מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · חידושי הרד״ל

חידושי הרד״ל על בראשית רבה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חידושי הרד"ל על בראשית רבה

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חידושי-הרדל-על-בראשית-רבה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 9
פרק ג 10
פרק ד 12
פרק ה 14
פרק ו 16
פרק ז 17
פרק ח 17
פרק ט 20
פרק י 21
פרק יא 22
פרק יב 23
פרק יג 25
פרק יד 27
פרק טו 28
פרק טז 29
פרק יז 30
פרק יח 31
פרק יט 32
פרק כ 34
פרק כא 35
פרק כב 37
פרק כג 38
פרק כד 39
פרק כה 40
פרק כו 41
פרק כז 42
פרק כח 43
פרק כט 43
פרק ל 44
פרק לא 46
פרק לב 48
פרק לג 50
פרק לד 52
פרק לה 54
פרק לו 55
פרק לז 56
פרק לח 57
פרק לט 59
פרק מ 62
פרק מא 63
פרק מב 65
פרק מג 67
פרק מד 68
פרק מה 73
פרק מו 75
פרק מז 76
פרק מח 77
פרק מט 80
פרק נ 81
פרק נא 83
פרק נב 85
פרק נג 87
פרק נד 89
פרק נה 91
פרק נו 92
פרק נז 94
פרק נח 95
פרק נט 97
פרק ס 98
פרק סא 99
פרק סב 101

פרק סג 103
פרק סד 105
פרק סה 106
פרק סו 108
פרק סז 109
פרק סח 111
פרק סט 113
פרק ע 114
פרק עא 116
פרק עב 116
פרק עג 117
פרק עד 117
פרק עה 119
פרק עו 120
פרק עז 121
פרק עח 121
פרק עט 123
פרק פ 123
פרק פא 125
פרק פב 126
פרק פג 128
פרק פד 128
פרק פה 131
פרק פו 132
פרק פז 133
פרק פח 134
פרק פט 135
פרק צ 136
פרק צא 137
פרק צב 138
פרק צג 139
פרק צד 140
פרק צה 141
פרק צו 142
פרק צז 143
פרק צח 144
פרק צט 147
פרק ק 149

פרק א

פסקה א

א **אמון פדגוג**. יתכן שכל אלו מתפרשין על לשון פדגוג וגידול. כלומר שהיה פדגוג מכוסה ופדגוג מוצנע. אף קודם בריאת העולם שהיה אז הנהגת פדגוג בהעלם מכוסה ואף מוצנע. וכן אמון רבתא י"ל שהיה פדגוג וחשוב:

ב **מביט בתורה**. והיינו כעין הדיפתרא. ולכן אמר אני הייתי כלי אומנתו ולא אומן עצמו. שבדבר ה' ובמאמרו נבראו. וז"ל תנא דבי אליהו רבא פל"א כמו אומן זה שעוסק באומנתו כו'. ומצייר כו'. כך היה הקב"ה מביט בתורה כו'. ומסיים שם אבל ב"ו בונה כאו"א לבדו כו'. וכולן ברא הקב"ה בב"א. ובזוהר תרומה קס"א א'. וא"ת מאן יכיל למהוי אומנא לגביה כו'. באורייתא כתיב בה בראשית ברא כו' אסתכל בהאי מלה וברא את השמים וכו'. והכוונה שהתורה נותנת קצבה וקו לכל בריאה וגלויי העולמות והיצורים וזהו לשון מביט בתורה. וכמ"ש אז ראה כו' הכינה כו':

ג **והתורה אמרה**. בי ראשית ברא. כ"ה בילקוט וכצ"ל ודרש תיבת בראשית כמו בי ראשית שהתורה מדברת בעדה:

פסקה ב

ד **וישבו תחתם**. אלא העולם ומלואו כו'. כ"ה בילקוט ונכון. והכוונה שהקושיא מ"ט גילה כו' ביום הא' וביום הב' כו'. לאו דוקא על מעשה ימים אלו מקשה. אלא על כל ספר בראשית וסיפורי מעשה הדורות וכקושית האגדה שהביא רש"י (והוא בשיר השירים פ"א על פ' משכני וכו' בשינוי מעט ע"ש) שהיה צריך להתחיל מהחודש הזה לכם. וזהו שמסיים הגיד להם את כל הדורות. והיינו שמסיים מפני שישראל משיבים להם ואתם הלא בזוזה בידכם. כפתורים היוצאים מכפתור השמידום דכתיב בעוים. וכמ"ש בחולין ס'. והביאו בפירש"י שם. דכפתורים השמידו העוים שהיו מפלשתים שנשבע אברהם ויצחק להם וישבו תחתם וטיהרו לישראל לירש ארצם. כי כפתורים אינם מזרעם כלל אלא ממצרים. ולכן הוצרך לכתוב סיפורי הדורות וקורות ב"א שיהיו ישראל יכולין להשיב הלא בזוזה היא בידכם. כגון כפתורים כו'. אלא הקב"ה שברא העולם והציב גבולות עמים כשרצה נתנה כו':

פסקה ג

ה **כל רוחו**. משמע דבנוד מלא רוח מיירי ודלא כמובא הגירסא בתוס' שלהי ברכות נוד מלא יין ע"ש:

ו **והאדם עשו מחילין מחילין**. מה דנקט פליאה זו בפירוש עושה נפלאות יותר משארי פליאות הבריאה (ולפ"ד תוס' ברכות שם י"ל דנתכוונו לרמוז כוונת יסוד מטבע ברכת אשר יצר ע"ש) י"ל שנסמך למקרא (תהלים קל"ט י"ג) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד שנפשי יודעת להבחין זה בפליאת קישורה בגוף להחיותו שעיקרו ברוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ונקרא רוח חיים וז"ש שם אח"ז לא נכחד עצמי ממך כו' וממקרא זה נלמד לדרוש כן גם קרא דהכא בעושה נפלאות כו':

ז **אימתי נבראו**. לקמן ספ"ג ושוח"ט כ"ד ונראה דגרסינן האי אימתי בתר אידך דרשא ד"א כי גדול אתה כו' אתה לבדך כו' שלכן לא נבראו מלאכים ביום א'. וכ"ה בילקוט תהלים:

ח **הוא לבדו מתקלס כו'**. וז"ש לקמיה אין כמוך באלהים כו' ויכבדו לשמך לומר שאף באלהים מלאכי מעלה אין כמוך ולפיכך אין לקלסם ולשבחם כי גדול אתה ה' לבדך שלבדך בראת העולם וכלם נבראו אח"כ ומהראוי שכל גוים יכבדו לשמך לבדך:

פסקה ד

ט **ששה דברים קדמו כו'**. פר"א פ"ג. תדא"ר פל"א. שוח"ט צ"ג. מדרש משלי פ"ח. ועיין ספרי עקב:

י **ר"ב אמר בזכות משה כו'**. מפרש"י בחומש משמע שהיה כתוב לפניו בזכות ישראל ג"כ כאן וכ"ה בויק"ר פל"ו ר' ברכיה אומר בזכות ישראל שנאמר ראשית תבואתה ורא"א בזכות משה. ועיין בפירוש הרמב"ן עה"ת:

פסקה ה

יא **איתחרשן אישתתקן אתפרכן כו'**. (ע' מ"כ) ואפשר ג' לשונות אלו היינו שתחלה משתקין בנזיפה לדורש במע"ב ואם אינו שומע מקללין אותו. יתפרכון שיוחלש כח הדבור שלו (ולגי' יתכרכון פי' שידובקו שפתותיו) ואם לא שמע מקללין אותו שיתחרש ויתאלם דישתקל מילוליה לגמרי:

פסקה ו

יב **שנאמר קומי אורי בפסיקתא**. פי' הדרשה כולם כתובה בפסיקתא דקומי אורי. ולפנינו לא נמצא שם רק ענין אורו של משיח וידוע שבפסיקתא שלנו חסר הרבה מאד:

יג **גלי עמיקתא ומסתרתא**. ע' יד"מ שהקשה הלא לא נתפרש עד שבא דוד ופירשה והנראה נכון דהאי ולא פירש הוא ענין בפ"ע והא דאריב"ס מתחלת כו' אין כתוב כאן הדרשה וחסר כאן תיבת וכו' וזו הדרשה כתובה להלן ספ"ב דמתחלה כו' צפה כו' שהם עמיקתא ומסתרתא:

פסקה ז

יד **אלהים**. ואין אלהים אלא אמת שנאמר (ירמיה י') וה' אלהים אמת כ"ה בילקוט וכצ"ל. ובא ליישב מה שהתחיל בשם אלהים ל"ר שיש בו פ"פ לתועים כדלקמן פ"ח ובירושלמי פ"ט דברכות ומפרש שבא לומר ראש דברו אמת ושגם משפטו ודינו שהוא בשם אלהים הוא אמת וצדק. ומפו' שמכ"מ אין לטעות בלשון אלהים ולומר שתי רשויות בראו כו' שהרי תשובתם בצידו שכתוב ברא לשון יחיד:

פסקה ט

טו **תהו ובהו וחשך ורוח**. כצ"ל וכדמפרש ואזיל. חשך יוצר אור כו' וכן במדרש תמורה (הנדפס בספר הפרדס הגדול לרש"י ובספר אגדת בראשית) אמרו חשך לא מצאנו לו בריאה עד שפירש ישעיה:

פסקה י

טז **במעשה בראשית כהדא דבר קפרא**. כצ"ל ופירושו ס"ל כב"ק דמותר לדרוש במע"ב דסבר דמן היום שנבראו אתה דורש וכ"ה בירושלמי פ"ב דחגיגה (דאמר שם אין דורשין במע"ב כר"ע ברם כר' ישמעאל דורשין ושואל שם לעובדא ר"ל אם יש לנהוג כן למעשה הלכה. ואמר ממה דר"י בן פזי ישב ודרש במע"ב כו' הדא הלכה כרי"ש. ולבר קפרא דהכא אמר שם ג"כ דלדידיה מותר לדרוש מן היום כו' ע"ש) ובפיסקא דעשרת הדברות קמייתא. ולמה נברא הוא דבור בפ"ע:

יז **אירה**. פי' רובו שלא לטובה ועיין בזוהר ויגש (ר"ה) ועי' תדבא"ר פל"א:

יח **מלמטה מאחוריו**. בירושלמי חגיגה פ"ב ליתא תיבת מלמטה ופי' לפ"ז עוקץ שלמעלה מלאחריו וכמ"ש בס' התרומה סוף הלכות תפילין ע"ש:

יט **והוא מראה להן בעוקצו שלאחריו ואומר ה' שמו**. פי' בסה"ת שם שמראה כלפי אות א' שלפניו שהוא אחד (והוא שמו של הקב"ה כמ"ש בילקוט ריש פ' בראשית בשם אותיות דר"ע) ובירושלמי דחגיגה הגי' אדון שמו:

פסקה יא

כ **בואו ונעשה בית הועד**. שלא יבטל. כ"ה בירושלמי מגילה פ"ק ה"ט:

כא **ור"י ור"ע**. תיבת ור"ע ליתא בירושלמי דמגילה פ"ק וכן הנכון. כי ע"ה היה בילדותו כדאיתא באדר"ן פ"ו שלא למד א"ב עד מ' שנה וא"כ איך אפשר שלמד בילדותו יחד עם ר"א ור"י רבותיו שהיו זקנים ממנו הרבה:

כב **באנכי דר"מ וכו'**. עיין מ"כ ולא פירש למה יקרא ספרו בשם אנכי ודוחק לומר שהוא לשון אינך כההיא דפ"ק דעבודת כוכבים (ח). ואפשר י"ל לפירושו שהוא כמו אנ"ך

הרגיל להיות במסורה שפירושו אורייתא נביאי כתובי. (כמו שאנו קורין תנ"ך) אבל באמת אחרי שום לב דמאמר מנצפ"ך אין לו שייכות כאן כלל. נראה נכון בס"ד. דכאן היה כתוב מאמר י"ג דברים שינוי לתלמי המלך הכתוב בירושלמי דמגילה שם. סמוך למאמר מנצפ"ך ואגביה העתיקו מאמר המנצפ"ך כאן ודלג המעתיק. וקצר הא דתלמי המלך וציין וכתב באין בין דריש מגילה וכו' ר"ל שם כתוב כל המאמר (או דירושלמי דמגילה) וכתב בר"ת בר"מ. ונשתבשו אח"כ לכתוב באנכי דר"מ. והמאמר דתלמי המלך נכתב כאן עיקרו משום השינוי דאלהים ברא בראשית שבאו הדרשות דרבי יודן ודבן עזאי דלהלן ליישבו כמש"ל אי"ה. (וחשבתי עוד בדרך אחר שהיה כתוב באנכי דר"ט בטי"ת ור"ת דרשי טובי. ורצה לומר בפסיקתא רבתא דאנכי דעשרת הדברות שם כתוב עוד דרשות על הא ד"א דאנכי. וכן באמת שם כתוב גם לפנינו כל המאמר דלעיל ע"ש):

פסקה יב

כג **פריביטאות**. פי' במ"כ מרחצאות ותענוגות ב"א. ונכון הוא שכן בנשא רבה אקרא דתענוגות ב"א אמרו דימוסאות ופריבטאות וכ"מ בירושלמי שביעית פ"ח שכן פירש פריבטאות ודלא כמוסף ערוך ע"ש:

כד **בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמא שלו**. מיותר כאן וצ"ל להלן בדבן עזאי כמש"ל אי"ה:

כה **בתחלה פעל ולבסוף נתקלס**. בא ליישב הא דכתיב בראשית ברא ואח"כ אלהים שהוא ענין קילוס שנקרא שמו כן ע"ש הממשלה והיכולת כידוע וכדבן עזאי דלהלן:

כו **מזכיר שמו ואח"כ שבחו**. בילקוט שמואל הגירסא כאן ואח"כ קטיזמי שלו וכן בערוך ערך קטיזמי מפורש שכ"ה הגירסא ושבס"א כתוב שבחו כנוסחא דידן והמעתיקים שבשו לכתבו בדר' יודן וכמש"ל:

פסקה יג

כז **שם שמים על הקרבן**. כצ"ל ועי' בנדרים פ"ק (י'). ובת"כ ויקרא פ"ב ובספרי האזינו פ"א:

כח **המחרפים ומגדפים והעובדים עבודת כוכבים**. היינו כדור אנוש שהחלו לקרות בשם ה' לכוכבים שלהם כמ"ש הרמב"ם בחבורו (והוא גרוע יותר מן המחרפים ומגדפים) והיינו דמסיים עאכ"ו שימחו מן העולם ר"ל כדור המבול שנמחו מן הארץ (ונמח שמם מדה כנגד מדה שפגמו בשם הקדוש) ודור המבול השלימו חטא דור אנוש כמ"ש בלקוטים בס"ד:

כט **והארץ החדשה**. שמים חדשים וארץ חדשה אכ"כ אלא הארץ החדשה כ"ה בילקוט וכצ"ל ובילקוט ישעיה מסיים כאן הא דלעיל דאת השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה שגם הן נכללו בבריאת שו"א הראשונים וע"ל פכ"ב וס"פ נ"ג:

פסקה יד

ל **ואם רק כו' בשעה שאין אתם יגעים בו**. שלשון ריק פירושו שאף ע"י יגיעה לא נמצא בו דבר תועלת וכמ"ש לא ייגעו לריק. לריק יגעתי וכמ"ר:

לא **לרבות חמה ולבנה כו'**. אילנות ודשאים וג"ע. פי' רבינו בחיי שהן כלל כל הנבראים בעלי הגוף ולקמן פי"ב וירושלמי פ"ב דחגיגה מבואר שהן הן תולדות שהוציאו שמים וארץ ביומו ע"ש וברש"י בחומש ע"פ יהי מאורות הגי' לרבות תולדותיהן ע"ש וע"ל ס"פ י"ד:

לב **אם נתת מכיסך צדקה כו'**. בילקוט משלי שם משמע דדרש בכסלך. בכיס לך. ולכן דרש ליה ושמר לך לנגד זה בממונך מהלכד בפיסים כו'. והיינו דכתיב בתריה אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות:

פסקה טו

לג **ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי**. דגרסינן לעיל בדב"ש וב"ה קראי כמ"ש המ"כ ובמדרש שמואל פ"ה ע"ש (והיינו כמו דקאמר ר' יהודה אף דין מסייע כו' שכבר הביא מקרא אחר) והיינו דקאמר שממקרא זה עצמו ראיה לב"ה:

לד **ולשכלול הארץ קדמה**. עיקר פי' שכלול הוא יסוד שכן מתורגם לשון יסוד בת"י שכלול. והיינו דכתיב לשון יסוד בכל הני קראי דמוכח דארץ קדמה. וכן קרא דביום עשות ה"א ארץ ושמים. פי' עשות היינו תיקון וגמר הדבר ובחנם דחק המ"כ בזה:

לה **אלא כאלפס וכסויה**. היינו אלפסין ערניות דביצה ל"ב לפר"ת בתוס' שם. והראב"ד בפי' לעדיות ע"ש:

לו **אבל אמרו חכמים האב קודם כו'**. ומכל מקום שניהם שקולין בנתגרשה כדאמרינן פ"ק דקדושין:

פרק ב

פסקה ב

א **גזר טירודין**. משנה ממשל דר"א דס"ל אדרבה זה שאוכלין ע"י שיגיעין הוא מעלה יותר גבוה שאינם אוכלים נהמא דכסופא:

פסקה ג

ב **זה קין וכו'**. העולם לבוהו כצ"ל וכ"ה בילקוט. כי תרגום של בוהו ריקניא וזה קין שבקש להחזיר העולם ריקן מבריותיו:

ג **זה אברהם כו' ממזרח צדק כו'**. דרשו לקמן ה' מ"ג וש"מ כל מזמור זה על אברהם. וע' שלהי שבת:

ד **זה עשו**. וקשה מדוע לא הזכיר יצחק. ובזוהר תולדות קמ"א. ולחושך דא יצחק כו' ובג"כ ותכהינה עיניו. ואולי צ"ל כן גם כאן להמעתיקים שהיה קשה בעיניהם לדרוש כן על יצחק תקנו הגי' עוד בא"ר פ"א דדרש ימים יוצרו ולא אחד בהם זה כאידך דרשא דערב ובקר:

ה **זה יום הכפורים**. שאין רשות לשטן (שרו של שעיר) בו כדאיתא ביומא (כ') ולומר שאף בערבו של שעיר ניתן ליעקב יום אחד של אורה שאין שעיר ושטן שולטין עליו בו (וע' תדבא"ר פ"א דדרש ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יוה"כ):

פסקה ד

ו **על קרן השור**. במגילת תענית ספ"ב מפורש שהיה הגזירה כן שהיו כותבין על מצחו של שור וחמור שאין לבעליהם חלק בא"י וע"ש דמסיים כמו שהיו הפלשתים עושים. שנאמר וחרש לא ימצא. ואפשר י"ל ששם אליל היה חקוק על חרבם והיו רוצים שישראל יחקוקו ככה. ולכן לא היו יורדים ללטוש אצלם רק והיה הפצירה פים כו':

ז **התהום הזה וכו'**. עיין הגירסא בפסיקתא דאנכי. ובתהום כתיב (איוב לח) ובחקר תהום התהלכת. (ועיין שבת י"א א'):

ח **רוחא שייפה** כך התשובה אף בשעת החשך והכעס של הקב"ה ע"י התשובה מרחפת רוח רחמים כת"י:

ט **ובן זומא בעולם**. עיין מ"כ. ולהגי' הציץ ונפגע. יש לפרש וב"ז בעולם על זה. וכמ"ש בירושלמי שלהי יבמות. אינו בעולם אנא אומר רוחו טפת עליו. כלומר יצא מדעתו. ולא נקט אינו בעולם מפני דרך כבוד:

פרק ג

פסקה א

א **האורה נבראת תחלה ואח"כ העולם**. כ"ה בשמ"ר רפ"נ. והיינו שמים וארץ (ואין זה ענין לפלוגתא דאור או חשך נברא תחלה דשלהי תמיד) וכ"מ בילקוט ועי' בויק"ר פל"א:

ב **מפתח פומך לן**. מלת לן. נראה רומז לפי שבאמת בראשית נמי מאמר הוא. רק הוא מאמר סתום שלא נתפרש בתורה. . רק התחילה האמירה לן באור. וסובר כר"ן שמים וארץ נבראו תחלה. ופתיחה דר"י פתח דברך אדר"ש בר"י דהכא קאי:

פסקה ג

ג **שמחה לאיש כו'** במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור. ודרש שמחה על האורה כד"א אורה ושמחה וכתיב אור צדיקים ישמח:

פסקה ד

ד **שנתעטף בה כו'**. ע' שמ"ר פט"ו ופנ"ב ושוח"ט מז' כ"ז ומז' ק"ד:

ה **מדרך הקדים וגו'**. והארץ האירה מכבודו. ואין כבוד כו' כצ"ל וכן הוא בויקרא רבה שם:

פסקה ה

ו **והלא ס' ויקרא מלא הלכות**. כלומר יותר מבס' דברים. ולמה זה קרא אור יום שהוא עיקר לס' דברים. ומשני שגם בויקרא שנה בו דבר משארי האורות. וכתב בו וירא ה' כי טוב. והאי ויקרא כו' לא היא אור כו' הוא ענין בפ"ע שלא כמ"כ ועיין בילקוט נראה מסידור המאמרים כמ"ש ע"ש:

פסקה ו

ז **והיכן היא נגנזה**. עיין שמ"ר ריש פ' ל"ה:

ח **כאינש כו' לז' יומי משתותי**. עמ"כ שפי' אף שאינו מספיק אלא ליום אחד. וראוי להוסיף על דבריו ומשום שעיקר שמחה חד יומא. כמ"ש במ"ק (ט' ע"א):

ט **מנין שאין מברכים על הנר**. בירושלמי פ"ח דברכות ושוח"ט מז' כ"ז:

י **ידעת השחר מקומו הידעת מקומו כו'** אתמהא לפי הלשון דכאן היה נראה לפרש איזהו מקום השחר בכל יום להאיר (ולפמ"ש במ"א בס"ד פי' ל' עליית השחר שהוא הסתלקות שחרות הרקיע ומתחיל להתלבן מן האורה יהיה פי' מקום השחר כאן מקום שמתחיל להשחיר בערב להכסיף פני רקיע ולהסתלק לובן ואור היום. ומיושב מ"ש השחר אחר הבוקר אע"פ שעליית השחר הוא קודם האיר הבוקר) ובירושלמי דברכות שם הגי' הידעת מקומו של אור ז' ימי בראשית היכן נגנז:

יא **אין הקב"ה מייחד שמו כו'**. עיין בארוכה בתנחומא תזריע פ"ט ובתוס' תענית ג' ד"ה ואלו כו'.

פסקה ז

יב **שהיה בורא עולמות ומחריבן**. ע"ל פ"ט ובקה"ר פ"ג פי"א. ושוח"ט מז' ל"ד:

יג **והנה טוב מאד דין הניין לי**. לשון והנה דייק כלומר והנה עתה טוב מאד ולא קודם לכן. וז"ש את כל אשר עשה לומר שאף בסדר זמנים שהיה קודם לכן ראה והשגיח בהן ומצא טוב מאד את אשר הנה עשה כעת שראוים להקרא טוב להתקיים וכמ"ש הרמב"ן שהראיה והנה טוב הוא עלהקיום ע"ש:

פסקה ח

יד **ארבעה דברים הרים שמים כו'**. קרוב בעיני שצ"ל המים שמים ומפני שכתוב ע"פ המים קאמר שהמים נבראו ג"כ בו ביום. וע' רפ"ב דחגיגה ובפר"א פ"ג. וע"ל ספי"א שחושב רק ג' דברים שנבראו ביום א' שמים וארץ ואורה. ואין מובן יפה שייכות הא דר"ש ב"א אקרא דיום אחד כאן:

פסקה ט

טו **שמא אחד שני שלישי**. דמשמעו שאין האחד מצטרף יחד עם האחרים במספר יחד וכדמפרש ברבה נשא פי"ג ובפסיקתא דויהי המקריב שעד הקב"ה יחידי נתאוה לדור בתחתונים עם בריותיו אלא שלא נשלם התחברות עם בריותיו עד הקמת המשכן. ושם נאמר ביום הראשון. אבל כאן נאמר יום אחד:

פרק ד

פסקה ב

א **לחים היו**. בא ליישב דהא השמים נבראו ביום ראשון:

ב **יחזק הרקיע**. מלשון רקיע דרש וכד"א (איוב לז) תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק. ועי' בירושלמי ריש ברכות:

ג **יצאה האש מלמעלה וליחכה פני רקיע**. לפרש הא דלחים היו שמים ובשני קרשו בא. לומר שהיה זה ע"י שליחכה האש פציהם נתיבשו וקרשו ועי' פר"א פ"ב שהאש נברא אז עם הרקיע. ובביאורי שם פירשתי בס"ד דהיינו כדתנן בביצה. אין מוציאין את האור מן המים:

ד **ברוחו שמים שפרה כו'** יפה למדני ר"ח. דרוחו היינו כביכול הבל פה של הדבור שהוא של אש כמ"ש ואש מפיו תאכל (ש"ב כ"ב) וכמ"ש בארוכה בס' רזי"א (שהוא ס' סודי רזי לרוקח ז"ל):

ה **בא מע"ב ללמד על מ"ת**. בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב תניא. עדיין לא שמענו במע"ב שליהטה האש את פני הרקיע. וכשהוא בא למ"ת אומר לוא קרעת שמים ירדת וגו' בשם שעשית במע"ב כך עשית במ"ת. בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא יהי רקיע כבר נבראו

מיום הראשון אלא שלא היו מצוחצחות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני הרקיע. בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד ע"כ. וללשון מצוחצחות דהתם אפשר דכאן נמי גרסינן צחצחה האש. אבל לשון בין העליונים לתחתונים במ"ת אין מיושב ע"ז יפה:

פסקה ג

י **כחלל שבין הארץ לרקיע כך כו'**. בשוח"ט מז' י"ט הלשון כחלל שבין הרקיע למים התחתונים:

יז **כהדין קנדילא**. עי' מ"כ ואינו דמיון נכון דעכ"פ כאן נאחז בדופן. ונ"ל דהא דר"א מקומו קודם מאמר זה. וקאי אהא דלעיל שיצתה האש בתוך המים ולחכה פני הרקיע ולומר שלא היה האש נכבה במים כהדין קנדילא דמיא ומשחא מתערבין כחדא והיא דלקה. ולא זה מכבה זה. וכמ"ש בנשא רבה פ' י"ב ושה"ר ספ"ג:

פסקה ד

ח **אצבעו של הקב"ה עאכו"כ**. אפשר דדרש מי מדד בשעלו מים וכפי' המפרשים שעל אגרוף של אצבעות היד:

ט **שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו**. ובפסיקתא דאחרי מות הלשון. העליונים ותחתונים אין מחזיקים כבודו. וכד"א הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך:

י **מן הסערה מבין שערות ראשו**. קרי ביה מן השערה בשי"ן שמאלית וכדכתיב אשר בשערה ישופני בסין (וע' בזוהר חדש ריש רות) וע' פסיקתא שם ושמ"ר פ"ג:

פסקה ה

יא **ולמעלה כו'** כיפה ומחמת כו'. נ"ל דצ"ל הגי' הרקיע דומה לכיפה ולמעלה מן הכיפה בריכה ומחמת הבריכה מזעת (ר"ל הכיפה) טיפין. וכן הביאו הראשונים ז"ל לשון ברייתא דשמואל הרקיע דומה לכיפה. והבריכה היא בריכת מים העליונים שמעל לרקיע ומחמתם מזעת כיפת הרקיע (וכיוצא בזה במכשירין פ"ב ע"ש):

יב **והן יורדין לתוך מים המלוחים**. נראה דר"ל ועי"כ הם מתמתקין וכדר"א לקמן פי"ג דמי אוקינוס המלוחים מתמתקין בעבים:

יג **אדם כובר חטים**. בשוח"ט מז' י"ח הלשון. נוטל כברה וחושר שתים ושלש אצבעות כו' וכלשון חשרת מים וכדלקמן פי"ג:

יד **כטס הזה**. עמ"כ בשם רש"י. וכ"ה בירושלמי פ"ק דברכות:

פסקה ז

טו **אם זכו והגידו השמים צדקו**. מקרא זה על הקב"ה נאמר. ונראה ט"ס וצ"ל ויגידו שמים צדקו (תהלים נ') דמפרש על חסידי דכתיב לעיל מניה:

יז **הוא אתא וקם עליו**. צ"ל קריא הוא אתא:

יז **מה סמים הללו**. יתכן שבסמי קטורת קאמר שד' מהם מפורשים בתורה בשם סמים נטף הוא אדומה (ע' נדה נ"ח) ושחלת דמתרגמינן טורא הוא ירוקה וחלבנה הוא שחור. ולבונה זכה הוא לבן. וכן שמים כלולים מן ד' גוונים הללו:

יח **עמדוו שמים**. צ"ל להיפך ניתן בהם את המסו עמדו שמים. ולפרש סיפיה דקרא ויתמהו מגערתו קאתי. שע"י גערת ה' תמהו ועמדו במקומם. (וע"ל פי"ב למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים כו' ויתמהו מגערתו). והוא דבור יהי רקיע שקרשו ממנו כדמפרש:

יט **ויהי ערב וגו' אתיא כו'**. ט"ס הוא וצ"ל ויאמר אלהים יהי רקיע ביום שני אתיא כדא"ר כו':

פרק ה

פסקה א

א **כתיב מן גערתך ינוסון כו'**. כמדומה לי לפמ"ש בס"פ הקודמת דדרש יתמהו מגערתו שעמדו מקול גערתו נראה שפ' זה שייך למאמר ס"פ הקודמת דמייתי ראיה שנאמר גערה במים:

ב **יקוו לי**. לשון תקוה כמו לי איים יקוו. וזהו לשון לי שסמך על הפסוק הזה:

ג **ויעמדו ויבאו אותן כו' הה"ד ויהי הגשם כו'**. באיכה רבה פ"א אות פ' הלשון. יחזור העולם לכמות שהיה שנאמר ויהי הגשם כו'. וכמדומה שלשון על הארץ דרש כד"א וישוב העפר על הארץ כשהיה. כן כאן ע"י הגשם על הארץ ישוב כמו שהיה לכסות הארץ כבראשונה:

פסקה ב

ד **לעשר נודות כו'**. בשוח"ט מז' צ"ג מבואר שלשון נודות הוא ע"ש המקרא כונס כנד מי הים:

ה **ומוציא את רוחן כו'**. יעצור במים שכל שהמים הן קלים ביותר הוא מצד שהן ספוגיים יותר נכנסין בהן חלקי רוח הרבה ומתפשט ביותר ומי הים חלקיהם מוצקים יותר. ואין כ"כ רוח הרבה ביניהם. לכן הם כבדים ביותר. וז"ש שעצרן (וכבשן להוציא רוחן עי' בשוח"ט שם). ועי"כ נתדבקו חלקי המים ביותר ונמצאו מחזיקין מקום מועט.

ו **ודורך על במתי ים**. הוא מקרא אחר (איוב כ"ג) דמיניה ג"כ דרש שדרכן וכבשן יחד לדבק חלקיהם ביותר כדרך הדבר ספוגיי כשנדרך ברגל:

פסקה ד

ז **בשעה כו' קולו כו'**. מפני שלא נתפרש מקום קבורתו ומשה היכן ידע רק הקול היה כמין שליח. וכן כאן בים הקול היה מראה להם המקום:

פסקה ה

ח **אלא עם כל מה שנברא בו' י"ב**. בזוהר ויקהל (קצ"ח) מפרש להו כסדר במעשה כל יום ע"ש:

פסקה ו

ט **אר"א מתחלה וכו' ואמר יקוו המים וגו'**. ותראה היבשה כצ"ל ודרש ותראה לשון יראה ג"כ שתראה הארץ ויושביה את הלגיון קשה שמקיפה וייראו מלפניו. ובקה"ר פ"ג. יקוו המים כו' אל מקום אחד. וכ"כ למה ותראה היבשה. ועי' ברבה פרשה האזינו:

י **הקורא למי הים ב"פ**. בעמוס סי' ה' ושם סי' ט':

פסקה ז

יא **זקפן כו' סמכן כו'**. י"ל מפני שלשון גושו נמצא כתוב עוד ב"פ א' גשו הלום כל פנות העם (ש"א י"ד) שפירושו הלום סמוך לו שהיה ע"פ השדה. והב'. גשו והביאו זבחים ותודות לבית ה' (ד"ה ב כ"ט) שפירושו שיתכנסו כולם לבית ה' עם קרבנותיהם. וזהו כעין זקפן בין בדי ארון (ומ"ד צמצמן היינו ג"כ כמ"ד זקפן רק זה המ"ד לא פירש שהיה בזה נס המועט מחזיק המרובה:

פסקה ח

יב **היו מותחים והולכין כו'**. ונקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה (עיין יד"מ) על שמיעטה עצמה ועמדה רק כנקודה במרכז אויר השמים:

יג **אר"י ב"ח והלא ים א' הוא**. ברייתא בספרי עקב ושם הגי' ר"י בן משולם. ועיין בפרה פ"ח ומקואות פ' ה' דר' יוסי כר"מ ס"ל שכל הימים מטהרין בזוחלין:

פסקה ט

יד **יש בהן הנאה**. כדלקמן פ' ך' ע"ש:

טו **שמחה לעשות רצון בוראה**. כ"ה בירושלמי דכלאים וכצ"ל:

טז **לייטין ביזייא דהדין מניק**. כמ"ש ארורה האדמה בעבורך וכמש"ל רפ"ב והיתה מיניקתו תוהא כו' ליטול שלה כו':

פסקה י

יז **גבורים**. לפי פשוטו על הברזל קאמר שבו גבורים במלחמה. וצ"ל שעיקר בריאת הברזל בג'. כשנקוו המים ע"פ האדמה כידוע בחכמת הטבע שהמים והאויר פועלים

בהוית המתכת וביותר בהוית הברזל. ולכן כ"ז שהיתה הארץ מכוסה במים ולא היה האויר פועל באדמה לא התהווה הברזל בלב האדמה וע' במדרש כונן שמשם משמע שעל אילנות קאמר לפי שנראים גבוהים. ואולי הגי' גבוהים במקום גבורים. ויען שהשלישים הרוכבים המה גבוהים מכל העם לכן מייתי ראיה מזה:

פרק ו

פסקה א

א **ארבעה עשר מטמועין**. עמ"כ דאותו מולד היה ביום ד' אחר חצות. וכן מפורש בפסיקתא דפ' החודש בסופה. אף שבאמת צ"ע כשנחשוב היתרונות מן מולד ניסן של אדה"ר ש"ט תרמ"ב. וכבר העיר התשב"ץ במאמר התקופות שבספרו יבין שמועה על הא דאמרינן בשבת היה ר"ח ניסן בזה ע"ש:

ב **שניהם נבראו**. מוהיו לשון רבים קדרש. וכ"ה בירושלמי ספ"ב דר"ה ר"י אומר והיו ע"י זה וע"י זה:

ג **ויתן אותם אלהים ברקיע השמים**. להאיר על הארץ והיו לאותות כו' כצ"ל. ומן אותם להאיר כו' מבואר איה ג"כ דשניהם להאיר נבראו. וכן מביא מזה בזוהר ויחי (רל"ו):

פסקה ב

ד **אף הלילה ברשותך**. יתכן שבא להוציא מדעת האומרים שהחשך הוא רק העדר האור ולא בריאה:

פסקה ה

ה **ובמים עזים נתיבה מן החג עד חנוכה**. ג"ז בים קאי ואז המים נקראו עזים ע"כ אין לקרותו עוד בשם דרך כבושה לרבים רק נתיבה קצרה ומסוכן. ודלא כהמ"כ:

פסקה ו

ו **ובריכה של מים**. זהו כמ"ש בפר"א שעובר באוקיינוס קודם יציאתו לעולם וזהו הבריכה. וע' מש"ש סוף פ' ו' בס"ד:

ז **ויגידו שמים צדקו**. כאן ג"ל דצ"ל הגידו השמים צדקו דתהלים (צ"ז) דקאי על הקב"ה:

פסקה ח

ח **מאחורי הכיפה ולמטה**. היינו תחת הקרקע דפסחים (צ"ג):

פסקה ט

ט **ומת"ל ולמשול כו'**. הצדיקים שהם שולטין כו'. דריש ולמשול שהוא כמו תנאי בסידור חמה ולבנה שניתן ממשלה לצדיקים שנאמר בהם צדיק מושל יראת אלהים. לשנות מהנהגת חמה ולבנה ביום ובלילה:

י **מסיפא דספרא**. פי' ספר הזה בראשית עצמו. כדאי' בסמוך שהוא נקרא ספר הישר שבו מעשה ישרים אי"ו. ומ"ד מסיפא דאורייתא ס"ל דס' משנה תורה נקרא ספר הישר כדאמר ר"א פ' ב' דע"א:

יא **יגדל ממנו**. וזרעו יהיה מלא הגוים. ואפשר כן כצ"ל:

יב **ספר משנה תורה היה סיגנון כו'**. לפי מה שנראה מפשט לשון הירושלמי ספ"ב דסנהדרין. דסבר דוכתב לו משנה התורה הכתוב במלך שהיא ס' משנה תורה לבדו י"ל שהב"ר שהוא אגדת ירושלמי סבר ג"כ. ויהושע שהיה לו דין מלך כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהל' מלכים כתב לו ספר משנה תורה לקרות בה תמיד ועליי נאמר לו לא ימוש סה"ת הזה וז"ש כשם שלא דממתי מזה כו':

פרק ז

פסקה ב

א **חבוט חבטך**. דהיא טבא בקולטא. כ"ה הגי' בבמ"ר פ' י"ט ובפסיקתא דפרה גם בהך עובדא קמייתא דדגים:

ב **רצוף רצפך**. פי' בערוך שטח עצמך על הארץ (כרצפה):

פסקה ד

ג **רב הונא כו' הצבוע הזה כו'**. נראה שמאמר זה מקומו להלן אחר זה הטווס. ועל טווס קאי:

ד **עוף כנף זה הטווס**. דרש המיוחד בשבח ונעלס בכנפיו:

פרק ח

פסקה א

א **כשם שקילוסו כו' כך ברייתו כו'**. עיין בויק"ר ר"פ תזריע דשם א"ר שמלאי. כשם שיצירתו כו'. כך תורתו כו' ע"ש:

פסקה ב

ב **התורה יודעת מה קודם כו'**. דריש הזאת אין זאת אלא תורה כמד"א וזאת התורה (ע"א ב') כלומר על ידה תוכל להסתכל בה ולידע מה היה מני קדם בריאת העולם:

ג **בן סירא אמר בגדול כו'**. עיין ירושלמי דחגיגה נ"א. ונוסחא דהכא קרובה ללשון הש"ס שלנו בזה:

פסקה ג

ד **במלאכת השמים והארץ**. היינו במעשה יום ראשון שכלולין במלאכת שמים וארץ הכתובים בו (ואפשר רומז בלשון מלאכת למ"ש בז"ח (ט"ז א'. ב') ששמים וארץ נשתתפו במלאכת האדם היינו בנשמה וגוף):

ה **במעשה כל יום ויום**. שהאדם עולם קטן כלול מכולם ומושל בכולם ואין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכו בהן:

פסקה ד

ו **ושיתף בו מ"ר ובראו**. ע"י ששיתף מ"ר בבריאתו הפליג דרכן של רשעים מלידע ולהסתכל בו כענין וירא און ולא יתבונן. ולשון שיתף זה אפשר גם כן לשון נעשה בא ליישב שהוא ע"ש שיתוף מדת הרחמים במה"ד:

פסקה ה

ז **נטל אמת והשליכו לארץ**. אין אמת אלא תורה וכה"א אמת קנה והשליכו לארץ. הוא מ"ת לארץ שנתלבשו סודות התורה בפעולות גשמיות וז"ש תעלה אמת מן הארץ (וזה היה קטרוג המלאכים מה אתה מבזה כו' לקשר כל סודות התורה בענינים גשמיים שבארץ) ומכיון שניתנה תורה בארץ הרי השלום קשור בתורה. וכמ"ש את והב בסופה וכמ"ש האמת והשלום אהבו. ולכן גם השלום הוסכם ע"י האמת (וגם השלום הוסכם ע"י הצדקה כמ"ש והיה מעשה הצדקה שלום). וז"ש צדק ושלום כו':

ח **רבנן כו' מאד כו'**. מאמר זה נראה שמקומו להלן אחר מימרא דר"ה כו' א"כ צונה ואלפים למה נבראו כו' עביד מאי דהני לך ע"ז אמרי וירא כו' זה אדם לומר שכל המעשים שברא הכל טובים ותקון לצורך וע"י האדם:

ט **והנה טוב אדם**. לומר שה' ראה בחכמתו כל טענות מלה"ש מקלקולי האדם. ובכ"ז מצא כי טוב מאד. סוף תכלית בריאתו לטובה. כי ע"י אשר נקרא שמו אדם יתוקן הכל לטוב:

פסקה ו

י **בדעת בראו כו'**. צרכי מזונותיו כו' בכדי שאח"כ תהיה זו התשובה למלה"ש א"כ צונה ואלפים כו' וכמשל מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים כו':

פסקה ט

יא **בסיליאוס אוגוסטוס קיסר**. כצ"ל (ושלשתן שמות הכבוד לקיסר רומי בימיהם כמ"ש בערוך) כ"ה בירושלמי פ' הרואה בהגהות הגר"א ז"ל שם (וע' מ"כ מ"ש על אלהים קדושים. ובירושלמי שם ותנחומא קדושים מבואר ששאלו גם ע"ז ע"ש):

פסקה י

יב **טעו מה"ש ובקשו**. ענינו כאן על לשון בצלם אלהים. ובקה"ר פ' ו' פ' ט' דרש לה על ונודע אשר הוא אדם:

פסקה יא

יג **בצלם ובדמות מן העליונים פרה ורבה מן התחתונים**. ר"ל ז"ש בצלם אלהים כו' וזכר ונקבה לפריה ורבייה:

יד **אם יחטא ימות כו'**. שימשך אחר התחתונים ששולט בהן מיתה ואם לא יחטא ימשוך גם גופו לזכוך כעליונים. וכ"ה בספרי האזינו סוף פסקא ראשונה ע"ש:

פסקה יב

טו **אם זכו רדו וא"ל ירדו**. נכון לגרוס אפכא אם זכו ירדו לשון רדיה וממשלה וא"ל רדו לשון ירידה שתהיו ירודים ע"י דגת הים וכו'. וכן באידך בצלמנו כדמותנו ירדו משמע ודאי כן דשם כתיב וירדו אצל בצלמנו כדמותנו. ואח"ז כתיב רדו והיינו לשאינו בצלמנו כדמותנו:

טז **יבא צלמנו ודמותנו**. אפשר רומז למ"ש בדניאל (ז' י"ג וי"ד) והבן:

יז **הלכה כר' יוחנן**. בתוי"ט ספ"ה דברכות הוכיח מזה שאין ללמוד לדינא מן הב"ר דהא קי"ל דאין הלכה כריב"ב ואין זה ראיה דהב"ר הוא אגדת ירושלמי ובירושלמי ביבמות כל הסוגיא ופוסק כריב"ב כדהכא. ומכ"מ אנן נקטינן כש"ס דידן שחולק על הירושלמי והב"ר אבל במקום שאין חולק הש"ס ודאי יש ללמוד מן הב"ר כמו מהירושלמי. ומ"ש שאין למדין מן האגדות. היינו כשאומרין דבר דרך אגדה מדרשה שאז אין ללמוד ראיה גמורה שי"ל שלא דקדקו כ"כ בלשונם לדינא במאמרי אגדות (ומכ"מ עשו סמך גם ממאמרים כאלו בכ"מ הפוסקים ז"ל) אבל במקום שנאמרו הדברים דרך הלכה כדהכא וכדההיא דהתויו"ט וודאי במקום שאין הבבלי חולק למדין גם מן הב"ר ושארי אגדות וע"ל פ' נ"ו בהגהותי בס"ד:

פרק ט

פסקה א

א **מתחלת הספר כו' מכו"א כו'**. בירושלמי חגיגה פ' ב' הלשון עד שלא נברא. כבוד אלהים הסתר דבר. משנה"ע כ"מ חקור דבר. ור"ל משנברא העולם ומלך על בריותיו כבודו הוא לחקור. והיינו מוירא אלהים את כל אשר עשה ואילך שכבר נברא הכל:

פסקה ג

ב **ראיה אחת**. וזהו וירא (בראי' אחת) את כל זהו העליונים ותחתונים:

פסקה ד

ג **פלטין כו' הלואי כו'** ועשה לה חופה הלואי תהיה כו'. למשל הפלטין ממשיל העולם לפלטין ודירת מלכו של עולם. ולמשל חופת בתו הוא ממשיל העולם לחופת התורה שהיא כבתו של מלך (ע"ל ס"פ כ"ט):

פסקה ה

ד **והנה טוב**. זה עוה"ז מאד זה עוה"ב כ"ה בילקוט. וכן להלן צ"ל מאד זה יצ"ה כו' שעי"ז הוא בעל בחירה. ומעלתו גבוה וכ"ה הגירסא בקה"ר (פ"ג פ' י"א) ובילקוט וכ"מ בשוח"ט מז' ט':

ה **אתה הוא שגרמת כו'** עי' בפי' רשב"ם (ב"ב ע"ה):

ו **של רמיות**. שלא יהו הרשעים אומרים כו' כצ"ל והוא הכל טעם א':

ז **לפיכך לכן בארצם משנה יירשו**. בשביל שיקברו בארץ:

פסקה ו

ח **שאדם ישן קימעא**. כמ"ש מעט שנות מעט תנומות:

פסקה יא

ט **לפיכך אמרו חכמים כו'**. מדה טובה. מאוד זה מדת פורענות כצ"ל. ופי' בזה שהפורענות באה מדה כנגד מדה הוא טובה גדולה לאדם. שיוכל לפשפש במעשיו להכיר על איזו ענין באה עליו הפורענות וישוב בתשובה עליו (וכן שמעתי בשם הגאון מוהר"ח וואלאזין ז"ל שפי' כן לשון רש"י בברכות (ה' ע"א) פשפש ולא מצא יסורין הראוין לאותו עון):

פסקה יג

י **ואדם עליה בראתי**. ועל כורש נאמר שבראו לפרוע מן נ"נ ולשלח גלות ישראל וז"ש עליה להיות מושל עליה לתבוע דקיון כו':

פרק י

פסקה א

א **לכל תכלה כו'**. שמים וארץ יש להם סיקוסים כו' מלאכת שמים וארץ. ולשון תכלה הוא נדרש על כולן. נאמר בהן ויכולו השמים כו' וכל צבאם שנכלל בהם כל מלאכת שמים וארץ. אבל התורה אינה בכללן:

פסקה ב

ב **כיון שפסקה**. בילקוט כאן הגי' שפתחה. ובילקוט משלי הגי' שפתקה מלשון פותקין ביבותיהן. וכן הנכון:

ג **כל זמן שהיה העולם תהו ובוהו**. להמשילן למים כמ"ש שהיה העולם מים במים:

פסקה ג

ד **לארבע רוחות כו' שש כו'**. גם הם בפקעיות של אש ושלג שהפתכן זה בזה קאמרי ובהא פליגי לומר שאין ערך העירוב במזגי שוה לכל רוח מד' רוחות. ולכן הוצרך לד' פקעיות שונות. שבכ"א מהן מזג אחר מאש ומים ושלג משונה מחבירו. ואידך מוסיף אף מעלה ומטה שאף האויר שלמעלה ושלמטה משונה מחבירו ממזג אחר ועיין זוהר וארא (כ"ד). ומ"ד רק ד' סובר שלמעלה ומטה אחד הן. וסיבת שינויהן בא מסיבת ד' רוחות:

פסקה ד

ה **לע"ל הקב"ה מרפא כו' מכתו של עולם כו'**. אפשר אתיא כמ"ד לקמן פ' ט"ו אילן שאכל אדה"ר בנות שוח היה. ולכן קרי ליה מכתו של עולם ועיין תוס' ר"ה (י"ד ע"ב):

פסקה ה

ו **עד יקום חלופי**. שיבא זמן ת"ח אחר לעמוד במקומו לראש. וכמ"ש דחקתרגלי' ר' הונא ב"ר נתן שאין נוגעת בחברת' כמלא נימא:

פסקה ו

ז **העלה סמים**. על כל צבאם דקרא קאי. ולומר שהכל בכלל בריאתו של עולם. וכדלקמן. וכענין זה נאמר בס' ב"ס שלנו פ' ל"ח ובדוחק י"ל לענין צבא לו וצבא עליו דבסמוך שמאותן סמים שהרוקח מרקח מרקחתו לתענוג. מהן הרופא עושה תחבושת להעלות מורסא וליחה במכה:

ח **לשון שוטר**. כמ"ש רש"י בסדר שופטים שוטר מכה וז"ש שמכה אותו וא"ל גדול:

פסקה ז

ט **אתא חד חבר כו'**. כ"ה בויק"ר פ' כ"ב ובמ"ר פ' י"ח וכצ"ל:

י **מרתיע ובא**. פי' בכעס עיין תוס' ברכות (ל"ג ע"א):

יא **הוה יתיב בבה"כ**. כצ"ל (ותיבת מטייל נשתבשה מעובדה דלהלן ובירושלמי ספ"ו דשבת הגי' ר"א על לפונייה פי' לפנות ועיין שלהי ברכות (ס"א ע"ב):

פסקה ח

יב **מן ערב**. ובפסיקתא הגי' מערב שבת. ובירושלמי פ' ד' דברכות הגי' כדהכא וכן עיקר:

פסקה ט

יג **חסרה כלה שתכנס כו'**. היינו ויכל אלהים ביום השביעי שבו נמצאת הכלה. כלל גמר הכל. וראוי לשכינתו יתברך להגלות על עולם מלא למלוך עליו בכבודו. וכן למ"ד חותם. השבת הוא חותם תכלית כל הברואים:

יד **תלמי כו' ברומי כו**. ט"ס שתלמי מלך מצרים היה ולא ברומי:

טו **שאנן ונחת שלוה והשקט**. פירש בס' הפרדס הגדול לרש"י (נ"ו ע"ד) שסמוך אקרא (ישעיה ל"ו) וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות יש דרשוהו בשוח"ט על שמירת שבת:

פרק יא

פסקה א

א **זו השבת**. שמעשרת בעליה כ"ה להדיא בפסיקתא דמנה א' אפים. ובירושלמי פ"ג דמו"ק הגי' זו ברכת שבת:

פסקה ב

ב **ר' נתן כו'**. במכילתא יתרו ספ"ו הגי' ר"ע וכן נכון:

ג **וברכו בעטיפה**. בפסיקתא די' הדברות תליתאה הגירסא רבי אומר קדשו בעטיפה.

ד **ולא חסר כלום**. ר"ש אומר ברכו במן וקדשו באור פניו כו' דומה בשבת. רשב"י איש כ"ע אומר משום ר"ש ברכו במן וקדשו במאורות. אע"פ שנתקללו כו' כ"ה עיקר הגי' ע"פ המכילתא יתרו ושם הגי' איפכא בדרשב"י עצמו במאורות. ובדרשב"י משום ר"ש באור פניו של אדה"ר ואי גרסי' כאן כן י"ל דע"ז הדר מפרש תרווייהו אע"פ שנתקללו כו' על המאורות. והא דאתיא כרבנן על מאור פניו של אדה"ר שזהו כבודו שלן עמו. וע"ל פי"ב:

ה **בלילי השבת**. המתינה האורה כ"ה בפסיקתא ונכון:

ו **שנא' ואומר אך חשך ישופני כו' אותו שכתוב בו כו'**. עי' מ"כ וכ"ה בירוש' פ"ח דברכות ובשוח"ט מז' צ"ב:

פסקה ד

ז **א"ר תנחומא עובדא כו'**. עבב"י באו"ח סי' תר"ד שנדחק ליישב לשון הטור שם במעשה זו עם הא דהכא. אבל באמת הטור העתיקו מן הפסיקתא שם ע"ש:

פסקה ה

ח **לנגדא את נגיד**. בפסיקתא שם הגי' מה את מובילני לרוח כלומר מוליכני לדברי רוח שאיני מאמין לך על הנהר וכ"ה הלשון בשאילתות דר"א פרשת בראשית. אף הנהר הזה איני מאמינך:

ט **לשנים שהיו דרין כו'**. עיין שמ"ר פ' ל':

פסקה ז

י **אבל יעקב כו' שלא במדה כו'**. עיין שבת (קי"ח ע"ב):

פסקה ט

יא **ומריאים**. עיין מ"כ. וכדלעיל ספ"ז. וכדומה שלפי זה גרס' מריעים בעיין והוא לשון וענין א' עם מזיקין שנקראין בלשון חז"ל תמיד כן. ובספרי האזינו פיסקא שי"ט לדבר שאין כו' אלא מריעין להם. וכן בזוהר נקראים מרעין בישין. ואפשר גרסינן ראמים והיינו כדאמרינן בגיטין (ס"ח ע"ב) ראם אלו השדים ועיין פירושו בפסיקתא זוטרתי דר' טוביה פי' הוא לשון ראיה שרואין ואינן נראין:

יב **לבראות בז' הקדים כו' בו'**. וא"כ ברא בששי ג' דברים שהיו עתידים להברא בשביעי. וג' שהיו ראוים ליום הששי עצמו ככל הימים:

פרק יב

פסקה א

א **הפקחים יודעים כו'**. כשמתבוננים בו יפה יודעין מעט רמזי גבורותיו. ולא כולם (וכרישיה דקרא אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו כו' דמשמע שמעט נשמע):

ב **מלך ב"ו א"א יכול לעמוד**. שנאמר מי יבוא אחרי המלך וגו' כ"ה בקה"ר (פ' ב' פ' י"א). ועל מקרא זה סובב והולך המאמר ולקמן מיותר:

ג **משל לחרישת קנים כו'**. פתחים הרבה כו' משל הראשון ענינו שהפקח צריך להסיר דרכי הטעיות שהם כמו קוצים ומכשולות לרבים בעניני החכמה. ומשל השני שאף כשהסירו הקוצים והגיעו לפלטין יש בו פתחים הרבה. וצריך הפקח לסדר הדברים כראוי פתח אחר פתח שלא יתבלבלו הנכנסים בתוכו:

ד **והוא שבחו**. עיין מ"כ. שעיקר חזותו תלוי בחוטמו כצ"ל ופי' ראיית והכרת פניו ועיין רש"י שבת (קנ"א ע"א) וכפי' הרמב"ן בסדר אמור על חרום:

ה **ומשובחין הן שנאמר אלה תולדות כו' בהבראם**. לומר שאף התולדות לדורות שנסדרו ע"פ הטבע הן נאין ומשובחין מפי בוראן כביום הבראן שנאמר שם וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאד:

פסקה ב

ו **ואת אמרת ואת כל אלה**. כצ"ל כמ"ש בי"מ. וכ"ה בילקוט ישעיה:

פסקה ו

ז **באותה השעה גרעה קומתו כו'**. כ"ה לקמן פ' י"ט ובפסיקתא ר"פ החדש וכצ"ל:

ח **שנאמר כי זרע השלום כו'**. עיין בתנחומא עקב שמביא מקרא דעלהו לא יבול ומשום ששם חושב פירות הארץ והאילן בחדא. לכן סגי ליה במקרא זה דמיירי בעץ שעל הנחל לע"ל. וכאן שחושב פירות הארץ והאילן בשנים מוכרח להביא מקרא זה דכתיב ביה הגפן כו' והארץ תתן יבולה:

פסקה ח

ט **שאתה רואה כו'**. שנאמר בראשית כו'. נראה דצ"ל ונאמר בראשית ור"ל שמא תחשו בשמים וארץ קרויין ח"ו תולדות של מעלה. כמשלי המיטהאלאגיע של ההודיים לז"א בראשית ברא כו' שהן ברואים ולא הולדה ח"ו. וכן נאמר כאן אלה תולדות השמים והארץ בהבראם:

י **בראשון ברא מן העניונים ומן התחתונים שנאמר בראשית ברא כו'**. בשני ברא מן העליונים כו'. כצ"ל וכ"ה בילקוט ראובני ספ"ט ובילקוט כאן וכ"ה בויק"ר ספ"ט:

יא **המשל זה כו'**. עמ"כ שצ"ל הגי' בהפך וכ"ה בשה"ר ספ"ג ובכ"מ:

פסקה ט

יב **וחיה שומעת קולה**. כצ"ל כמ"ש בי"מ וכ"ה במדרש שמואל פ"ט:

פסקה יא

יג **כי לשלג יאמר הוא ארץ**. ונאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים מה שלג כו' כ"ה בקה"ר פ"ג ופ' י"ט:

פסקה יב

יד **ואח"כ מביא הוגנים**. עיקר פירוש משוטות ועיין בב"ב (ע"ג ע"א):

פסקה יג

טו **מוצק כלים אננקי**. בערוך ערך אננקי וערך בלס הגי' מוסך בולס ופי' של זכוכית וע' בירושלמי ריש ברכות:

פסקה יד

טז **מחשבה בלילה**. כדאמרינן לילות יסרוני כליותי. שכליות יועצות מחשבות בלילה (וזהו שתקנו בברכת השכיבנו ותקננו בעצה טובה כו'):

פסקה טו

יז **כוסות דקים**. כן צריך להיות בד' וכן הוא בילקוט:

יח **מקריסין**. כמו מקרישין בשי"ן שהוא קרישת הקרח. ועיין בפרש"י חולין (מ"ז ע"ב) בקרירי לא דמטרשי כו':

פסקה טז

יט **והארץ היא עשתה צביוני כו'**. כדלעיל סוף פ"ו ארץ שרצתה כו':

כ **שלא תזוז כו' הה"ד יסד ארץ כו'**. נראה משום דאמר לעיל בשמים שאין משתנים מבריאתן בחזקתן ומראיתן. לכן מפרש כאן שאף הארץ לעולם עומדת בטובה. כי יסדה ה' שבל תמוט עולם ועד ממכונה:

פרק יג

פסקה א

א **אלו ואלו לא צמחו כו'**. אף שבג"ע יצאו האילנות עצמן אבל לא צמחו עלין ופירות בלא גשמים ועיין חולין (ס' ע"ב) וזוהר ר"פ וירא:

פסקה ב

ב **משיחין כו' עם הבריות**. כענין שיחת דקלים שבש"ס:

ג **ובאת הרוח ופגעתו**. אפשר שהוא רוח ממש שכשהיו האילנות טעונין פירות לא היה הרוח מזיזן ממקומן אך הלשון משמע כפירוש המ"כ:

פסקה ו

ד **ושקולה כנגד תח"ה**. דריש לה מקרא יחיינו מיומים. וסופו. ויבא כגשם לנו. ירושלמי פ"ה דברכות. ופ"ק דתענית:

ה **בזו שירה ירונו יושבי סלע כו'**. ובתח"ה קאי (עיין ספרי האזינו פסקא של"ג) שדרכן היה לקבור בטרשין בהרים ומקום סלעים:

פסקה ז

ו **אם זכה הוא עמל בתורה**. ואז איננו עובד לאדמה (וי"ל יעבד את האדמה. שהאדמה עובדת אותו). ולשון עמל דנקט הוא ע"ש המקרא אדם לעמל יולד. ועיין סנהדרין (צ"ט ע"ב):

פסקה ט

ז **מפני ד' דברים חזר כו'**. ירושלמי תענית (פ"ג ה"ג):

ח **הבל תולין**. וז"ש כי לא המטיר (מלמעלה בשביל) ואדם אין רק ואד יעלה:

ט **לשום שפלים למרום**. הבריות יושבי הארץ השפלה. ושהיו שפלים במצות יגביהו עיניהם למרום. וע"י המטר דכתיב לעיל מיניה:

פסקה י

י **כדקין הללו של בהמה**. שהם שופכין אלו באלו. כ"ה בשו"ט. וזהו כמ"ש ענני דשפכי מיא להדדי. וכן הגירסא שהם שוחקים אלו באלו:

פסקה יא

יא **שנאמר מעלה נשיאים וגו'** בשוח"ט שם הגי' דכתיב ואד יעלה (וע' תוס' סוכה י"ג ד"ה בפסולת):

פסקה יב

יב **שובר אידן**. בילקוט ל"ג תי' שובר. ובשוח"ט (תהלים קל"ה) ל"ג תי' אידן. וכאן ארכבוה אתרי ריכשי:

יג **ומשרה רוה"ק על הבריות**. אסמכתא לדבר שנאמר (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו':

יד **טבת**. פי' שעדיין אין הפירות ניכרים רק מתחלת להוציא עלים ולהציץ ציץ שהם ירוקין (גרין) ודלא כמ"כ דהכא ודאי בא"י איירי. שטבת זמן צמיחת אילנות. ובט"ו בשבט ר"ה לאילנות:

פסקה יג

טו **אין לך טפת יורד מלמעלה וכו'**. כנגדו טפחיים כצ"ל לנוסחא דידן וכן הוא בירושלמי ברכות ותענית ובבלי שם ולגי' טפה צ"ל כנגדו טפיים (פי' ב' טפים):

פסקה טו

טז **ועל הנהר שמספק למדינה**. כ"ה בירושלמי ברכות יפ"ת:

פסקה טז

יז **אף הדגים מרגישין**. כלומר אע"פ שהן שרוים במים תמיד מכ"מ מרגישים בירידת גשמים וכמש"ל (פ' צ"ז). כשיורדת טפה מלמעלה מקבלין אותה כצמאון. ובפר"א ספ"ט שהגשמים היורדין בים זרע הם לאשר בים ומהן הדגים מזדווגין:

פסקה יז

יח **אחד לל' יום כו' לרגעים אשקנה**. פירשתי בביאורי לפר"א ספ"ה בס"ד. דהאי רגע אחד מתתר"פ בשעה (שהיא הרגע הנחשב בדיני התורה והמולדות) וא"כ בשעה של הקב"ה שהיא פ"ג שנה ושליש שהן אלף חדשים עולה הרגע חודש אחד פחות מעט ופורתא לא דק:

פרק יד

פסקה א

א **שהיא מקשקשת עיסתה**. כ"ה בירושלמי פ"ב דשבת (הל' ו') וכצ"ל ופירושו מגבלת וכן הלשון בשמ"ר פ' ו':

פסקה ד

ב **כיון שהיתה הצרה באה עליו וכו'**. בקה"ר פ' ח' פסוק ז' דרש לה מקרא אין אדם שליט ברוח:

פסקה ו

ג **אמר ר"ל**. כתיב (יהושע י') האדם הגדול למה קורא אותו האדם הגדול. שהיה ראוי להבראות קודם אדה"ר כצ"ל וכ"ה בילקוט ועיין בקה"ר (פ' ז' פסוק י"א) ור"ל שאברהם הוא גדול מאדה"ר:

פסקה ז

ד **כבני כ' שנה כו'**. בשה"ר ספ"ג דריש לה ע"ש וכמ"ש בחולין (ס' ע"א) בקומתן נבראו וכו':

ה **אית דאמרי כו'**. ועיין מ"כ בשם רש"י וכ"ה בשוח"ט מז' ב' ע"ש:

פסקה ח

ו **המד"א מזבח אדמה וגו'**. ויליף מן אדמה דהכא בג"ש מיניה כ"ה להדיא בירושלמי נזיר פ"ז ה"ב ובתדב"א זוטא פ"ב ועיין רמב"ם הל' בית הבחירה:

פסקה ט

ז **שאדם ישן**. בשוח"ט מז' צ"ב הלשון שהנשמה עולה ויורדת בגוף:

פסקה י

ח **עבד מכורן**. דריש ויהי האדם לנפש חיה שעיקר הווית האדם להיותו משועבד אל הנפש להחיותה כדאיתא בתענית דאין אדם רשאי לסגף עצמו מהאי קרא נשמה שנתתי בך החייה:

ט **לעי באורייתא**. תיבת באורייתא (ועיין פ"ט) ט"ס ובקה"ר פ' ב' פי"ד ובאיכה רבתי פ' א' אי לא לעי ביממא בלילה לא אוכל קום.

י **ולהלן הוא עושה נשמה רוח**. היינו בס' נח דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו (יפ"ת) ועל קרא זה אמר ליה בב"ר שם ס"פ ל"ב:

פרק טו

פסקה א

א **ואין לך משובחים כו'**. דס"ל דלא מנה הכתוב אלא המשובחים ובירושלמי ספ"ז דכתובות הלשון ומכולן לא פי' הכתוב אלא ז'. וענין המאמר כאן לומר דארזי לבנון האמורים כאן הם ז' מיני ארזים ועיין זוהר בראשית (כ"ט):

ב **ג'. הן המשובחים**. משום דכתיב בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו. ודרש תאשור לשון אישור ושבח ודרש מיחדו דכל שלש אלו הן הראשונות במעלה שבהן ועיין בפ' ב' דר"ה (כ"ג) ובתנחומא פ' תרומה:

פסקה ג

ג **שכרי עד שלא עמדתי לפעול**. בס' מעלת המדות הביא אגדה דמביא ע"ז מקרא הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו (ישעיה מ'):

פסקה ד

ד **את האדם בזכותו של אברהם**. כצ"ל כ"ה בילקוט ודרש אדם זה אברהם האדם הגדול בענקים כדלעיל פ' (י"ד):

פסקה ו

ה **אמר ריב"א עץ חיים כו'**. ירושלמי פ"ק דברכות שה"ר (פ"ו) תדא"ר (פ"ב) ועיין בס"ת בזוהר ר"פ לך לך:

ו **לא סוף דבר נופו כו' אפילו קורתו**. פי' לא תימא שהנוף שהוא מתפשט הרבה מחזיק ת"ק שנה אלא אף הגזע שהוא קורתו וכ"פ הרמב"ם במורה ח"ב פ' ל'. ולא כדברי המ"כ וכן פייט הקלירי בסלוק יום א' של סוכות:

פסקה ז

ז **דאמטיית אליתא**. בתוספות פרק ג' דר"ה (י"ד) הביאו הגי' בנות שוח דאמטיאו שוחה כו':

פרק טז

פסקה א

א **מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות כו'**. בא לפרש הא דאמר לעיל תתקפהו כו' תוקף שנתן. דתוקף זה היינו גבורתו. שהיה פותק ד' ראשי נהרות בפעם א'. ונ"ל הא דפותק ד' ראשי נהרות רמיזי בקרא דלבתריה באיוב שם הן יעצור במים וגו' וישלחם וגו':

פסקה ב

ב **מגדל פשתן וגו'**. שפישון הוא נהר מצרים שהן עובדי פשתים שריקות (ישעיה י"ט):

ג **זהב ודאי**. משום דלהלן דריש הזהב על ד"א לכן קאמר כאן הזהב ודאי כפשוטו:

פסקה ג

ד **והנהר הרביעי הוא פרת**. אוותנטין של נהרות כצ"ל. ודמפרש הוא פרת דמעיקרא כדאמרינן בבכורות (נ"ה) ועיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל:

ה **אובל אותנטין**. נ"ל דכצ"ל יובל. וכדר"מ כבכורות שם. ומשום שלהלן נזכר אובל טעו המעתיקים ג"כ כאן ועיין בספרי פ' עקב פסקא ל"ח ובפי' ז"א שם:

ו **פרת שמפרש והולך**. כבר שמימיו כלין עד שכלה במגריפה. כבר שפירותיו גסין כצ"ל:

ז **בי נטיעה**. בקה"ר פ"י הגי' בנטיעה ג"כ לג' ימים ונ"מ לדינא:

פסקה ד

ח **על גחונך תלך**. הוא הסובב את כל ארץ כוש ע"ש המולך מהודו ועד כוש כ"ה בילקוט ובויק"ר פ' י"ג כצ"ל:

ט **בנימוסין ובפנקיסין**. גי' הערוך ערך נווס וערך פניקט בנווסין פי' בהנהגת ספינות ובפנקטין פי' בבנין היכלות:

פסקה ו

י **רבנן פתרין כל ענינא ויצו ה' אלהים כו'**. כצ"ל:

יא **אלהים על האדם א"ל אלהים אני נהוג כו'**. כצ"ל. ופי' קבל אלהותי עליך האדם:

פרק יז

פסקה א

א **ואלו הן בראשית כו'**. פר"א ספ"ג עמש"ש בביאורי בס"ד:

פסקה ג

ב **פורנא רב עלי כו'**. ראב"ע כו' ותלמידיו הראשונים לא היו עשירים ולא היו יכולים לעזרו בפרעון כתובתה עד שבא ראב"ע שהיה עשיר וסיפק בידו. והוא שא"ל להלן אנן יהבינן לה כו':

ג **ע"ש ומבשרך לא תתעלם**. לפי' הגי' כאן בתחלת המאמר שבת אחותו היתה. יש לפרש ומבשרך כפשוטו שהיתה קרובתו אבל בירושלמי פ' אלמנה ניזונית ובויק"ר פל"ד לא הוזכר כלל שהיתה ב"א. אלא מפורש שם שמצוה לזון את גרושתו. וכ"ה בתד"א פ' כ"ז ובשו"ע אה"ע ס"ס קי"ט:

פסקה ד

ד **וכאן לכיבוש**. בשו"ט הגי' לכנוס הד"א כי תצור אל עיר ופי' לכנוס חיה ועוף אל האדם לקרוא להן שמות (והוא לשון מצור שנאספין על העיר מסביב) ובשוח"ט שם גרסינן לה להא בתר דר' אחא דבסמוך דקריאת שמות ועיין חולין (כ"ז ע"ב) שקרא לי אדה"ר בבמ"ר פ' י"ט ופסיקתא דפרה מסיים הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי. ר"ל כד"א אני ה' לא שניתי הוא עד שלא נברא העולם הוא משנה"ע. והיה נקרא שמו ע"ש ברייו דעתידים להברא כמ"ש בר"מ בא:

פסקה ה

ה **מרמיטה**. כמדומה לי שהוא מל' ביצת טורמיטא בש"ס נדרים שפי' מצומקת הרבה. כן בשינת תרדמה עמוקה מצטמקין ומתאספין כחות החיוני למקומן ואינם מתפשטין לאברי הגוף. ועיין יד"מ שהגיה דורמיטא וכן באדרא רבא דנשא (קי"ב) אמרו כד פריש להון אפיל דורמיטא כו':

פסקה ו

ו **מנעל ואפיפורין**. עיין הגי' בקה"ר פ' ג' פ' י"ח:

פסקה ז

ז **אמורה הות להנשא כו'**. אפשר צ"ל אמודה בדלי"ת וע"ל פ' ע"א:

פסקה ח

ח **נוח להתפתות**. אפשר היא כמו להתפייס עיין ס"פ המפלת (ל"א) וע' בחי' רמב"ן (גיטין ל') שאשה רעה קשה להתפייס:

ט **וחוה נבראת מבשר ועצם**. משל אם תניח בשר ג' ימים כו' כצ"ל שכן כתיב ובשר מבשרי וכן בפר"א פ' י"ב אמרו בשר מלבו ועיין ת"ז (צ"ה. צ"ט):

י **אצל המת תחלה**. במקום שנהגו כן כדאיתא בירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"ד):

יא **הה"ד ואחריו כו'**. אפשר היא לאסמכתא שהאנשים הולכין ונמשכין אחריהן. ואי הוה גרסינן שמהלכות אחר המטה תחלה. היה נכון מתפרש שמביא ע"ז שהולכין לאחר המטה (הנשים וכ"ש האנשים שאחריהן) ולא לפני המטה ועיין שבת (קנ"ב ע"א):

יב **דמו של אדה"ר**. בירושלמי ספ"ב דשבת הגי' דמו של עולם. שהיה אדה"ר דמו של עולם:

פרק יח

פסקה א

א **אית דמחלפין כו'**. עיין מ"כ וי"מ. ולקמן פ' ס"ה מוכח כדברי המ"כ ע"ש:

ב **רבנן ורשב"ל כו'**. בויק"ר פ' כ' ופסיקתא דפרה המאמר מבואר יותר ע"ש:

פסקה ב

ג **מיקרת ראשה**. אין פירושו מלשון כובד ראש שבש"ס כ"א מלשון יקר וכבוד וכ"ה בתנחומא פ' וישב שלא תהא רוחה גסה:

פסקה ד

ד **שהיתה מפעמתו כל הלילה**. עיין עירובין (נ"ג ע"א) עלץ בנערה כו' והנעירתו. א"ד אתתא:

ה **אין כל החלומות מייגעין כו' וזו מייגעת כו'**. שכל החלומות אין דרכן שיחלום חלום א' ב"פ (ובפ' הרואה מנו חלום שחזר ונשנה בין חלומות המתקיימים ש"מ שאין זה מצוי שישנה וכ"ש לפעמים הרבה) עד שיתייגע האדם ממנו אבל זו מייגעת כו' יכול לחלום ממנה כ"פ ע"י הרהורו בה וקאמר לפי שעיקר ברייתו מן החלום ע"כ גובר בה ענין החלום ביותר ומ"כ פי' בע"א:

ו **ובחלום עצם מעצמי כו'** עליו הוא אומר כו' כצ"ל. ופירושו כדאמר אך עצמי ובשרי אתה:

פסקה ה

ז **ועל הארוסות פטורות**. שכתיב הנך מת וגו' והיא בעולת בעל. על הבעולות חייבין ולא על הארוסות כ"ה בירושלמי ריש קידושין ועיין בבלי סנהדרין נ"ז:

ח **בעליה בב"נ קונה שלא בכוונה**. כ"ה בירושלמי שם (ואפשר צ"ל דלא כר"א ור"ל דר"א פליג שם בירושלמי ואמר והוא שנתכוין לקנותה ע"ש) ומהו שיהא להם גירושין כו' בשר"י אמר או שאין להם כו' כ"ה שם וכצ"ל:

ט **את מזבח ה' בכי ואנקה כו'**. ולקחת רצון מידכם. אמר הקב"ה מאן קביל מנהון כי שנא שלח וגו' וכסה חמס על לבוש ומשגזלת וחמסת כצ"ל:

י **ונטלת יפיה**. בילקוט הגי' וניוולת יפיה:

פסקה ו

יא **שלא להפסיק בפרשתו של נחש**. שהקושיא היתה שהיה לו לכתוב פסוק ויהיו שניהם ערומים סמוך לפסוק זה וע"ז משני שלא להפסיק כו'. וכ"מ לקמן פ' פ"ה ע"ש:

פרק יט

פסקה א

א **חכמה הוא מרבה עליו כעס**. ע"ד מ"ש צורבא מרבנן דרתח אורייתא מרתחא ליה. ועיין במדרש שמואל פ' ז'. ובקה"ר שם ע"פ זה:

ב **חמור זה יוצא צינה עליו כמה חככים כו'**. באמת אמרו בשבת (נ"ג ע"א) ובמ"ק (י"ב ע"א) שחמור קריר ליה וסובל צינה ביותר. ובקה"ר ובמדרש שמואל שם הגי' חמור זה ועוית עליו גמל זה ועוית עליו וע"ל פ' כ' ובערוך ערך אבובית הביא הגי' חמור זה יוצא חמה עליה אבבית עליה:

ג **על דין הוא רבה**. הוא אכילה גסה לפניו ומזיק ליה:

ד **עומד כקנה כצ"ל**. מפני שהנחש דק וארוך המשילו לקנה. ואפשר עיקר הגי' צ"ל עומד בקומה:

פסקה ד

ה **שאלוני באנטוכיא כו'**. עמ"כ. והיו רוצין להביא מזה שמי שברא טוב לא ברא רע:

ו **זיז עוף טהור הוא**. ויק"ר סוף פ' כ"ב ע"ש ובערוך ע' זיז ג' גרס עוף גדול במקום עוף טהור:

פסקה ה

ז **להשכיל מכאן שמוסיף חכמה**. שלא תאמר פירושו שהשכל שופט עליו שהוא ראוי לחמדה. כמו יפה לעינים שפירושו שהעינים מתאוים ומסכימים עליו שהוא טוב. קמ"ל מפירושו שמוסיף חכמה באמת:

ח **אש יוצאה מקנו**. אפשר דריש מדכתיב ברישיה עם קני אגוע וכ"מ קצת במדרש שמואל פ' י"ב:

פסקה ז

ט **שיש הלוך לקול**. בא לומר שלא נפרש מתהלך קאי על ה' אלא על הקול וקול ה' חוצב להבות אש שייך. בו לשון הלוך כמו ששמענו שיש הלוך לאש:

י **מהלך**. אין כתיב כאן דמהלך משמע שמהלך ובא מחדש מלמעלה לתוך הגן ומתהלך אדרבה הולך ושב לדרכו מתוך הגן ונשמע מזה שעיקר שכינה בתחתונים היה ומקפץ ועולה לחזור למקומו למעלה אבל בשיה"ש פ"ה הלשון מקפץ וסליק מקפץ וסליק משמעו כפי' המ"כ דמתהלך היינו מעט מעט:

יא **ומצרים בימי אברהם**. בתנחומא פקודי הגי' חטאו אמרפל וחביריו. ואפשר הוא גי' נכונה:

פסקה ח

יב **אלא וישמיעו כו'**. אילנות דרש וישמעו כו' בגן שע"י הגן דהיינו אילני הגן הוא ששמעו הקול:

יג **מת הלך לו אתמהא**. שהלך לו בדרך המיתה ועזב ארחות חיים וזהו אתמהא:

יד **ומניח לבניו**. פי' לדוד המלך כמ"ש בבמ"ר פי"ד ובכ"מ במדרשים ועיין זוהר וישלח (קס"ח א' ב') ובמ"כ:

טו **בארונות של עץ**. ולא של אבן בכדי שיתעכל במהרה הבשר עם העצם:

פסקה יא

טז **ד' הן שהקיש כו'**. אדם שנאמר ויאמר האדם האשה כו'. יותר נכון היה לגרוס מקרא דויאמר לו איכה שהוא דומה לאינך שהיה לו לאדם להשיב ה' אתה ידעת כיחזקאל. ובזוהר בלק (ר' א) לא חשיב אדם כלל ומונה רק שלשה ע"ש:

פסקה יב

יז **אקבל אין כתיב כאן כו'**. אלא נקבל. שאקבל הוא לשון יחיד על עצמו לבד ונקבל הוא לשון רבים שכולל גם אותה להשיבה למוטב שתהא נאה בפורעניות לקבלו בשמחה. וזה הפך אשתו של אדם ששמע לקולה ואיוב אדרבה השיב גם אותה לדרך טובה:

יח **עד שחרף וגדף**. בנשא רבה פרשה י"ב יליף לה בגז"ש מסנחריב ע"ש:

פרק כ

פסקה א

א **נוטל אלו ואלו כו'**. דרש איש לשון. ואיש חמס. איש חמס הן הגזלנין עצמן ואיש לשון בעלי לה"ר המלשינים לפניהם:

פסקה ב

ב **שהפריד אלופו של עולם**. הפריד גלוי שכינתו בעולם כ"מ פירושו בקנה הגדול (צ"ה) ובזוהר בכ"מ ודלא כמ"כ שפי' על אדה"ר:

פסקה ד

ג **ארזו בצרעת**. מפרש בשמ"ר פ' ה' ותנחומא פ' מצורע כד"א צרעת ממארת ומבואר שבעון לה"ר נגעים באים:

פסקה ה

ד **וקצצו ידיו כו'**. שנאמר קולה כנחש ילך. ממקרא זה אינו מביא כ"א הא דהלך קולו מסוה"ע וע"ס. אבל זה שקצצו ידיו ורגליו. ממילא ידעינן כיון שתחלה הלך בקומה זקופה ועתה נתקלל על גחונך תלך בע"כ שנקצצו ידיו ורגליו. וכ"מ בברייתא דל"ב מדות דר"א בר"י הגלילי. מדה י"ב ודלא כמ"כ:

ה **לע"ל הכל מתרפאין**. כד"א ומחץ מכתו ירפא. וע"ל פ' י' ועיין בירושלמי רפ"ד דקידושין. ושוח"ט מז' א' ולקמן ר"פ צ"ה:

ו **אני עשיתיך כו'** ואתה לא בקשת. עיין מ"כ בשם הילקוט. וכ"ה בסוטה (ט' ע"ב) ובאדר"נ פ"א ע"ש:

פסקה ו

ז **מעולם לא נזקק כו'**. ירושלמי רפ"ז דסוטה ע"ש ולקמן פ' מ"ה ופ' ס"ג:

ח **חייא בר אדא הוה יתיב כו'**. הגי' כאן משובשת. וכתובה לנכון בירושלמי ביבמות שהביאו המ"כ ע"ש. ובתוס' (בכורות כ"א) ד"ה ת"ק כו' ע"ש:

ט **והרונך זה צער העידוי**. היינו קליטת הזרע בתחלת העיבור שהוא נקרא הריון במקרא עיין בפרש"י (הושע ט') ע"פ מבטן ומהריון:

פסקה ז

י **ממשלה מכל צד**. נ"ל פירושו שלא כדרך כל הארץ עיין בירושלמי ר"פ הבא על יבמתו. והמשל רחים ורכב דקאמר. היא כלשון תטחן לאחר וגו':

פסקה ח

יא **ותעלה לך גמל**. בשם הגאון מוה' שאול מווילנא זצ"ל שמעתי שצ"ל נמלה כדאיתא בלשון פירש"י בתורה ול"נ עיקר בס"ד שצ"ל גלל והוא כלשון ההופך את הגלל וזהו ענין תעלה לך כההיא דפ' (הרואה ס"א) דאסקא ארעא שרטון שרעה היא שמקלקלת שדהו אלא שאח"כ טובה היא לדידיה שנעשה זבל ע"ש וז"ש שמוכרו לזבל ונהנה בדמיה:

פסקה י

יב **ובלבד בל יחסר לחמו**. בפסיקתא דאנכי מנחמכם מפרש אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פחות וחסר לחמו הרי הוא מת ופי' שאין לו תאות המאכל שזה מורה שהשלשול הוא קלקול ואימתי הוא סימן חיים כשע"י השלשול חוזר עליו תאות המאכל:

יג **רמז לתח"ה מה"ת**. עיין תדא"ר פ' ל"א:

פסקה יא

יד **ניתנה לו לחיותו**. והיה ראוי לקרותה חיה כי היא היתה אם כל חי אבל עכשיו שיעצתו עצת נחש חויא בישא נקראת חוה לשון חיויא ועיין ז"ח בראשית (י"ח ב'):

פסקה יב

טו **חלקים היו כצפורן**. עיין זוהר ויקהל (י"ח).

טז **לפום חילך אכול**. פי' לפי חיל נכסיך אם מעט ואם הרבה יאכל. שהרי מצינו שהתירו לאדה"ר מכל עץ הגן לפי שהיה ביכולתו. אבל במלבושיך תפחות שאע"פ שהיה יכול לעשות לו בגדי יקר עשה לו כתנות עור (וחולק על הש"ס פ' הזהב שהביא במ"כ וכן ר"פ כסוי הדם שמשמע ג"כ שם שפוחת לאכילה ממלבושים) ובדירה הוסף על כחך שהרי היו שרוין בכה"ע ועבר וישב בכה"ע וכזה סובר ג"כ הש"ס בפסחים (קי"ד ע"א) ע"ש:

פרק כא

פסקה ב

א **היכן וכו' חוה אדם**. אבל שנקראת כרם ניחא ליה כמ"ש נשים בבתוליהן כגפנים ביינם וכתיב גת דרך ה' לבתולת וגו':

ב **הוה כחד ממנו**. פי' היה כבר והוא לשון קינה שמקונן הקב"ה שעתה נפל ממעלתו שהיה לו תחלה ובא להוציא שאין פירושו שנתהווה עתה:

פסקה ג

ג **שיאו רומיה**. בויק"ר פט"ז ואס"ר פ"ו הגי' שיאו לרומיה ועל השמים קאי לומר דלאו לשמים ממש קאמר דא"כ היאך שייך לכתוב אח"כ לעב יגיע אלא לרומיה היינו לאויר השמים:

ד **רואיו יאמרו איו והיכן הוא כו'**. כצ"ל:

פסקה ה

ה **דרש ר' פפוס כו'**. בשה"ר פ"א פי"ד ובמכילתא בשלח הגי' בדר' פפוס כיחידו של עולם. וא"ש שא"ל ר"ע ע"ז דייך פפוס וע"ש נ"א ג"כ בדר"ע שחסר כאן:

ו **כיונה**. נ"ל מדכתיב (מלכים ב' ט') באחד מבני הנביאים ואמרו בס"ע פי"ח שיונה בן אמיתי היה:

פסקה ו

ז **פתח של תשובה**. מבואר בבמ"ר פי"ג ובפסיקתא דחנוכה דאמר לו אפילו עתה חזור בך ותתקבל ברצון:

פסקה ז

ח **מאותה גזרה כו'**. וישלחהו ה' אלהים. אריב"ל כ"ה בילקוט וכצ"ל וריב"ל ה' אלהים קדרישו:

פסקה ח

ט **הה"ד ועל העבים כו'**. בילקוט ל"ג ליה:

פסקה ט

י **מקדם קדם לג"ע נבראו המלאכים**. שג"ע בשלישי כדלקמן ומלאכים בשני כדלעיל פ"א לרבי יוחנן:

יא **הה"ד היא החיה גו'**. נראה שאין מביא ראיה מכאן רק שכרובים הם מלאכים אבל א"ל שמביא דכרובים הן חיות שתחת כסה"כ ור"ל שנבראו עם כסה"כ קודם שנברא העולם דהא לפמ"ש לעיל הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה כו' וגבריאל היה כו'. מוכח שאף אלו שהן ממלאכי המרכבה בשני נבראו:

יב **מתהפכים פעמים כו'**. שמ"ר פכ"ה ע"ש:

יג **מקדם לג"ע נבראת גיהנם**. מלשון רמב"ן בשער הגמול נראה שמפרש שאש גיהנם בא מכח כרובים למלאכים ע"ש:

יד **וכיון שראה שאחר כו'**. דרש את עץ החיים זו תורה שנאמר כי עץ חיים היא וגו'. ודרש שלהט החרב ניתן לשמור להנצל ממנה ע"י שמירת דרך עץ החיים. או דרש לשמור לשון המתנה להמתין עד שיותן דרך עץ החיים אחר כ"ו דורות:

פרק כב

פסקה א

א **עם אדה"ר כו'**. וזהו מעולם מתחלת ישובו ש"ע ע"י חסדך יבנה:

ב **להעמיד תולדות**. אף שקיץ והבל נולדו בו ביום. מ"מ לא נתישב העולם מהם אלא מן שת שנולד אח"כ:

פסקה ב

ג **מאיזו שלוה נשלח**. כד"א וישלחהו ה' כו' לעבוד. ולפני המ"כ נראה שהיה הגי' נשלה בה"א ע"ש:

פסקה ד

ד **מן החג ועד החנוכה כו'**. מן הפסח ועד העצרת. דודאי פי' מקץ ימים הוא איזה זמן נודע השייך לפירות. ולכן למ"ד בניסן נברא אמרי עד העצרת שהוא זמן בכורי פירות האילן. ולמ"ד בתשרי אמרי עד החנוכה שהוא זמן שכלים מותר הספיחים מן השדה. עיין ר"ש בכורים פ"א מ"ו ומעשר שני מ"ו וברמב"ם פ"ד מהלכות שמטה ה"ו מן ירושלמי. וגם בש"ס פסחים (נ"ג) נמי אמרינן בגרוגרות עד החנוכה:

ה **יותר מחמשים יום**. בילקוט ישן נדפס בצדו נ"א פחות מחמשים ועיין רבינו בחיי:

פסקה ו

ו **נעשו כאור**. עיין מ"כ. ובאמת אף לפי גי' שלנו כאור פי' כעור בע' כמ"ש בב"ק (ק' ע"א) וצבעו כאור:

ז **ר"א בר פפא אמר כו'**. אם בא יצרך כו' ר"ם א' כו' עיקר הגי' נראה כגי' הילקוט דל"ג בדר"ח ב"פ כאלו ברא ב' עולמות ור"ס הוא שמחדש זה ובתרווייהו גרסינן לפ"ז סמכהו בד"ת כלישנא דקרא יצר סמוך ולשון להשחיקך נ"ל ט"ס וצ"ל להשתוקקך וחוזר על לשון ואליך תשוקתו דקרא:

ח **כאלו בראת את ב' העולמות**. כדאיתא בסנהדרין (צ"ט) דכל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה

פסקה ח

ט **דבר שעושה חבורה**. שאינו פוצע העור רק הדם מתחבר למקום א' תחת העור ע"י החבטה וההכאה בקנה:

פסקה י

י **זרע רב כו'**. מאמר זה נ"ל מקומו להלן אחר נותנת לך מקצת כחך קודם ויאמר קין. ואהני תרי פירושי דכחה אינה נותנת לך אבל כחך היא נותנת לך (כלומר מה שזרעת). ואידך. מ"ד כל כו'. מקצת כחך ט"ס הוא. וצ"ל כל כחה כו' אבל נותנת מקצת כחה. וע"ז מביא פלוגתא דר"י ור"נ בקרא דזרע רב תוצא ג"כ:

פסקה יא

יא **הן גרשת אותי היום**. מוסיף לבאר מלת היום שבמקרא כאלו כתיב הן היום גרשת אותי (וכדאמר יליף לה האי הן מדכתיב הן היום הקריבו (ויקרא י'):

יב **ומפניך אסתר**. שמא מפניך אסתר כצ"ל וכתרגום אונקלוס וזה ע"ש:

פסקה יב

יג **כן אני אומר**. כלומר לכם לחיות ובהמות אני אומר כו':

יד **שהזריח לו את הצרעת**. בבמ"ר פ"ז יליף לה מחזקיה ע"ש:

טו **כלב**. עמ"כ ועיין בפי' הרמב"ן על התורה:

פסקה יג

טז **כמפריס**. עמ"כ גי' הערוך כמערים. וכ"ה בויק"ר פ' י':

יז **יצא שמח הד"א הנה הוא יוצא**. בשו"ט מז' ק' גרס כד"א ויצא המן ביום ההוא שמח:

פרק כג

פסקה א

א **למחר בתיהם כו'**. דרש ליה על דור המבול שנעשו פתאום בתיהם קבריהם וז"ש שאינן לא חיין ולא רדונין ועיין מ"כ:

פסקה ג

ב **לשעבר כו'**. במטמוניות כו' בפרהסיא כו'. דרש יושב אהל ומקנה שבתחלה היו יושבים עם עבודת הכוכבים באהל במטמוניות ואחר כך חזרו להיות ומקנה בלא אהל בפרהסיא ועיין ילקוט סדר פרשת בראשית ז"ה אנוש כו' בשם מדרש:

ג **אדריכולין**. ט"ס הוא כי אדריכל הוא אומן הבונה. ובערוך גרס ערבלין והוא כלי זמר:

פסקה ה

ד **רמז למפרשי ימים**. עיין מ"כ וכפירושו הב' מבואר בפסיקתא דפ' החדש ע"ש:

ה **זרע שהוא בא ממקום אחר**. עיין מ"כ וע"ל פנ"א וברות רבה פ"ז. (ושם ג"כ קראו בלשון זרע אחר אף על גב דלא כתיב שם אחר. רק ר"ל אותו הזרע הידוע) ואפשר לשון זה נסמך ללשון המקרא ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ודריש ליה על משיח:

פסקה ו

ו **קנטורין**. עמ"כ וכמדומה שצ"ל קטורין עיין ערוך ערך קטר השלישי שפי' ציור ודמות אדם. ור"ל כאן שאינו אלא דמות אדם ולא אדם ממש ובערך ערך גנתר הגי' מכא"ו קינן קנתרנין וכ"ה בלשון הרמב"ן ופי' נ"ל קנאה וקנטור שהיו מקנין לה' בעבודת כוכבים שלהן ועיין בערוך ערך קונטורין:

פסקה ז

ז **אף אני אקרא למי הים לשמי**. כד"א הקורא למי הים וגו' ה' שמו. ואפשר ר"ל שם אלהים הוא אל הים וז"ש שקרא לשמו למי הים ועיין מכילתא יתרו בפ' החדש השלישי פ"ו וספרי עקב:

ח **עד עכו ועד יפו כו'**. כפי ברבריא כו' עד קלבריא כו'. זהו הים שבמערב א"י הנקרא בתורה הים הגדול (ובלשוננו הים התיכון) וכל מקומות שהוזכרו כאן על הים הזה והנה ראיתי שכתבו חכמי הטבע דבר נפלא. שבמרום שים זה מתאחד עם ים אוקיינוס (שהוא במיצר גיבראלטער ששם כפי ברבריא שכמדומה שהן נקראים היום בשם עמודי אורקולס) ניכר חריפותא דמיא שהמים הולכין מאוקיינוס לתוך ים זה משך כמה מילין. ולדעתי הוא כמ"ש בילקוט אשתר סוף רמז תתרנ"ה זכר עשה לנפלאותיו למבול כו' לסדום כו' ולכן הניח הקב"ה זכר זה לעולם שיבינו באי עולם שים זה נעשה ממה שעלה אוקיינוס והציף שלישו של עולם וכ"כ בגט פשוט סי' קכ"ח סק"א שכן ידוע להם ע"ש:

פרק כד

פסקה א

א **מדמין צורה ליוצרה** מפרש בשוח"ט מז' י"ד שהיו אומרים אין הקב"ה יודע מחשבות בני אדם:

ב **דברי ספר זה ספר תולדות אדם**. אפשר רמז למ"ש הרמב"ן בשם הגאונים שבפסוק זה רמוז שירטוטי חכמת הפרצוף שעל ידיהן יש להכיר פנימיות הלב ועניני האדם.

ומזה יובן מאליו שהקב"ה יוצר האדם אשר שם בטבעו שיוודעו מחשבותיו ע"י ציורי השירטוטין והוא יביט ויבין כל יצר מחשבות ולא ידמו עוד צורה ליוצרה:

פסקה ב

ג **ומנהיגיו שנאמר גלמי ראו עיניך**. בפסיקתא דגלמי ראו עיניך מסיים בה. א"ל גולם מה ראו עיניך. ועל ספרך יכתבון זה ספרו של אדה"ר. ובילקוט ל"ג ליה כלל:

פסקה ד

ד **מרשלו**. פי' מל' נתרשנו ידיו. ובירושלמי פ' הרואה ובקה"ר פ"א פ"ו הגירסא משברו בהרים ומכשלו בגבעות (אבל בויק"ר פ' ט"ו הגי' כדהכא):

ה **את ה' זכרתי**. מ"ט בשביל נשמות אני עשיתי. כלומר שלא תזיק לבריותי. כן מסיים בירושלמי וקה"ר שם:

ו **ואין לך קוזמיקון**. שיצא להחריב העולם כולו:

פסקה ה

ז **רבנן ור"א כו'**. וב"פ כו' וד"פ כו' לקמן ר"פ כי תשא איתא כמ"ד ד"פ אבל בתנחומא יתרו איתא ב' וג"פ. ונ"מ לדינא דהתם אמרינן וכן לקורא בתורה ועיין באו"ח סי' קל"ט:

פסקה ז

ח **בן עזאי כו' ואהבת לרעך**. ז"ל הראב"ן בספרו סי' ל"ז. פי' ב"ע סובר זה ספר (כלומר זה כל התורה) תולדות אדם שכל אדם יאהוב חבירו כאלו הוא תולדה שלו כלומר כבניו. ור"ע סובר כל אדם יאהב חבירו כגופו. ובהא פליגי ב"ע סובר אדם אוהב בנו יותר מגופו לכן סובר שזה ספר כלל הגדול ור"ע סובר אדם אוהב עצמו יותר לכן אומר ואהבת לרעך כמוך כלל הגדול עכ"ל:

ט **אם עשית כן כו'**. באדר"נ ס"פ ט"ז דרש לה מדכתיב אני ה' אחר ואהבת לרעך:

פרק כה

פסקה א

א **של צדיקים כו'**. של רשעים. נראה דצ"ל ולא בתוך טימוסן של רשעים. ודרש ואיננו בין הרשעים כי לקח אותו וכדרש ר' אייבו דלהלן. או קרוב יותר שצ"ל להיפך אינו נכתב כו' של רשעים אלא בתוך טימוסן של צדיקים. והיינו אע"פ שחנף היה כדלקמן עכ"ז נכתב בשל צדיקים כי לקח:

ב **בר"ה דנו**. ובאותו שעה היה צדיק ונידון לפי מעשיו שבאותה השעה כמ"ש בפרק קמא דר"ה:

פסקה ב

ג **שוכבים שלהם חללים**. שמעתי פירושו מלשון הדחה. כמו חלליה בי טבחי:

ד **לא שמשו**. אולי שלזה נקרא נח ע"ש שנחו המזלות משמושן ואגב הא דר"י מסיים נמי עלה דר"א ור"נ.

פסקה ג

ה **בשומרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם**. כצ"ל וכ"ה הגירסא לקמן פס"ד ובמד"ש פכ"ח ולפ"ז הא דמסיים ואחד לע"ל אינו ממנין העשרה דקחשיב שכבר באו לעולם. אבל זה שלע"ל עדיין לא בא. ודלא כגירסת המ"כ:

פרק כו

פסקה א

א **היה קטן**. צא וחשוב שהיה בן צ"ד {*) טעות הוא כי פ"ד היה לנח במיתת אנוש (רש"ש)} אלא שר"ל שקודם המבול שלא היו מענישין עד ק' שנה הי' קטן לענין עונשין:

ב **ובמושב לצים כו'**. דור הפלגה שהיו כולם ליצנים כן מסיים בשו"ט שם:

פסקה ב

ג **ששתלו הקב"ה בתיבה**. שנבנית ע"פ צווי ה'. לכן נקראת בית ה' (רמז לדבר תיבה אותיות בית ה') ועיין בזוהר שהתיבה היתה דוגמת ארון ה':

ד **בשיבה**. בשיבה זה נח. דשנים ורעננים יהיו אלו בניו ויולד נח וכצ"נ:

ה **אר"י מ"ט כל דורות כו'** כ"ה בשוח"ט שם וכצ"ל:

פסקה ד

ו **ר"ש ב"ר ילדה אשתו נקבה**. כצ"ל וכ"ה ספ"ק דב"ב:

פסקה ה

ז **נשים**. אלו נשי אנשים מכל אשר בחרו אלו זכר ובהמה כ"ה בילקוט וכצ"ל.

ח **עד שכתבו גמוסיות כו'**. עמ"כ שפי' כדי שיהיה פנים של היתר כו'. אבל בחולין (צ"ב ע"ב) פרש"י שהוא לגנאי. וכ"מ הלשון כאן ועיין יד"מ ובויק"ר פכ"ג:

ט **בכ"מ שאתה מוצא כו' טובים ורעים**. ירושלמי סוטה פ"א ה"ה. ואף שכאן בדור המבול לא היו טובים כלל חוץ מנח ובניו. אפשר לקטנים קרי טובים ובשוח"ט מז' א' איתא שקטנים מתו בעון אבותם:

פסקה ו

י **אין הרוחות הללו נידונית לפני לעולם**. כצ"ל כמ"ש בי"מ וכ"ה בילקוט:

יא **לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי**. אפשר צ"ל לסגי לשיצי. דמפרש לא אוסיף השני לשון אסיפה וכלייה שתרגומו ושיצי כדכתיב להכות כל חי:

יב **והן לא כחשו**. בילקוט הגי' גם כאן לא בקשו (וכן הגיה המ"כ):

יג **אפילו זאב כו' אפילו מקל כו'**. עי' ס' חסידים סי' תשצ"ט. וכ"ה בתדא"ר פכ"ד ע"ש וע' בקה"ר פ"ח פ"ח:

יד **כיום הדין**. שיהיה נדון אפילו שבט נוגש. כן נדון סנחריב שהיה שבט נוגש בעוה"ז והחתות אותו:

טו **איני דן רוחן בעצמן שב"ו הן אלא כו'**. דרש לא ידון רוחי באדם לא אדונו בשעה שרוחי בתוך האדם שאז הם ב"ו רק לאחר מיעוט שנותיהן אני משגמן (נפשותיהם בגיהנם) ביסורין:

טז **אר"א בכל מקום שאין דין כו'**. עמ"כ וכ"ה בדב"ר פ"ה ושוח"ט מז' ע"ב וע' תנחומא משפטים:

יז **לא עשו מדה"ד למטה כו'**. עיין מ"כ בשם רש"י ובאדר"נ ס"פ ל"ב תני מש"ר הם לא הושיבו סנהדרין בארץ אני מושיב להם סנהדרין במרום:

פסקה ז

יח **שהיו עונקים**. פי' בקומתם. וכי"ב בסוטה (ל"ה ע"ב) וכאן בדור המבול הכוונה לענין שהרימו צוארם בגאוה כלפי מעלה ואומרים הורד לנו גשמים:

יט **בקיאים כו'**. עיין בפירוש רש"י שבת (פרק ח' ע"א):

פרק כז

פסקה א

א **בכשרון כו'**. **לא בעמל כו'** וזהו בכשרון בהכשר והכנה בעלמא ומהו ההכנה בדבור:

פסקה ג

ב **כך דרש ר"ח בצפורי אתעביד כו'**. כ"ה בירושלמי מעשר שני פ"ה וכצ"ל ודלא כמ"כ:

ג **אי הוי להון אפופלסמון כצ"ל**. שהוא מריח בחוזק יותר. אלא שאינו מצוי. ועשאוהו בשארי בשמים שמפיגין ריחן עד הלילה ועיין יד"מ:

פרק כח

פסקה א

א **כך בתחלה וירא ה'**. דרש וירא פועל יוצא שהראה בב"ד של מעלה אנלוגין וגז"ד שלהם. ועיין שוח"ט סוף מז' א':

פסקה ב

ב **אריות וקסטריות**. בילקוט הגי' חילות וקסטריות. ועיקר הגי' אהליות והן כלי מצור:

פסקה ג

ג **לוז של שדרה**. פי' הרוקח שהביא חוליא קטנה שבשדרה שבברכות (כ"ח א' ע"ב):

פסקה ד

ד **אלפא ליין**. ודרש אחד מאלף אחד מהחשובים שבהן כדאמר בסמוך:

פסקה ה

ה **עמו הברית**. מאדם עד בהמה וגו'. ר' יודן ורבי פנחס כצ"ל:

פסקה ו

ו **משבר את הקנים**. כ"ה הגירסא בערוך ונכון:

ז **ומקרע בווילאות**. כ"ה בילקוט:

פסקה ז

ח **בלריות של זהב** נתכות באש כצ"ל:

ט **כספם כו'**. עיין בירושלמי סנהדרין פ"ז סוף ה"ז:

פסקה ט

י **נטלו דינם והיה להם כו'**. בירושלמי פ' חלק מוכח שהיא קושיא וגרסינן ויהיה להם חלע"ה. ע"ש:

יא **זריבתם לחלוטין היתה**. כד"א לצמיתות (ומתרגמינן לחלוטין) בחומו נדעכו מהו בחומו ברותחין. כ"ה ביק"ר ספ"ז. וכצ"ל:

יב **אין להם לעולם בכל אשר נעשה** כצ"ל:

פרק כט

פסקה א

א **אינוניתא אונקיא אחת**. עמ"כ גי' הערוך אין תתייא אונקיא כו'. ונ"ל לגירסא זו פירושו באם שימצא ויביא. וכלומר שמפרש אי נקי בלשון דהא שהוא נקי והיינו שצריך לחפש

ולמצוא הזכות שלו כי מעט הוא מאד. ולגי' ספרים שלנו נ"ל דגרסינן עינוניתא בע' ור"ל שהדבר צריך לעיין יפה אם הוא נקי כמו ובן אין לו עיין עליו:

ב **אלא בבור**. כפיך נקראת מדת דינו יתברך כמ"ש כפך מעלי הרחק ובור כפיו הוא מדה"ר.

פסקה ב

ג **שיצא לכרמו בשבת**. לגי' השפרים צ"ל דנקט בשבת שאע"פ שהיא מחוברת ואין יכול לתולשה בשבת. מ"מ מברך עליה (וברכה זו היא ברכת שהחיינו שמברך על הראיה כדאיתא בירושלמי דפסחים פ' בתרא ה"ה). אך יותר קרוב שתיבת בשבת ט"ס כאן ונשתבשו לכותבה מן המעשה ואותו חסיד שיצא לכרמו בשבת בויק"ר פל"ד.

פסקה ג

ד **ברכות דור המדבר ומצאת כו'**. מלת בזכות נמשך גם על ומצאת את לבבו והוא כמו ד"א לומר בזכות אברהם:

פסקה ד

ה **ר"ה כו'**. לא מפרשין כו' מפרשין כו' פירוש רב הונא וחבירו היו שונים הדבר הזה משמיה דר"י ורשב"ל סתמא חד אמר וחד אמר ולא מסיימי הי מינייהו אמר כן ורבנן מפרשין ושונין בהדיא דברי כל אחד. כ"ה פירוש לשון זה בירושלמי וב"ר:

ו **שנתן לו את בתו**. נ"ל פירש המשל כאן שהשרה עליו רוה"ק. וזהו כמ"ש במדר"ק אלא אני שואל בתי של מלך. וזהו ושפכתי רוח חן שהוא נבואה ורוה"ק. והיינו דמפרש כו' עד שהיה יודע להבחין כו':

ז **בג' שעות בלילה**. בילקוט איתא ביום. ועיין בסנהדרין (ק"ח) בריה שדרכה לאכול ביום כו' בלילה כו': '

פרק ל

פסקה א

א **כעבור סופה כו'**. זה דור המבול. וכן כל אינך קראי דמייתי נזכר בהם מפלת רשעים וקיום צדיקים אח"כ. לכן דרש להו בדור המבול שכשנאבדו דו"ה עמד להפריח נח בעולם והך דרשא דעבור סופה יש לסמוך עוד דקאי על ירידת גשמים של מבול שהיה ברוח סופה ויש לרמוז עוד כעבור סופה כשהעביר ה' רוח על הארץ וילכו המים אז צדיק יסוד עולם שניצל נח ליסוד עולם:

פסקה ב

ב **קל הוא כו'**. כמ"ש בחלק שהקפין ע"פ מים כזיקין:

ג **תקולל חלקתם**. מי שפרע כו' עיין מ"כ. ולשון חלקתם שזה מנת חלק רשעים ליקח מהם קללה בארץ:

ד **אלא למטעת כרמים**. וסיים בירושלמי (יבמות ס"ו) שלא היו בעילתן לשם בנים. וצ"ל כאן שלא היתה כוונתם למטעי כרמים שהוא בנין העולם וישובו:

פסקה ה

ה **נייחא**. היפך ויתעצב אל לבו תחלה (ואותיות נח הוא נייחא) וע"י היה נייחא לכביכול מהעצבון. כמ"ש וירח ה' את ריח הניחוח. שהוא לשון נחת רוח (כמ"ש בת"כ על ריח ניחוח) וע"ל פכ"ה:

פסקה ו

ו **הן צדיק**. זה נח איש צדיק:

ז **כשהיה יוצא כו'**. ע"ל פ' ל"ו ובויק"ר ריש פ"כ:

פסקה ז

ח **צדיק ומומחה**. נראה דגרסי' וממחה ר"ל שהיה מוחה לדורו על חטאם. וכ"ה הלשון בתנדא"ר ר"פ ט':

ט **נוטע ארזים**. שעצי גופר הוא מין ארזים:

י **לפיד בוז כו'**. ומדריש שפיר קרא דלקמן שחוק לרעהו גו' שחוק צדיק תמים שהיו משחקים בני דורו על נח שנקרא צדיק תמים בדורותיו:

פסקה ח

יא **בן מ"ח שנה**. כ"ה הגירס' לקמן פמ"ד ומ"ה צ"ה ובש"ר רפ"ז ועיין נדרים (ל"ב) ושלא כגי' הרמב"ם ספ"א מהל' עבודת כוכבים דגרס בן ארבעים. וטעם חשבון מ"ח עיין במ"כ פס"ד בשם רש"י ודלא כמ"ש כאן:

יב **והיה מניקה הוא**. עיין תוס' ישנים שבת (נ"ג):

יג **ולא מתניתא כו'**. מכשירין פרק ז':

פסקה ט

יד **ואלו היה כו' עאכ"ו**. משל זה הוא לומד. כמו שריח רע של הקברות (ובסנהדרין אמרו מקום הטנופות) מפיג מעט ריח טוב של הפלייטין. כן מעשה בני דורו של נח הי"ל להפיג ריח מעשיו הטובים. ואלו היה בדור של צדיקים היה לומד ממעשיהם הטובים ויוסף אומץ יותר:

פסקה י

טו **אמר לקנון הלך עמי כו' בטיט הלך עמו כו'**. כמ"ש אלמלי הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. וכמש"ל ר"פ כ"ט אפילו נח לא שהיה כדאי אלא שמצא חן. ולכן המשילו לקטן ומשתקע בטיט שחשש לו השר והוצרך לומר לו הלך עמי. אבל באברהם לא הוצרך לחוש לו על עצמו. כי לא שלט בו עוד יצה"ר כמ"ש ספ"ק דב"ב. רק א"ל הלך לפני להאיר לאחרים כדמפ"ו. כי באור כשדים לא היה יכול להאיר לרבים בפרהסיא מפני נמרוד והמשילו למאיר דרך חלון:

טז **שהיה כחו יפה התהלך גו'**. זהו כדדרש רבי נחמיה האיר לפני. כלומר להאיר לאחרים (מאור שכינתו ית' בעולמו) בא"י שזהו לפני כי שם ויטע אשל גו' ויקרא בשם ה':

יז **מאספוטמיא**. פירושו בין הנהרות בלשון יוני כמ"ש בערוך. וכן נקרא עוד היום.

יח **הה"ד ויברך כו' אבותי לפני**. ממה שאמר יעקב על אברהם ויצחק התהלכו לפני ועל עצמו אמר הרועה אותי דהיינו שהיא דרך ענוה שלא רצה ליטול גדולה לעצמו להשוות עם אבותיו אמר ל' אותי שהוא כענין את האלהים התהלך נח:

פרק לא

פסקה א

א **לחיובו של רשע**. לקטרג עליו. וכמו שכתב בויקרא רבה פ' ל"ג ובקה"ר פ' א' פי"ד שהחמס מקטרג בראש כל העונות:

ב **אפילו נח כו'**. בקרא כתיב נה בה"א ודרש לה כמו ח'. ואולי נכתב בה' ולא בח'. שלא היה בנח ג"כ נחא רוח שלם רק שמצא חן והצילו:

ג **מצא חן**. ולפי שהיו שטופים בגזל כצ"ל (מפני שמוסב על הכתוב החמס):

פסקה ב

ד **בדדיות קטניות**. כן גירס' הערוך ופירושו בתי בדים קטנים לזיתים (וכדתנן בשביעית פ"ח ומכניס לבודידה) שהיו עושין בין שורות הזיתים וזהו יצהירו דקרא לשון יצהר:

פסקה ג

ה **לעץ יבש**. ולפי שהיו שטופים בעבודת כוכבים נמוחו כצ"ל. וכדאמרינן להלן שהיו שטופים בעבודת כוכבים ג"ע וש"ד. וקראן ג' השחתות האמורות בפרשה כמ"ש המפרשים ז"ל:

פסקה ה

ו **לעשות בתה.** עמ"כ ואפשר שצ"ל לעשות בשר. כי בחייהם יש בהם גם רוח. ובמותם רוח הולך ואיננו ויקראו רק בשר כמו בשר בהמה שחוטה:

ז **לנצח יאבדו.** שאין להם חלק לעוה"ב:

פסקה ו

ח **חמס זו עבודת כוכבים.** שנאמר (יחזקאל ח') כי מלאו את הארץ חמס כצ"ל והאי קרא מישתעי בעבודת כוכבים:

פסקה ח

ט **לשון נופל על לשון.** בירושלמי ספ"ג דר"ה הלשון במאמר זה אמר משה עיקרו לא נחש הוא כלומר אף השרף עיקר שם המין הכללי הוא נחש. גם י"ל לשון הירושלמי עיקרו של החטא שבשבילו נשתלח בהם הנחש על שדברו באלהים ובמשה לא מן הנחש בא חטא זה שהוא סיפר תחלה לה"ר על בוראו:

פסקה י

י **למדתך תורה ד"א כו'.** וכן ראיתי בספרי האומות שאחד באינגלאנד ניסה ועשה כתבנית התיבה ומצא הדבר כן שהיא מחזקת הרבה יותר מערך שארי ספינות והלכה יותר בקל ע"פ המים:

פסקה יא

יא **טרקלין.** י' על י' שיעור י' על י' לאו דוקא נקט כאן. אלא משום שזהו שיעור טרקלין כדתנן ב"ב (צח) וכאן נמי לר"י היה י' על י' כמ"ש המ"כ:

יב **קטרקטין.** ביב למזחילה שהיו המים יורדים בו:

יג **היתה מסייעת א"ע.** עמ"כ דוגמא לבנין בה"ק וכמש"ל שהתיבה היתה בית ה' וז"ש לקמן פל"ו אהלו של מלך ע"ש במ"כ:

פסקה יב

יד **ואני הנני מסכים כו'.** מפני שאמרו (בספרי קרח) ואני הנני בשמחה והקשו שם מפסוק זה וכי יש שמחה ותרצו באבוד רשעים רנה:

טו **יגוע.** יצמק עיין מ"כ ומפני שכתוב כאן מתחילה לשחת כל בשר. מתפרש יגוע דכתיב בתריה יצמוק אחר ההשחתה והמיתה (ואפשר הוא התקשות לאבן שנמצא מגופות בע"ח ועצמותיהם אשר חכמי הטבע הסכימו שהמה מימות המבול. כי נמצא לרוב במקומות אקלימים שאין לבע"ח כאלו אפשריות להתקיים שמה כלל כמו בארצות הצפונים):

יח **מתערכלות**. כמו מתערגלות בג' שהוא תרגום של גולל אבן והכוונה שהיו רגליו נגללות ונדחות משם ובפרש"י (ביחזקאל י"ד) הביא הגירסא מתערטלות ע"ש:

יז **אימתי כשנכנס אל התיבה**. אתה ובניך ואשתך ונשי בניך כשתקיים כסדר הזה ותשמור צוויו אז ישמור ה' לך להקים את בריתו אתך:

יח **חסרון בא לעולם**. כבימי נח. וכפן בימי יוסף דלהלן כ"פ המפרש בירושלמי (תענית פ"ק ה"ו) ע"ש. ועמ"ש המ"כ טעם בשם רקאנטי. ובזוהר מקץ (ר"ד.) טעם אחר ע"ש:

פסקה יד

יט **דבילה**. שהוא דבר המתקיים הרבה ואינו מתקלקל (ואפשר יליף מאכל מדכתיב ד"ה (א' י"ב) מאכל קמח דבילה) ונראה דרוב מכנסו למאכל אדם קאמר (ואין בע"ח אוכלין הדבילה) דהא ראב"כ גופא קאמר הכניס זמורות לפילין כו'. ודריש מאכל זה מאכל אדם אשר יאכל זה מאכל בהמה חיה ועוף:

פרק לב

פסקה א

א **הן ומדברותיהן**. אפשר הוא מלשון ממשלה כממשלת אבשלום שנעשה ע"פ עצת אחיתופל:

ב **ג"ע וש"ד**. ש"ד היינו איש דמים. וג"ע אפשר יליף מן למרמה בכעין גז"ש מדכתיב (בראשית ל"ד) במרמה וידברו אשר טמאו וגו':

ג **אל פלגשי אביך**. הב"ר הוא הגדה ירושלמית ואזיל בשיטת הירושלמי דפלגשים בקדושין בלא כתובה ולכן הוי ג"ע. אבל לש"ס בבלי דפילגשים בלא כתובה כלל אין כאן ג"ע ועיין תשובת הרא"ש כלל ל"ב ס"א:

ד **וכי יש אישות לדוד**. תלו קלקלה זו בדואג שהיה הוא אביר הרועים ראש סנהדרין אשר לשאול ולו נאה להורות זה. וכן תלו בו בירושלמי יבמות ומדרש שמואל שהיה רוצה לפסול דוד לבא בקהל ובפסיקתא דזכור תלו בו שאמר לשאול להחיות את אגג:

ה **ואני כו'**. אלא שגמלתני כו' דרש ואני ברוב חסדך אבא ביתך על התיבה שנעשה בצווי ה' כמש"ל פכ"ו:

פסקה ב

ו **ישר יחזו פנימו**. זה נח שזכה לגילוי שכינה וקרא דלקמיה ימטר על רשעים פחים בנח וד"ה:

פסקה ג

ז **היא משתמנת**. שוה בשומא במקחה יותר וכלשון משמנין ביניהן שבש"ס:

ח **אמרו לאלהים מה נורא כו'**. שלא בפניו כו'. שם אלהים שהיא הנהגת השגחת מלכותו בעולמו שהיא נגלית לנו. ואנו מדברים על בחינה זו הגלויה לנוכח. קרוי בפניו. וא"א כ"א מה נורא מעשיך נורא מלכותו בבריותיו. ואין מזכיר חסדו מעולם כ"א כשאומר הודו לה' שהיא בחנת שם המהוה לכל תמיד ובחינה זו נסתרת מאתנו וקוראה שלא בפניו אז אומרים כ"ט כל"ח:

פסקה ה

ט **יקימוניה**. פי' מוסף הערוך בלשון יוני ארץ נושבת ועיין קה"ר פ"ו פ"ג:

פסקה ו

י **שנת המבול אינו עולה מן המנין**. עיין בירושלמי רפ"ק דר"ה ובמפרש שם:

פסקה ז

יא ז' **ימי אבלו של מתושלח**. מפורש בשוח"ט מז' כ"ו שלכן מת קודם המבול ע"ש אל תאסוף עם חטאים נפשי:

יב ז' **ימים נתאבל כו'**. עיין בירושל' מ"ק פ"ג ה"ה:

יג **בגלגל העין שדומה למים**. ע' פ' חלק שם והוא ברייתא בספרי פ' עקב ובמכילתא בשלח פ' דשירה ובתוספתא פ"ג דסוטה:

יד **סילונות**. שהשחיתו כעין שקרא בש"ס סילון של מי רגלים. סילון החוזר:

פסקה ח

טו **דרגש ליה ימלל**. עמ"כ ובספרי האזינו פסקא של"ז הלשון כל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה:

טז **פרט לסרוחין**. עיין מ"כ ובילקוט גרס סירוסין (אלא דקשה כאן סירוסין ל"ל למעוטי ת"ל משום שאין ראוין להחיות זרע. ועיין בתוס' פ"ק (דעבודת כוכבים ו'):

יז **וקראו אחת מהנה גו'**. פי' הוא צוה ורוחו הוא קבצן. ור"ל זהו מ"ש דרשו מעל ספר ה' שפיו צוה לנח ואח"כ רוחו קבצן מאליו:

יח **והקיפה אריות**. דרש ויסגור ע"י אריות כמ"ש במכילתא בשלח סגר עליהם המדבר ע"י חיות כדא' וסגר פום אריותא. ובפרש"י ביחזקאל י"ד הביא בשם הב"ר כן:

פסקה ט

יט **משוקעת במים כו'**. זה היה כל מ' יום עד שבסוף מ' יום כתיב ותרם התיבה מעל הארץ ש"מ דתחלה היתה עומדת על הארץ ואף שהמים היו על הארץ היתה משוקעת כעומדת בלמין:

כ **על פני המים**. כעל ב' קורות זהו אח"כ שגברו המים דכתיב ותלך התיבה על פני המים ודרש על פני כמשמעו שלא היתה משוקעת במים כלל. (ופליג אמאי דאמר בפ' ל"ג שהיתה משוקעת י"א אמה ושם הוא דברי סדר עולם) כדרך הספינות. אלא היתה שטה ע"פ המים כמהלכת על ב' קורות:

פסקה י

כא **אפילו בבהמות שבכם**. בירושלמי נקרא מנהיג הבהמה בשם בהם כמו שנקרא מנהיג החמורים חמר והגמלים גמל:

פסקה יא

כב **פרט לדגים**. שבעומק המים לא היו רותחין ערמב"ן:

כג **וי"א אף הן היו בכלל מאוספין**. כלומר אלו היו במקומם בנהרות היו ראוין להאסף על כל החי בעון האדם וכמ"ש שנאספו בעון האדם עבמ"כ בשם רש"י קרא דאסף עוף השמים (דדרשי ליה לעיל פכ"ח בדו"ה). ובש"ס פ"ק (דקדושין י"ג) מייתי קרא דהושע וגם דגי הים יאספון:

פרק לג

פסקה א

א **ר"ע אומר אלו ואלו מדקדק עמהם מדקדק עם הצדיקים**. כצ"ל ונ"ג עד תהום רבה. וכ"ה בויק"ר פכ"ז. ור"ל שדרש צדקתך כהררי אל לשלם שכר מצות קלות בין לצדיקים בין לרשעים לאלו בעוה"ב ולאלו בעוה"ז. וכן משפטיך תהום רבה. לאלו בעוה"ז ולאלו בעוה"ב:

ב **משל את הצדיקים בדירתן**. מביאו לפרש משפטיך תהום רבה על הרשעים שדירתם בתהום וכן בריש במ"ר מביאו על מקרא זה ע"ש:

ג **אלא חרס**. למה שהוא ממינה כצ"ל ועיין בויק"ר ר"פ כ"ז:

ד **כך רשעים חשך**. שנאמר והיה במחשך מעשיהם כצ"ל וכ"ה בשמ"ר פי"ד:

ה **תהום רבה**. מה הרים הללו כובשים כו' ומה הרים הללו אין להם כו'. כ"ה בויק"ר ותחלה מפרש דרשת הסירוס שצדקת הצדיקים כובשים על המשפטים כמו ההרים על התהום (ועיין אגדת בראשית פ"ד) ואח"כ מפרש למה נמשלו להרים:

ו **כך אין לפורענותן כו' חקר**. אפשר נסמך ללשון המקרא (איוב ל"ד) ירוע כבירים לא חקר:

ז **ומה התהום הזה לא נזרע בו כך אין כו'**. של רשעים עושין פירות. שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו כצ"ל. וכן בירושלמי פ"ק דפיאה דרש מהאי קרא דעבירה אין לה פירות:

ח **מכוסין בטפיטין** כצ"ל:

ט **לגבי מלכא קציא**. עיין יד"מ פי' מלך קצות הארץ. וכלישנא דקרא (תהלים ס"ה) ויראו יושבי קצוות:

י **גידומי**. פי' מ"כ לחם. ואמת שכן הוא בש"ס שלהי תמיד. אבל לגי' דהכא גדומי אפשר פירושו ענפים. עיין ערוך:

פסקה ב

יא **ואנשים בה מעט זה דור המבול**. שלא היו בו צדיקים כ"א מעט נח ובניו. ובאג"ב פע"ח הגי' שנאמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. נראה דדרש אנשים בה מעט על הנפילים אנשי השם שהמה גרמו סבת עליית מלך גדול:

יב **ומלט הוא את העיר**. ויעל עולות. וירח ה' ריח ניחוח ונשבע לו עוד כל ימי הארץ וגו' (וי"ל ומלט מתחלה בזכות הקרבן שהיה עתיד להקריב (ע' זוהר חיי שרה קכ"א) מצא חן בעיני ה' להמלט ע"י להשאיר קיום לעולם) ובקה"ר שם הגי' למלט את העיר שהוכיחן וצ"ל שבזכות התוכחה מצא חן למלט את העולם ובאג"ב שם הגי' למלט שנאמר מכל החי וגו':

פסקה ג

יג **טוב ה' לכל**. עיין יד"מ שייכות המאמר לכאן. ונראה שזה נמשך לסוף הדרשה ורחמיו על כל מעשיו על בע"ח כעובדא דרבי. ולומר שזהו שנזכר לנח את כל החיה ואת כל הבהמה שזן כדמפורש להלן:

יד **נותן מעות לגרושתו**. מסיים בויק"ר פל"ד ואי לאו דחשיד עלה לא יהיב לה פריטין:

טו **שאין לה עליו מזונות**. ומסיים שם בויק"ר בהקב"ה שמזונותינו עליך עאכ"ו כו':

טז **דלא ישהי ותזער נפשיה**. בערוך גרס ותגער נפשיה. ופי' שלא ישאר יחידי ותתבהל נפשיה ובירושלמי שלהי דכלאים וכתובות פי' נ"א בזה:

יז **והדין נותן**. עיין מ"ב ודחוק. ולקמן פע"ג גבי רחל א"א לפרש כן ועמ"ש המ"כ שם:

פסקה ה

יח **כדבר שנשבר ואין מעלה חליפין ואיזו זה דור הפלגה**. לגי' זו פירושו שלא העלה עוד חליפין דור שכל העולם יהיו רשעים בעבירה אחת כדור המבול והפלגה. ובילקוט איוב הגירסא (באיזה דפוסים) שנשבר ומעלה חליפין. לפי שמבניהם יצא דור אחר טוב מהם ולא כדור המבול שנשמדו ונשכחו:

פסקה ו

יט **ר"י אמר ג' שבועות ימים כו' ויחל עוד ז' ימים**. עמ"כ ויד"מ ונראה כוונת פי' המ"כ מקיש ז' ראשונים לאחרונים ומה אחרונים פירוש לשון אחרים היינו שהיה לז' ימים לפנים ג"כ כן ז' ימים אחרים דרישא פירושו שהיה ז' ימים בין שליחות העורב להיונה (ושלא נטעה לפרש דאחרים קאי על ימים ולא על שבעת ולא המתין רק איזה ימים):

כ **אלו שבקתה כו'**. בויק"ר ס"פ ל"א ובשה"ר פ"א פכ"א הגי' א"ר ברכיה אלו שבקתיה וכצ"ל:

כא **דלא טפת**. ובשה"ר שם הגי' הדא הוא דברייתא אמרין דלא טפת כו':

כב **מוטב מר מזה**. פי' מוטב לאכול דוחק אך מזה כלומר מן ההפקר שזמן ה' לפני. וביד"מ כאן ובויקרא נדחק:

פסקה ז

כג **תנינן משפט דור המבול כו'**. כל המאמר עד סופו ברייתא בסדר עולם רבה פ"ד ועי' פירש"י ורמב"ן:

פרק לד

פסקה א

א **זה נח שהיה סגור בתיבה יב"ח**. ז"ל התנחומא והיה מתפלל תמיד הוציאה ממסגר נפשי שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד וגו' רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ר"ל מן המבול:

ב **לתת הודיה לשמך**. כדין היוצא מבית האסורין שצריך להודות וכדמסיים כי תגמול עלי רמז לברכת הגומל:

ג **יתכללון בי צדיקיא**. עיין מ"כ ובפר"א פ' ס"ג הלשון ויכתירו לך הצדיקים כתר מלכות שהוצאתני מן המסגר הזה:

פסקה ב

ד **צדיק יבחן זה נח שנאמר צא מן התיבה**. נראה חסר כאן תשלום דרשת המקרא דדריש רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אלו דו"ה שנאמר בהן מלאה הארץ חמס וכתיב ימטר על רשעים זה גשמים של דו"ה כי צדיק ה' צדקות אהב זה נח איש צדיק כדלעיל פרשה ל"ב:

פסקה ג

ה **בפשע שפתים כו'** ממרד שמרדו כו'. שמרידתה היה בשפתיהם שאמרו סור ממנו כלום אנו צריכין כו':

פסקה ד

ו **מקומך אל תנח וכו' אלא ברשות**. אע"פ שראה כבר שא"צ עוד לישיבתו עם הבע"ח שם שיכולים להתפרנס חוץ לתיבה בכ"ז לא הניח להתרפות ממלאכתו לזונה ולפרנסם. וז"ש מסיפא דקרא כי מרפה יניח וגו':

פסקה ח

ז **רומש מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים** כצ"ל. ומיעוט רומש על סירוס אפשר מפני ששרצים ורמשים ענין אחד. ולשון שריצה מונח על פריה ורביה וא"כ הוא פרט לסירוס:

פסקה ט

ח **על מזבח הגדול שבירושלים**. וכ"ה בתרגום ירושלמי ובפדר"א פכ"ג:

ט **ריחו של א"א**. ענין ריח נופל על היורד באש כמ"ש בחמ"ו וריח נור וגו'. וגם בנשרפין כליל כתיב ריח ניחוח:

י **פלטין על הים**. דור המבול שהחזירו העולם למים במים:

יא **בזכות זה דור דורשיו**. כצ"ל. ומקרא זה מפרש קראי דלקמיה מי יעלה בהר ה' דקאי על קרא דעל ימים יסדה:

פסקה י

יב **העיסה כו' השאור כו' הנטיעה כו'**. מ"ד העיסה ממשיל על כל גוף האדם. כי ברע הוא טבעו. ומ"ד השאור מפני שעיקר הגוף יפה עשאו רק השאור שבעיסה מעכב ומקלקלו. ומ"ד לנטיעה סובר אף שהגוף כולו הכינו גם חקרו הקב"ה לטוב אך כשהאדם מרגיל טבעו מנעוריו. מוליד בגוף שהרע בו הוא כענין הנטיעה שצמת והולך בעינן לא טוב:

יג **השאור שמי שבדא אותו**. כצ"ל בד' וכדתנן (במנחות נ"ב) בודה לו שאור מתוכו:

יד **מנעריו כתיב**. עי' בירושלמי ספ"ג דברכות:

פסקה יא

טו **באותה שעה**. ותופר ביום ההוא מקרא הוא (זכריה י"א) וקאי אדכתיב לעיל להפר את בריתי אשר כרתי כו' ומפרש שהוא הברית שכרת כאן עם נח אבל לע"ל שהארץ כבגד תבלה תופר הברית:

טז **קור וחום**. חמה חכאבית. מדלא נזכר כאן פי' על קור דקרא נראה שהוא חולי הקדחת שיש בו קור וצמרמורים וגם חום (וע"ל פ"נ גבי ישמעאל) ובערוך ערך זרף הא' מצאתי שגורס עבעבית ומשמע שפירושו נפח כמו זירפא שבש"ס ע"ש וע' ערך אביבות:

יז **כנימה בבשרו**. פי' בשער בשרו כלומר לתלוש נימת שער בשרו. ולפי' המ"כ צריך לגרוס ככנימה בב' כפי"ן:

יח **אויר יפה כמן הפסח כו'**. כלומר כל השנה היה אוירם יפה כמו שהוא עתה לנו מפסח ועד עצרת שהוא זמן אויר היותר יפה בשנה ממוזג לא קר ולא חם ביותר ולכן אמרו בשבת (קמ"ז.) כולהו שקייני מדיבחא עד עצרתא ועמ"ש בס"ד ביאורו לפר"א פמ"א בזה:

פסקה יד

יט **בלא עדים**. בירושלמי ריש קדושין ליתא וכן נכון שהרי כבר אמר בעד א' ואולי יש לדחוק שהוא חוזר על בדיין א' לומר שאם הדיין בעצמו ראה בלא עדים כלל יכול לדונו ולא אמרינן שאין עד נעשה דיין:

כ **אף החונקו**. עיין בירושלמי שם ומפרשיו.

כא **לכשיבא אדם**. נראה כשיבא משיח דכתיב ביה וארו עם ענני שמיא כבר אינש. וכן בפרשת ואתחנן ככה ולפנינו שם נדפס לכשיבואו בני אדם וט"ס הוא:

פסקה טו

כב **חן למקום כו'**. עיין בירושלמי יומא רפ"ד:

פרק לה

פסקה א

א **ר"י ור"נ רי"א כו'**. נראה דר"י ור"נ לטעמייהו לעיל פ"ל בפירוש בדורותיו דר"י ממעט בשבחו ור"נ מרבה:

פסקה ב

ב **אליהו ז"ל וריב"ל כו'**. נראה דהיינו עובדא דסנהדרין (צ"ח:) דהוו קיימי אפתחא דמערתא דרשב"י:

ג **בקעה בקעה כו'**. התמלאי דינרי זהב כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ' הרואה ועיין בשמ"ר פנ"ב ובשוח"ט מז' צ"ב דמסיים שם עובדא דרשב"י בזה:

פסקה ג

ד **דבר שהוא מוקש לי**. ר"ל כדכתיב כמראה הקשת גו' הוא מראה מות כבוד ה':

ה **בקש ליתנו על בנו כו'**. הקשת רמז לכלי מלחמה ומדת הדין והענן הוא מקום שבל"ז אין בו אורה כ"כ וזהו שקוראו עבדו. ואינו נותנו על בנו שהוא נמשל ברקיע בטהרתה באור זורח עליו:

ו **דאנא צריך מנטר לה**. עיין בשאילתות דר"א פרשת עקב מה שמסיים בעובדא זו:

פרק לו

פסקה א

א **וא"י מה נעשה מבחוץ**. כך אמרו דו"ה כ"ה הגי' כאן ובויק"ר פ"ה. אבל מלשון דייך מאיר דמשמע שהוא נגד כבוד המקום קשה ומה אמר. לכן נ"ל דהאי כך אמר צ"ל בתר דייך מאיר והוא דברי חכמים שאמרו כן לר"מ שידרש בניחותא על הקב"ה וא"ל דייך מאיר. לכך אמרו דו"ה (איוב כ"ב) עבים סתר לו וח"ו לדרוש כן באמת:

ב **א"ל**. נתון שלוה כצ"ל:

ג **שידא שמרין**. נראה דהיינו אשמדי מלכא דשידא וכדגרסי' בויק"ר שריהן דשדים:

פסקה ב

ד **ואין מידי מציל מעובדי כוכבים כו'**. פי' אין מי מעובדי כוכבים שיציל מידי. וכדכתב לעיל מיניה כל כו' נקבצו כו' ואתם עדי כו' ועיד"מ:

ה **אבל נח נכנס בשלום כו'**. אפשר ר"ל שז"ש שם בכל הענין אל תירא כו' כי תעבור כו' נקבצו כו' ומסיים ע"ז ראשונות ישמיענו יתנו עדיהן ויצדקו שר"ל שמעשה ראשונים דוהמ"ב שניצול. נח לשלום וכולם נאבדו תקח עוד ראיה שלא לירא למען תדעו ותאמינו כו':

ו **אבוי דפחתא**. כלומר לגנאי נתיחס על שם כנען שנתקלל אח"כ וידוע לגנאי כמעשה ארץ כנען הרעים:

פסקה ג

ז **שעשה פנים לאדמה**. שבשבילו חרבו פני האדמה:

ח **נתלחלחה האדמה**. נראה דגרסינן נתנחמה האדמה כמ"ש זה ינחמנו וגו' מן האדמה וגו':

פסקה ד

ט **ווי"ן י"ד פעמים**. (בסנהדרין ע') ובמדרש משלי פכ"ג חשיב י"ג ווין ועיין תוס' סנהדרין שם:

פסקה ו

י **ויפת לפיוולא**. עמ"כ ובאמת המדרש שהביא רש"י בחומש שזכו לקבורה הוא בתנחומא ואינו דרשה דהכא. ונ"ל שעיקר הגירס' לפמלניא. והוא פמלניא של פרסים שבני יפת לובשים שהוא כעין מכנסי כהונה לכסות בשר ערוה כדתניא (בנדה י"ג) משא"כ בני חם הולכי חשופי שת. וכן מצאתי בילקוט ישן הגירסא כן ונ"ב פי' מכנסים:

פסקה ז

יא **רי"א כו' ואין קללה במקום ברכה**. ר"י לטעמיה פ"ו דברכות שכל שהוא מין קללה אין מברכין עליו:

יב **וכלב מפורסם כו'**. עמ"כ ואמת שכ"ה בסנהדרין אבל לעיל פ"ך אמרו בכלב ע"ש וכ"פ המפרש בירושלמי תענית פ"א ה"ו על הך דהכא ע"ש:

פסקה ח

יג **יהיו ד"ת נאמרים בלשונו של יפת וכו'**. ירושלמי דמגילה פ"ק ה"ט ודב"ר פ"א ע"ש:

יד **מכאן לתרגום מן התורה**. כיון שראינו שיהו נאמרים בלשון יפת כ"ש בלשון תרגום ארמי שהוא קרוב ללה"ק. ובירושלמי רפ"ד דמגילה הגי' מנין לתרגום מה"ת דכתיב ויקראו כו'. ואין כתוב שם מקרא דהכא כלל ואפשר גם כאן צ"ל כן ומייתי לה אגב לשון יפת דבל"ז שמענו שיש לתרגום סמך:

פרק לז

פסקה א

א **ומדי כמשמעו יון**. תובל ומשך זו מקדוניא אסניא ותוניא כצ"ל ועיין בירושלמי פ"ק דמגילה ה"ט ובבלי פ"ק דיומא (י) **נ"א בזה**: [*עיין שוח"ט (תהלים פ') תהי ידך ע"ש כל הענין והשבועה עפה"כ (ירמיה מ"ט) בי נשבעתי וכו' וכן לא ישב ולא יגור (שם) כפל לשבועה וע' (שבועות ל"ז)]:

פסקה ג

ב **חמשה הוא כו'**. עיין פ"ק דמגילה (י"א):

פסקה ד

ג **ששם ננערו כו'**. עיין שבת (קי"ג) ובירושלמי רפ"ד דברכות וקה"ר פ"י ט"ו:

ד **בתשניק**. דריש שנער כמו תמות בנוער נפשם ומלת תשנוק עיקרה שינוק שתרגום בנוער כן:

ה **בלא נר**. עמ"כ בשם רש"י שאין שמן מצוי בבבל נראה דר"ל שמן זית אבל שמן שומשמין מצוי בבבל כדאיתא בשבת (כ"ו.) ובנדרים (נ"ג) ומשום דש"ז צייל נהוריה מכל השמנים לכן קרייה ליה בלא נר:

פסקה ה

ו **כל מוניטא כו'**. אינה אלא בים נראה דקאי אקרא דריש דברי הימים דכתיב שם לודיים בשני יודין ודריש ליה לודי ים (וכ"מ אח"כ בפי' ד"ה המיוחס לרש"י ע"ש):

ז **הוטליסין**. פירש יחידים רווקים בלא נשים כדלעיל פי"ט ועיין ערוך:

פסקה ז

ח **מכירין יחוסיהן**. היו מוציאין שמם לשם המאורע ולא היו צריכים לקראם ע"ש אבותיהם:

פסקה ח

ט **כרישין**. דרש חצר מלשון חציר והוא תרגום כרישין:

י **ומצפים למיתה בכ"י**. י"ל שג"ז נדרש מחצר מות חצר ל' חציר אנוש כחציר ימיו. כחציר ימלו ולכן למות היו מצפים תמיד:

פרק לח

פסקה א

א **ר"א בשם ר"י ב"ז**. כצ"ל:

ב **בדואג ואחיתופל כו'**. הורידמו מגדולתו. שדואג היה אביר הרועים ראש סנהדרין ושכח תורתו. ואחיתופל יועץ למלך ולא נעשתה עצתו וחנק עצמו:

ג **ולנו כו' מגננו ה'**. להצילנו מידם אף אם לא תהרגם:

ד **דור הפלגה כו' מלמעלן למטן**. מראש המגדל להפיצם ע"פ כל הארץ:

ה **ולנו כו' מגננו ה'**. י"ל על אברהם שחלק עליהם ומאסו דבריו כמ"ה בפדר"א פ' כ"ד ולקמן. וז"ש מגננו ה' כדאמר אנכי מגן לך וז"ש מגן אברהם:

פסקה ב

י **אולתו**. כך דור אנוש ודור הפלגה אחר המבול ויהי כו' כצ"ל:

פסקה ג

ז **אלא אפילו משיב רעה כו'**. עמ"כ וע' בזוהר מקץ (ר"א):

פסקה ד

ח **בימים ההם**. וגם אחרי כן וגו' יהודה ב"ר כו' כצ"ל. ור"ל דדרש וגם אחרי כן אף שעלה הים והציף בימים ההם בימי אנוש עכ"ז לא שבו מדרכם:

פסקה ה

ט **עזבוה ונלך וגו'**. בדור הפלגה כצ"ל וכ"ה לקמן פמ"א ודריש סופיה דקרא כי נגע אל השמים משפטה על שאמרו נעלה לשמים וכדמפורש:

פסקה ו

י **אמרו אברהם פרדה עקרה כו'**. וא"כ שוא עבוד אלהי אברהם כי מה ניתן לו אחר שהולך ערירי:

יא **מעשה דור הפלגה לא נתפרש**. לקמן מפרש ע"י שאוהבים זא"ז גדול השלום וכו'. ור"ל שלכן כיסה עליהם הכתוב ולא גלה על עונם. וכאן היה א"ל דמפני כבוד המקום לא פורש מה היו אומרים דברום חדים:

פסקה ח

יב **מצרים חמר לכוש**. עיין מ"כ וידי"מ. ול"נ דיליף האי הבה נלבנה והבה נרדה מן הבה נתחכמה לו דמצרים על ישראל וזה סיוע למ"ש בכתבים ז"ל שענין מצרים הוא א' עם ענין דור הפלגה:

יג **בני תרתין**. שהיתה כוונתם לרעה עמוקה. כענין בקדש בהמ"ק (כמ"ש בזוהר עד.) שאמרו נבנה מאליו:

יד **אין שם אלא עבודת כוכבים**. שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו כ"ה באדר"ע אות רי"ש:

טו **פי כסיל וגו'**. בשוח"ט מז' א' מביא מקרא דמגורת רשע היא תבואנו:

פסקה י

טז **משפתם אעשה נבלה**. ע"י שפתי עצמם (שהוא סבת החלם לעשות) אעשה שתנבל עצתם. וכדמפרש או מל' נבלה שנהרגו ע"י שפתם כדלקמן והוה מחי ליה ופצע כו':

יז **ובני צידון לנור**. ונמצאים תופשין לארצם כצ"ל פי' הבאים מחדש הן תפסו הארצות בשמם הקדום:

פסקה יא

יח **דאנא גלי מן ארעאי**. ע"כ אין דעתי מתישבת עלי:

פסקה יד

יט **נמצא אברהם גדול מהרן ב' שנים**. כן גי' המ"כ וכ"ה להלן ר"פ מ"ה ועיין בירושלמי קדושין פ"א ה"ב וסנהדרין ס"ט

פרק לט

פסקה א

א **בירה אחת דולקת**. כי הרשעים מוקדי עולם ובראות אברהם זה הרהר בלבו ח"ו לומר שמא אין מנהיג כו' ומיד נגלה וא"ל אני כו' וזהו שמעי כו' וראי כלומר ראי בעיניך שאני בעל הבירה:

ב **בעל העולם**. שכחי עמך ובית אביך ולך לך מארצך וגו' ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם (כד"א ואגדלה שמך) כי הוא אדוניך והשתחוי לו. ויאמר ה' אל אברם וכ"ה הנוסחא בילקוט וכן נכון. והיינו האי קרא דאני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים דמלשון אני מדרש שפיר אני בעל הבירה:

פסקה ג

ג **שאותה כו'**. שהאיר עליהם ליחד לבבם לאביהם שבשמים:

ד **מאחה את הקרע**. קטנה שעד שהוא כצ"ל ול' קטנה דקרא קדריש וכ"נ בערוך ע' אח ע"ש ועי' בתנחומא הלשון בזה:

ה **ביום שידובר בה**. ביום שגזר כו'. דריש ידובר ל' מכת דבר והשמדה או כפשוטו ביום שנדבר עליו בב"ד שלמעלה אם להצילו אם לא והיינו ביום שנגזר והיה צריך הצלה:

ו **אם מעמיד דבריו**. כצ"ל וכן הוא להלן מעמיד אני דברי:

ז **נבנה עליה ואם דלת כו'**. כצ"ל וכ"ה במ"כ ובשה"ר. וידרש לפ"ז טירת כסף טירת הוא פלטין כוסף תשוקתו ואהבתו של הקב"ה להשכין כבודו עליו. והשיב. אני חומה תוכל לבנות עלי ואעמוד דברי. ושדי בנים שאניק ויגדלו מזרעי יהיה ג"כ כמגדלות חזקים על החומה. והם חמ"ו שהיו כמגדלות גבוהים בכל האוכלוסין וכמ"ש עליהם בת"כ אחרי מות ועי' שה"ר פ"ז. ובהגהותי שם בס"ד:

ח **כמוצאת שלום**. שהוציאו מאור כשדים לשלום ונ"ל דיליף ממ"ש בתמר היא מוצאת לדרוש היא מוצאת מן האור לשלום:

פסקה ד

ט **ומכולם לא דברתי אלא עמך**. י"ל ז"ש בקהלת (אחר מקרא זה דהחכמה תעוז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו' שאף נח איש צדיק חטא ולכן לא דבר כ"א עם אברהם אשר בחר בו.

פסקה ו

י **אר"ל השופט וגו'**. י"ל שמפרש בניחותא השופט כה"א ראוי לו שלא יעשה משפט ודין (וכגירסת ויק"ר דינא דקושטא) שא"כ לא יתקיים כל הארץ וכדמפרש. וע"ל ספי"ב ובויק"ר פ"י ופסיקתא דאנכי:

יא **את בעי עלמא ובעי דינא דקושטא**. כ"ה הגי' בויק"ר פ"י.

יב **ותשנא רשע**. אהבת לצדק את בריותי ושנאת לחייבן ע"כ משחך וגו' כ"ה בויק"ר שם ולקמן פר' מ"ט וכצ"ל:

יג **מחביריך כו' אלא עמך**. ונקראת הנבואה בשם משיחת שמן ששון כד"א (מלכים א' י"ט) ואת אלישע וגו' תמשח לנביא. ושמן ששון הוא ע"ש שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה כד"א והיה כנגן המנגן וכו':

פסקה ז

יד **ולפי שהיה א"א מפחד וכו'**. כצ"ל והוא נועם ב':

פסקה ח

טו **לך טל ילדותך כו'**. מתפחד כו' עובדי עבודת כוכבים כו'. גם הא דרשה דלעיל שהיה מתפחד שיאמרו הניח אביו כו' מידריש שפיר מקרא זה דלך טל ילדותך דלך. אני מפריח כטל מבית אביך זה ילדך ופוטרך מכבודו כדלעיל:

טז **מה טל זה פורח כו'**. כשהשמש זורח הוא עולה ואיננו כאלו עשה לו כנפים ויפרח לו וזהו לשון מפריח הטל שבריש תענית וכדא' (הושע ו') וכטל משכים הולך:

יז **אף אתה סימן ברכה**. כדאמר והיה ברכה וכדלקמן:

יח **קופצת באחת מאגפיה ופורחת כו'**. בתוספ' (שבת מ"ט) הביאו גי' אחרת בזה:

יט **שעדיין לא הורשה**. וז"ש מי יתן לי כו':

כ **של צור**. הוא גבול א"י כדאיתא (בעירובין כ"ב):

פסקה י

כא **מרגלית שלו**. כך אמר קב"ה לאברהם לך לך הייתי מצפה מה צורך היה לייחס שם ארפכשד כו' וכ"ה הגי' סוף מדרש רות רבה וכצ"ל:

פסקה יא

כב **משאני עושה אותך בריה חדשה**. עיד"מ ובמ"ר פי"א מסיים כדא' ויעש אלהים את הרקיע:

כג **ממעטת פו"ר**. ע' מתנות כהונה בשם רש"י וכמ"ש בכתובות (ס"ה.) וגם משום חולשא דאורחא (וכמ"ש בגיטין ע'.) לענין בא מהדרך:

כד **וממעטת השם**. עמ"כ בשם רש"י. וי"ל כדאמרי' בשבת (קמ"ה.) במתא שמאי בלא מתא כו' הרי שהשם נודע בעירו יותר (ובשוח"ט מז' כ"ג חושב במקום שם מבלה הכשות וכדא' (יהושע ט') ואלה שלמותינו וגו' בלו מרוב הדרך):

כה **ברם את כו'**. זה דרש על והיה ברכה דרך כלל שלא תחסר מאומה:

כו **שלך קודמת לשלי**. אפשר זה נדרש מן ואגדלה שמך והיה ברכה שבענין הברכה (דדרש ר"י קובעני לך ברכה) אגדלה שמך ששלך קודם:

כז **ר' אבהו אמר הבט כו'**. נראה שחסר כאן תחלת דרשא דאגדלה שמך כשיתוסף ה' על שמך והיה שמך אברהם אז ואברכך שתהא פרה ורבה וע"ז אמר ר' אבהו כאן הבט כו':

כח **אברככה**. רמ"ח והיה ברכה קרי ביה בריכה כו' למברכא ברך כיצד אברהם היה מתפלל כו' ר' הונא אמר כו' ראה אותו ומרוויח. א"ר לוי לא שם אדם כו' שנתברך כאברהם כו' א"ר יצחק א"ל לאיוב כו' פעם שניה א"ר חנינא אפילו ספינות כו' נמכר בזול. ואברכה מברכך א"ר ירמיה כו' כצ"ל מסודר המאמרים על אופניהם לענ"ד:

כט **למאן דחזי לך למברכא**. בבמ"ר הגי' למאן דהני לך:

פסקה יב

ל **ובר סיסי הראה בריכה**. בר סיסי הוא לוי וכדאי' בסוכה בבלי וירושלמי ושם אית' קידה. ולפ"ז משמע דבריכה וקידה אחת היא אבל בירושלמי ספ"ק דברכות הגי' איפכא בדר"ח בריכה ובלוי כריעה:

פסקה יג

לא **וילך וגו'**. ולוט נטפל לו. כלומר בדבר ה' (וע"ל פמ"א שכעס המקום על הליכת לוט עמו). רק מעצמו נטפל לאברהם. (ומזה זכה שנטפלה רות לנעמי מעצמה):

פסקה יד

לב **א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא**. כצ"ל וכ"ה לקמן ר"פ פ"ד. ועיין המאמר בספרי ואתחנן פיסקא ל"כ ואדר"ן פי"ב ובמ"ר פי"ד ופסיקתא דחנה:

פסקה טו

לג **אברם בארץ וגו'**. והכנעני אז בארץ עד עכשיו נתבקש כצ"ל וכמ"ש כי לא שלם עון האמרי וגו':

לד **לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו כו'**. נראה שזה נאמר על מקרא (יהושע ז') אשר עם בית און מקדם לבית אל. וכ"ה בירושלמי שבת שהביא המ"כ. גם בילקוט יהושע הובא על מקרא זה:

לה **שנטע אהל שרה תחלה**. ששכינה היתה שרויה עמה כמש"ל פ"ס שהיה ענן (סימן השראת שכינה). קשור עליה ועיין זוהר כאן:

פסקה טז

לו **מחקה כו'**. כנגד בהמ"ק. כדא' (יחזקאל מ') ועליו כמבנה עיר מנגב (וז"ש ג"כ (שם כ"א) הגוף אל דרום. (כדכתיב אח"כ הטף אל מקדשים) וכדתנן במדות פ"ב רובו מן הדרום. וע"ש בפי' הרא"ש ז"ל. ופי' מחקה מצייר. וכ"כ בת"כ רי"פ קדושים. ובחנם נדחק שם הק"א בפי' וע"ש בפי' הגר"א ז"ל כו':

פרק מ

פסקה ב

א **ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו**. קרי ביה תלמדנו בחיר"ק התי"ו וכדדרשינן ליה נמי בברכות (ה'.):

ב **לע"ל יזכור לעולם בריתו**. וכדכתיב בתריה לתת להם נחלת גוים וגו' נאמנים כל פקודיו. שאז יאמנו דבריו והבטחותיו:

פסקה ד

ג **אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור**. ס"ל שאחר שנלחמו עם סיסרא (שהיה יושב בחרושת הגוים ורדפו מחנהו עד שם) נלחמו בחצור. והיינו עם יבין מלך כנען. וז"ש עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען ובע"כ היינו שהכריתוהו ממקום מלכותו בחצור. (שגם היא מערי א"י וכמ"ש ביהושע י"א). וסבר ר"י שברק היה צריך להליכתה של דבורה עמו בקדש שהיתה המלחמה הראשונה. ולא היה עדיין לב העם כ"כ אמיץ למלחמה עליו. וע"י היות דבורה הנביאה שם נתחזקו. אבל במלחמת חצור שכבר נפל סיסרא והמונו בידם. לא היה צריך לה עוד ברק. לכן א"ל אם תלכי עמי לקדש. אז אחלוק לך כבוד ואלך עמך לחצור. פי' אקרא לך שתלך עמי גם לחצור (אבל לפרש כפשטי' שלחצור היתה מיועדת דבורה לבדה בלא ברק. הוא דבר קשה. שאף שהיא היתה שופטה את ישראל ונביאה. בכל זה לענין מלחמה אשה לא בת מלחמה היא כמ"ש ביבמות ובעבודת כוכבים ועוד בדב"ר נחמיה א"א לפרש כן לומר והלכתי עמך למלחמה שהיתה מיועדת דבורה לבדה לילך והיינו לקדש. דהא בפי' נצטווה ברק על המלחמה. ובע"כ צ"ל כמ"ש שלשון אלך עמך לחצור (וכן אלך עמך למלחמה לרבי נחמיה פירושו שאקרא לך שתלך עמי) ור"נ מפרש אם תלכי עמי לשירה. שהיה פשוט בעיני ברק שהשירה מיוחדת לו ולא לאשה שקול שיר באשה ערוה (ועמ"ש בפי' לפר"א פמ"ב בס"ד שלכן

נאמר במרים ותצאנה כל הנשים אחריה שיצאו חוץ למחנה לומר שירה שלא ישמע קולם מן האנשים). ולכן א"ל מה אתה סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך כו'. ותרווייהו ר"י ור"נ לא ניחא להו לפרש כפשטא אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך על המלחמה שבקדש. שהיאך ס"ד שיאמר ברק שלא ילך אחרי שנצטווה ע"פ ה' ע"י נבואה:

ד **א"ר ראובן לשון כו'**. פי' במ"ע עזוב בלשון גריקו"ש כלומר כלך מדבריך ועיין שמ"ר פמ"ה ואיכה רבה פ"א אות ב':

פסקה ה

ה **מאד מאיקונין של חוה**. אפשר כמש"ל ספ"ט מאד הוא אדם. ורומז על חוה שלוקחה מאדם (ונקרא עמו אדם כמ"ש ויקרא את שמם אדם):

ו **מאיקונין של חוה**. עיין ב"ב (נח.) שרה בפני חוה כו':

ז **מתעלה והולכת**. עמ"כ ופי' השני בשם רש"י עיקר שכ"מ באסתר רבה פ"ו על ותלקח אסתר ושם א"א לפרש בפי' א' של המ"כ:

פסקה ו

ח **וכתיב וייטב אלהים למילדות ויעש להם בתים**. וכמ"ש שם שהיו יוכבד ומרים עשה להם בתים שיצא מהם משה שגאל ישראל וזהו כמו וייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (וכן אמרו בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו):

פרק מא

פסקה א

א **לא עקומים**. גי' הערוך עומקים:

ב **ולא היתה עושה פירות**. בבמ"ר פ"ג ובשוח"ט שם מסיים והרכיבו אותה ולא עשתה פירות עבר דקלי כו':

ג **כל מי שהוא עולה לראשן ואינו משמר כו'**. מפני שהן גבוהים מאד כדתנן ברפ"ב דפאה בדלית ובדקל כו'. וארזים כתוב במקרא כ"פ שהן גבוהים. כך כל מי שהוא בא להזדווג כו' נוטל את שלו כו'. י"ל דדרש ליה מקרא דצדיק כתמר כו' דקאי אדלקמיה בקמים עלי מרעים תשמעני אזני דסופו צדיק כתמר יפרח. והקמים עליו יפלו אחור וינזקו בקימתם ועלייתם עליו (ורישי' ותבט עיני בשורי. יש לדרשו על פרעה ומצרים שבראותם יפיה קמו עליו ללקחה ואח"כ ראו עיניו בנקמה ממנו כדמפו' להלן):

פסקה ב

ד **והכל היו אומרים ע"ד שרי כו'**. אפשר על קורות ביתו דסמוך ליה קאי עיקרי'. מפני שנגעי בתים אין מצויין (וכמ"ש בסנהדרין (ע"א.) בית המנוגע לא היה ולא עתיד כו') ואמרו כלם שדבר זה וודאי על דבר שרי:

ה **וכל כך למה**. היתה אומרת שרה למלאך מחי מפני שא"ל א"א כו'. (ובזוהר תזריע (נ"ב.) אמרו שעשר פעמים הכהו המלאך ע"פ דבר נגד עשר מכות. ורמז לדבר. שרי אשת אברם עשרה אותיות):

פסקה ד

ו **מצאתיו בסדום**. עי' יבמות (ע"ט):

פסקה ה

ז **א"ל לזרעך נתתי**. פירוש בתמיה. לא אמרתי לו נתתי לשון עבר. אלא אתן כשיעקרו כנענים כו'. אבל לזרעך נאמר נתתי וכדלקמן פמ"ד:

פסקה ו

ח **ביני ובינך כי אנשים אחים אנחנו**. וכי אחים כו' כצ"ל:

פסקה ז

ט **לשון ערוה**. עיין נזיר (כ"ג):

י **כי כלה משקה**. שהיו כולן זונות וראוין להבדק כסוטה הד"א והשקה כו'. כ"ה הגי' בפסיק' דחנוכה ה"ד וכצ"ל:

יא **לאילנות**. ברייתא בספרי פ' עקב פסקא ל"ח:

יב **רמ"א אין לך כו'**. תוספתא ספ"ח דשבת:

יג **כשאדם רע כו' סדומי**. כמש"ל פמ"ג רעי גוים אלו אנשי סדום:

יד **קשה מאמורי**. כמ"ש את האמורי וגו' וחסון הוא כאלונים (ועמוס ב'):

טו **ואלו היו החשוכין שבהם**. כצ"ל. בכ"ף. והן הרשעים הגדולים (שהן חושך):

פסקה ח

טז **הקב"ה כריע**. ולא היה צריך לאחוה ורעות של לוט שמיד שנפרד לוט ממנו נגלה עליו הקב"ה:

פסקה ט

יז **ומעבירין רדיה**. לקמן פס"ט הגי' מעבירים כרים:

פסקה י

יח **הלך בשדה**. ע' ב"ב (ק"י):

פרק מב

פסקה א

א **ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה**. אפשר הקרה ה' לפניו דרשת הפסוק הזה. שישמע אביו שהוא רומז על ענין אחיו של ר"א שרצו להפיל עני ואביון זה ר"א שינדהו אביו מנכסיו. והפך ה' לבבו שחרבם תבא בלבם שאדרבה אמר אביו כל נכסי נתונים לך במתנה:

ב **להפיל עני ואביון זה לוט**. שלא רצו להרגו רק לקחוהו בשבי ולקחו רכושו והשאירוהו עני ואביון. ולאברהם ישרי דרך חשבו לטבחו ולהרגו:

פסקה ג

ג **שעשתה מדה"ד**. עמ"כ ויד"מ. ובספרי האזינו פסקא שי"א עד שלא בא אברהם היה המקום דן העולם כאכזר משבא אברהם זכה לקבל יסורים. ועיין תדא"ז פכ"ה. וזהו עין משפט שהוא פתח עין המשפט לעולם להראות כי משפטי ה' צדקו יחדו:

ד **יום ב' יום ג' כו'**. וקשה כיון שתי' על יום א' שעתידין לכלות. א"כ משאר ימים נמי לק"מ דבההוא קרא גופיה כתיב ויושביה כמו כן ימותו. אלא י"ל דניחא ליה למצוא בהם טעם אחר:

ה **שנזדווגה לו אותה הדוב**. בשאר מקומות שיש מאמר זה (ויק"ר פ"א רות רבה פ"א אסתר רבה פ"א פסיקתא דכלות משה) הלשון שמתוך כך נזדווגה לו. והיינו שע"י כן שהיה ה' עמו והיה שמח נתהווה יפה תואר ויפה מראה ששכח אבל אביו כמש"ל פר' פ"א שלכן נתגרה בו הדוב עכ"ל:

ו **שהצריך לקרוע בגדיו**. שע"י שהיה ה' עם יהושע. והסכים עמו על חרם יריחו שגזר. לכן בא הדבר שנענשו עליו ישראל על מעל עכן בחרם והוצרך יהושע לקרוע בגדיו:

פסקה ד

ז **אמירתו אפילה**. בערוך ערך אספרון מפרש אמירה בל"י חשך:

ח **שאמר שירד לכבשן האש**. אפשר הוא דרשא אחרת על אמרפל שאמר כדדרש בש"ס (בעירובין נ"ג):

ט **ותדעל מלך גוים**. אמר ר' יוחנן נתקבצו ונטלו אדם והמליכו אותו עליהם ותדעל הוי שמי' ד"א ויהי בימי כו' וכל עובדי כוכבים א"ר לוי אתר הוא תמן מצטווח ברומי א"ר אלעזר בר אבינא כצ"ל. ולגי' הספר י"ל שנתכוונו למ"ש לקמן פפ"ג אלונים מבשן כו' שהיו מעמידין מושלים ממקומות אחרים (והוא בזיון להם שאין מעמידין מלך בן מלך כמ"ש בויק"ר (י"ז) שדבר נאה והגון שתהיה המלכות בירושה שעל ידי כן שלום במדינה

ואין מחלוקת על העמדת מלך חדש. גם ע"י כן המלך גדל והולך מנעוריו בטכסיסי מלכות ויצלח למלוכה:

פסקה ה

י **גפן ותאנה וכו'**. עיין בילקוט אמור רמז תרכ"ג בשם פסיקתא שהן ג' מיני סוכות שיעשה הקב"ה לצדיקים לע"ל:

יא **לא היו שם אלא צנורות היאורים**. אפשר צ"ל צורות היאורים וכדכתיב האי קרא בצורות יאורים בקע ור"ל אבנים של קרקע היאורים וכענין נהרא מכיפי' מיברך פי' מסלעו נתבקע ונעשה הים והאי קרא נדרש בסדום לקמן פנ"א רישיא דבחלמיש שלח ידו הפך כו' ואפשר צ"ל צורות היעלים וכלשון המקרא (ש"א כד) ע"פ צורי היעלים והיה זה במדבר עין גדי וכן כאן שמשמע שבהיות המלכים בחצצון תמר שהיא עין גדי שמה נלחמו ד' המלכים עמהם (שסדום ועמורה היו סמוכים לשם). שכן אמרו שהיו שם סלעים וצורי היעלים ונתבקעו ונעשו ים:

פסקה ו

יב **מה מקיים ר' יוסי ובארבעה עשר כו'**: כן נראה הגי' הנכונה יותר דלרשב"ג אתיא כפשטיה שהיא שנת י"ד לכל החשבון רק לר' יוסי שהוא ג"ה לכל החשבון. צריך לפרש למרדן ועי' ס"ע רבא פ"א:

יג **בעל קורה טעין כו'**. מפני שלעיל הקדים אמרפל לכולם. וכאן כתיב בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו דמשמע שכולן טפלים לו ואף אמרפל בכללן. לזה אמר שבענין מלחמה זו הוא היה עיקר בעל הקורה שבו הוא שמרדו מלעבדו:

יד **תרתין קריין אינון**. העיר שוה היתה מחוברת משתי עירות כאחת לכן נקראת שוה קריתים:

טו **ואת החורי בהרם שעיר זו מטרפילון כצ"ל**. ודרש חורי לשון חורין ומלכות גם לשון הרם דרש שזו היתה הר ומטרפולין של כלם:

פסקה ז

טז **ובעין גדי דתמרייא**. כמ"ש (בד"ה ב' כ') בחצצון תמר הוא עין גדי. ומלת בתמרייא אולי בא לפרש חצצון תמר. שהיו מחצצין ומחתכין שם התמרים שהיו גדלים שם הרבה וכמו יריחו וצוער עיר התמרים שסמוכים שם:

יז **זו עבודה**. עמ"כ ואפשר פירושו כלי עבודת האדמה. דכלים שעושין אוכל נפש קרויין בלשון כל אכלם:

יח **אלו הכותבות**. שהיו שם הרבה כמש"ל. והיה זה עיקר מאכלם דתמרי זיינו ומשבען:

פסקה ח

יט **ואתה הולך ומצער עצמך**. כמדומה שצ"ל ומנער עצמך כענין נוער ותשנוק. אשכול שכול מבנים [ושמם ענר ואשכול קא דריש]:

כ **הולך ומסרס**. כ"ה עיקר הגי' כמ"ש המ"כ בשם ילקוט וכ"ה באג"ב ס"פ י"ט ולשון אשכול דרש שכול מבנים ועי' אג"ב שם:

פרק מג

פסקה ב

א **באבנים טובות**. (ע' נדרים ל"ב):

ב **עד דן שם עבודת כוכבים**. כמ"ש חי אלהיך דן:

ג **ומכה מלאחריה מדן נשמע כו'**. כשבא סנחריב על חזקיה. אע"פ שכבר גלו עשרת השבטים ועמהם גלה העגל מדן. מ"מ אף לאחר זמן היה מכה וגרס שמשם נשמע פחד נחרת סוסי סנחריב. וכן לפניו בימי אברהם פירושו בזמן קודם היותו הרגיש בו אברהם:

פסקה ג

ד **הלילה נחלק מאליו**. מדלא כתיב ויחלק עליהם בלילה. ומפני שא"א לכוון חצות הלילה כדאיתא פ"ק דברכות. אמר שהלילה נחלק וכן מוכח בפסיקתא דויהי בחצי הלילה ובשמ"ר פי"ח:

ה **מיל שנאמר אורח ברגליו לא יבא**. היינו מיל תחום איסור הליכה בשבת:

ו **לא נתאבקו כו'**. לבהכנ"ס. עמ"כ ומ"ש שלא היו מטונפות באבק. ליתא שאין זה אסור כ"א להר הבית ולא בהכנ"ס. אלא פירושו כפשוטו שאינה כ"א דרך מועטת (ועיין בס"ס חסד לאברהם דרוש הרח"ו ע"ז ותראה נפלאות):

פסקה ו

ז **הה"ד ובת צור במנחה**. דמלכי צדק מלך שלם מכנה בת צור כי צור המעטירה היתה מושלת במדינות ההמה וכולן נקראים בנותיה:

פסקה ז

ח **עינוהי יאי**. שעריה יאי. עמ"כ גי' רבי' בחיי ופירושו. וכ"ה בתשובת הרשב"א חלק חמישי סי' קט"ו ע"ש:

פסקה ח

ט **שהופך מנגנין שלך**. נראה דצ"ל שלו ועל הקב"ה קאי ופי' מנגנין הוא כלי תחבולה עמוקה והוא לשון היפוך ע"ד לישנא דקרא והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו (איוב ל"ז) עיין ערוך ערך מנגנין ותוס' (עבודת כוכבים דף ד') ד"ה בניגני כו':

י **זה משלח לזה כתבים אפשר הוא כותבת** פי' תמרים שהיו רבים שם בסדום כדלעיל פמ"ב:

יא **מהיכן זכו ישראל לב"כ**. אין שייכות מאמר זה לכאן (אם לא שנאמר דמשום שדומה קצת לענין ג' יתדות שאמר בסמוך ודחוק) לכן כמדומני שצ"ל מכאן זכו ישראל לב"כ וע"ל פ"ס ורבנן אמרי מהיכן יצא כו'. שפירושו מכאן יצא. ור"ל מברכת שם שהיה כהן לאברהם וקבלו אברהם באהבה ונתן לו מעשר מכל זכה לבניו אחריו להתברך בב"כ ודר"י ור"נ ורבנן פליגי על סתמא דהכא:

פסקה ט

יב **אלו עורות התחשים**. כד"א (יחזקאל ט"ז) ואנעלך תחש ולשון נעל דרשוהו (ביבמות ק"ב):

פרק מד

פסקה א

א **לצרף**. כלומר לא לתועלת עצמו כ"א לטוב לנו לזכך הנפש וכך כתב בעבודת הקודש (בהשגתו על המורה) חלק העבודה פרק ג':

ב **הוי כו'**. הבריות מסיים בתנחומא שמיני ומה שהוא מגן עליך שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו ועיין בויק"ר פי"ג המאמר בקצרה:

ג **תמים דרכו זה אברהם שנאמר התהלך כו'**. כגי' המ"כ. ומפרש דרכו של הקב"ה שצוה לאוהביו להלך בה היא תמימה. וגם י"ל דרכו שמהלך בה קרא להתמים להלך לפניו בה וכמש"ל ספ"ל ע"ש:

ד **שצרפו הקב"ה בכבשן**. בשוח"ט הלשון שצרפו בעשרה נסיונות. וכאן ניחא ליה למינקט בכבשן דשייך בה לשון צריפה כל' הש"ס בכ"מ משיצרפנו בכבשן:

פסקה ב

ה **אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסר מרע**. הוא מקרא אחר (משלי ג') ובילקוט שם הלשון אמר הקב"ה לאברהם אל תהי חכם בעיניך במה שאתה כו' וכצ"ל:

פסקה ג

י **בחרתיך באברהם**. ולא מאסתיך באברם כצ"ל:

ז **נשפכו מים על שוקיו**. מן הפחד וכדא' (יחזקאל ו') כל ברכים תלכנה מים. ועי' סוטה (מ"ד.) שמע קול כו' ומים שותתין על ברכיו:

ח **ולא תמצאם**. אנשי מצותך אלו שהן כו' מצות יהיו כאין גו' מלחמתך אלו המלכים שעשו עמך מלחמה כצ"ל:

פסקה ד

ט **רל"א תרתין ורבנן כו'**. ר' לוי בראשונה דרש אל תירא אנכי מגן לך כאחת. ורבנן דרשי אל תירא אנכי מגן לך שכרך הרבה כאחת:

פסקה ה

י **מגינים של צדיקים**. שיהיו יכולים להגן על הרעה כדא' וגנותי על העיר הזאת וגו' למען דוד עבדי:

יא **יכול לומר למדה"ד דיי כו'**. ומכפר עליהם לשון הזה יצא ממ"ש בשה"ר פ"א פ"ך מאמר זה על אשכל הכופר ע"ש (ולשון יכול לומר די הוא על מ"ש שם צרור המור דודי לי בין שדי כו' שדרשו בשעה שמימר ומיצר בין שדי כיון שיכול לומר די ע"י אשכל הכופר כו'). ואולי אפשר גם כאן רוצה לדרוש זה על שכרך הרבה מאד. שיצאו ממך צדיקים שיהיה שכרם הרבה. עד שיהיה יכול לומר למדה"ד רב לך כמ"ש באותה שעה מת אבישי בן צרויה ואמרו למלאך המשחית רב לך רב משכונא גבך:

פסקה ו

יב **צווי משא משל כו'**. חידה נבואה ואיזו כו' וכ"ה בשה"ר פ"ג פ"ד וכצ"ל. ובאדר"נ מפיק הטפה ומעייל קריאה ע"ש:

פסקה ז

יג **הולם פעם כו'**. כל באי עולם בדרך א'. דרש פעם לשון פעמי רגל וכתיב לפעם כלומר פסיעה ודרך אחד. ומ"כ הגיה ע"פ הילקוט פעם אחת אך אין לסמוך על הילקוט. כי אולי שינה מדעתו במקום שהיה קשה לו לשון המדרש:

יד **החזיק אברהם את שם**. וז"ש לעיל מיניה ולאחיו יאמר חזק ולא כתיב ואיש לאחיו יאמר. משום דעל אברהם ושם לחודיה קאי:

טו **לא ימוט אברהם**. עי' יד"מ דדריש וי"ו דכתב אאופתא. דבמקרא לא כתיב בלא וי"ו. ובטעות נדפס בב"ר ולא בוי"ו. ונראה משום שבאותו יום נטלה כהונה משם ונתנה לאברהם. לכן דרש לא ימוט אברהם:

פסקה ח

טז **יעקב דכתיב וכל אשר תתן לי כו'**. (בשו"ט מ"ז) הגיר' ביעקב דכתיב אם יהיה אלהים עמדי ושמרני:

פסקה ט

יז **ר' יודן ור' אלעזר ר' הונא ור' אלעזר כו'**. כצ"ל דר"י ור"ה פליגי משמיה דר"א:

יח **בנים ולהכעיסך מוטב לי ואני הולך ערירי**. אפשר צפה ברוה"ק על ישמעאל שיוצא לתרבות רעה:

יט **דע הפורשים ממני**. אפשר דרש סיפיה ודע שרעפי שהוא לשון סעיפי אילן והמשילו על בנים הפורשים וצומחים ממנו:

פסקה יא

כ **אני וג' מלאכים**. אולי הרמז על המלאך הג' במלת אני כמ"ש בשמ"ר פ"ב שכל מקום שהוא נראה שכינה עמו וכמ"ש הרשב"ם בפ' וירא:

פסקה יב

כא **שוקקי שמיא כו'**. ארץ וחוצות דרש חוצות על שמים. דכיון דכתיב ארץ הכולל כל העולם לא שייך לכתוב אח"כ חוצות ממש. ובתנחומא שם מביא מקרא שאראלים צעקו חוצה:

כב **העלהו למעלה מכפת הרקיע**. פירש בספר אמונת חכמים ששם הוא שראה שאין מספר לכוכבים שבנתיב החלביי משא"כ כאן בארץ כוכבים הנראים לעין יש להם מספר כמ"ש הראב"ע:

כג **עד דסנדלא ברגליך דרוס כובא**. כשהסנדל ברגליך דרוס הקוצים בכדי שאף אח"כ אם תלך יחף לא יזיקוך. והוא משל על אברהם. עתה שהגבהתיך למעלה מכיפת הרקיע. הבט וספור הכוכבים. חשוב ועמוד על כל כחותיהם. ותראה שאתה למעלה מהם. ואין בהם ממש. בכדי שאח"כ כשיהיו בניך למטה מהם. לא ינזקו מהם לטעות אחריהם:

כד **אבל את כו' דיישם**. ואפשר גרסינן כאן גייזם. ודרש וספור לשון גזיזה וגילוח דמתרגמינן גייז:

כה **ג' דברים מבטלים גזרות כו'**. קה"ר פ"ה ירושלמי פ"ב דתענית ה"א ועיין רע"מ ס"פ בהר (קי"א:) (וע"ש דמשמע שם דכלהו דווקא כהדדי בעינן ועיין יד"מ. אבל מקראי דמייתיה בש"ס בר"ה משמע טפי דלאו בהדדי קאמר):

פסקה יג

כו **ר"א בן יעקב אמר**. מיכאל ירד והצילו. כ"ה בשי"ר פ"א פ"כ אבל בפסחים (קיח) אמרינן שגבריאל בקש להצילו ובשמ"ר פר' י"ח איתא ששניהם ירדו ובקשו להצילו ע"ש:

פסקה יד

כז **ושעירה של יחיד**. חטאת יחיד בעבודת כוכבים. ובתוספתא שם תני שעיר נשיא (בעבודת כוכבים) ועדיף טפי שכולן זכרים (ולהלן בכבשה של יחיד דנקט באילים. משום דשארי אילי אשם כולל בלשון אשם וודאי באחד. שאם באין לחשוב כל איל אשם לעצמו. א"כ יהיו יותר משלשה):

כח **ועשירית האיפה לא הראה לו**. ולא כרת עליו בריתו על כפרתה. וז"ש בויקרא פ"ג שהיא וויתור מהקב"ה סליחה אחת משלו:

פסקה טו

כט **ועז משולשת זה מדי כו' זה אנטיוכוס המוקדני כו'**. והכתיב ראיתי את האיל. מקרא זה במדי נאמר שהוא האיל. והצפיר הוא מוקדון. ובפר"א פכ"ח דרש עז משולשת מוקדון ואיל פרס ומדי. וכאן נשתבשו לכתוב כסדר זמן מלכותם מדי ואח"כ מוקדון. ועיקר הגירסא נראה צ"ל כאן גם כן ועז משולשת זו מוקדון ר"א ור"י כו' לא כבשו א"ל ר"י והכתיב ראיתי כו' כרצונו והגדיל וכתיב וצפיר העזים הגדיל עד מאד. (כלומר הרי הצפיר הגדיל מן האיל. והאיל משל בכל העולם שהרי ר"א לא אמר כן על מדי. ואם כן כ"ש שהצפיר שהגדיל משל בכל מה שמשל מדי) הא דעתיה דר"א דלא אמר מזרחית. פי' במדי. שלא נאמר מזרחית אצל האיל בפירוש (ועיין מ"ש שם המפרשים ע"ז.) לכן י"ל דהגדיל עד מאד שנאמר אצל הצפיר. לא קאי רק על מ"ש בפי' אצל האיל. אך כ"ז דחוק. וכמדומני שראיתי נוסחא אחריתא לשון הב"ר בזה. דגרס כאן הראיה דמייתי ר"י במקרא דבא מן המערב על פני כל הארץ. ומשני היא דעתיה דר"א דכתיב ואין נוגע בארץ. שמפני שלא השלים מחשבתו שחשב לבא על פני כל הארץ. שמת קודם כיבושו רוח מזרחית כהודו וסביבותיה ככתוב ביוסיפון (ולפ"ד הב"ר י"ל קושיא תוספות במגלה (י"א י) מ"ט לא חשב אלכסנדר מוקדון שמלך בכיפה. שהרי מזרחית לא כבש) ודברי ר"י כפי' משולש במוקדון חסרים בב"ר לפנינו. ואפשר הוו גרס כדלקמן פצ"ט שאותיותיו משולשות:

ל **קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין**. אפשר ירמוז למ"ש במגלה (ו:) כל יומא נפקו הני לגבי הני כו' ומטרדי כו' וזהו איש בתרו לקראת רעהו:

פסקה יז

לא **שהחשיכה עיניהם כו' בצום**. שמחמת הצום מאור עיניהם כהה כמ"ש בירושלמי פ"ד דתענית. ובשמ"ר פנ"א ויק"ר פי"ג הלשון החשיכה עיניהם בגזרותיהם. שמרוב הצרות עולם חשך בעדם:

לב **כתבו על קרן השור**. עמש"ל פט"ו בהגהותיי בס"ד:

פסקה יח

לג **מפזרן כו' ממשכנן כו' משעבדן כו'**. אפשר דרש כי גר יהיה זרעך דגר יחידי בארץ לא להם זהו מפזרן ועבדום זה ממשכנן כעבד שאינו יוצא בלא פדיון. וענום זהו משעבדם. ועל כלם קאי ידע תדע:

לד **גירות כו'**. גי' המ"כ בשם הילקוט וערוך גרות ועבדות ועינוי בארץ לא להם ל"ו שנה לאיספטיא שלהם. כ"ה בשה"ר רפ"ב ובפסיקתא דפ' החדש (ובשה"ר יש חסרון בלשון ע"ש) ופי' במוסף ערוך שהוא מלון גר ואושפיזא בלשון לטי"ן. ובערך פלטייא ב' הביא הערוך גי' הפסיקתא לפלטייא שלהם ופי' במוסף עבודה ושירות בעלמא שאינה דרך עבדות. והיה לפ"ז פי' כי העבדות והעינוי הוא דווקא בארץ לא להם דהיינו במצרים. אבל לחשבון ת' שנה נחשב להם אף מה שהיה כגר מתלונן בארץ. והיינו מלידת יצחק:

פסקה יט

לה **בשתי אותיות כו' בע"ב כו'**. עמ"כ ובחנם נדחק. כי בשם ע"ב עצמו בשם החמשים מהשמות יש אותיות ד"ן (והוא בגי' מטה. שבו נעשו המכות וקריעת י"ס. ואח"כ גאלם בכל הע"ב אותיות. ובכל המקומות שיש מאמר זה בויק"ר פכ"ג ודב"ר פ"א ושה"ר פ"ב פ"ב ותנחומא וירא ואדר"ן פי"ג משמעותו כמ"ש בס"ד שאותיות ד"ן הן משם ע"ב עצמו:

פסקה כא

לו **ד' דברים הראה לו כו'**. קרבנות וגליות מצרים ובבל נתבאר לעיל. ועל גיהנם ובהמ"ק עיין במכילתא יתרו שם ושמ"ר פנ"א ופסיקתא שם ושו"ט סוף מז' נ"ב דדרש להא לפיד אש זו תורה כדאמר ואת הלפידים ותנור עשן זו גיהנם כדא' יום בא בוער כתנור:

לז **הן נדונין בשתים**. שם מסיים ועתיד בהמ"ק ליחרב והקרבנות לבטל. ואף שהתורה לא תבטל ח"ו. מכל מקום נגד הקרבנות שבטלו. ע"כ ישתעבדו בא' מהן ואמר לו לבחור איזו מהן. ובזוהר יתרו (פ"ג:) הלשון בזה אם לא יתעסקון באורייתא ע"ש:

לח **ר"ח בר פפא אמר אברהם ברר לו כו' אם לא כי צורם כו'**. שהסכים הקדוש ברוך הוא לדבריו ר' יודן ור' אידי כו' והקב"ה בירר לו את הגליות הה"ד הרכבת אנוש לראשנו.

כצ"ל. ולקמן גרסינן מהו לאמר באנו למחלוקת ר"ח בר פפא ור"א ור"ח ב"ח ריב"ל אמר אף קריעת י"ס כו' כצ"ל ע"פ השמ"ר ופסיקתא. ועיין בזוהר יתרו שם. ועמ"כ וידמ"מ:

לט **קטע הדין מוניטא**. בפסיקתא הדין מולכו פי' עצה וכן פי' גי' הילקוט שהביא המ"כ (ולא כפי' הגליון שהביא לשון צער). ואם הדברים כהווייתן נאמר בלשון ארמי לאברהם. י"ל שרמז לו ה' בלשון מולכו שיברור לו הגליות (וכמו שדרשו כעין זה כדברי גד החוזה שאמר לדוד מה אשיב שולחי דבר שרמז לו שיברור לו דבר):

פסקה כב

מ **ר' יודן א' ריב"ז ור"ע** כצ"ל:

פסקה כג

מא **הרי ז'**. ואיזהו הן ז' שנתן להם פירושן לעיל כצ"ל ור"ל בסדר נח ס"פ ל"ז נתפרשו איזהו מהן בשמותם ע"ש:

מב **ואספמיא**. קרוב בעיני דגרסינן לאפמיא שהיא מסוריא כדתנן שלהי חלה וע"ש בפי' הרא"ש אבל אספמיא היא שאנו קורין ספרד היא רחוקה מאד מא"י והזכירוה חכמים למקום רחוק (ובפ"ג דב"ב ל"ח) משמע שהוא רחוק שנה מא"י ולא מסתבר שיהו בכלל ג' אומות שמסתמא הם קרובים לארץ ישראל וכמו אידך דרמסקום שהוא דמשק וכן אסיא היא אסיא הקטנה שהן סמוכים לא"י:

פרק מה

פסקה א

א **לאחר ילדה**. ואפילו למ"ד לקמן פרשה מ"ז עיקר מטרין לא היה לה י"ל ג"כ דזה שהיתה עתידה להנשא לאברהם. הוא שהיה סבה שנולדה כך עקרה בלא עיקר מטרון. הא אלו היתה עתידה להנשא לאחר היתה נולדת ראויה להוליד:

ב **הא אגריך**. וכמו שנתן אבימלך לשרה אלף כסף וא"ל הנה נתתי לאחיך גו' כסות עינים וכתרגומו שם:

ג **הה"ד בנות מלכים**. תרתי משמע בת פרעה ואבימלך:

פסקה ב

ד **הימוס**. היא צריכה אפשר צ"ל חמום. שהיא מצוננת בטבעה וצריכה לסממנים המחממים ולגי' חימוס הוא אפשר מין בושם חימוס הנזכר בעוקצין:

פסקה ג

ה **לאברם אישה ולא לאחר**. מפני שהיתה בת מלכים לא היתה רוצה להנשא לאחר. (גם י"ל שהכתוב מעיד עליה. שלא היתה לאחר לא לאשה ולא לזנות. ואע"פ שסתם שפחות חשודות בזונות. זו כשרה היתה. וע"ל פס"א בקטורה):

פסקה ד

ו **שלטו**. ע' ערוך ערך עד ג' בסופו. וכן בההיא דנקמן פס"א ע"ש ובתוס' על התורה ס' וירא הביאו דוגמא לזה:

ז **יונתי גו'**. למה עקרתי כו' ודרש לשון בחגוי הסלע שהם קשין כסלע מלקבל עיבורן:

ח **מתרפקות על בעליהן**. לשון מתרפקת על דודה. ובחנם דחק המ"כ וע' תנחומא ויצא ס"ד:

ט **בלא שעבוד**. עמ"כ בשה"ר פ"ב פי"ב. ופי' היפ"ת כאן שהשעבוד התחיל אחר מיתת כל השבטים. וכשנתאחרה לידתן ממילא מיתתן והשעבוד נתאחר. והוא הנכון:

י **היא מתכערת ומתעבת**. כ"ה בש"ר שם וכצ"ל וע' אדר"ן פ"א:

פסקה ה

יא **אלו אמרת ואנחנו הולכים ערירים כו'**. אלו אמרת הן לנו לא נתת זרע כו'. לשון ראשון לרבנן דאין אשה מצווה על פריה ורביה. לכן נקט רק ערירים (והוא כענין חוטרא לידה ומרא לקבורה שאף לרבנן מצי טענה כדאיתא ביבמות (ס) ולשון שני לריב"ב דמצווה על פריה ורביה לכן נקנו שאמרה לא נתת לנו זרע:

יב **חמסה בפניו**. קשה בעיני לומר על שרה שחמסה בפניו של אברהם ואולי גרסינן חמסה בפני והיה בפני שרה עצמה וי"ל הענין כמש"ל פי"א וכסה חמס על לבושו אחר שגזלת וחמסת יפיה כו' כן אמרה שרה שחמסה בפניה:

יג **איסטטניות**. פי' כההיא דספ"ק דמכות וע' יד"מ בשם מוסף ערוך:

יד **שהרתיק**. פירוש כמכה ודופק על דלת חבירו. כן הקורא למה"ד לעוררה על חבירו והיינו מוסר דין על חבירו:

טו **אלו אלישע כו'**. נראה מאמר זה צ"ל להלן אקרא דויאמר לה מלאך ה' הנך הרה קודם א"ר יצחק ג' הן כו' דלהלן. ופירושו כעין מ"ש היפ"ת שהיה די לה להגר שיודיענה נביא (ונקט אלישע שמצינו שבישר לשונמית) או אפשר ט"ס הוא וצ"ל אנו אותה שעה נביא אמרה כו' והאותיות קרובות לטעות המעתיק ולכתוב במקומו אלישע:

פסקה ו

טז **לא איכפת לי לא בטובתה כו'**. כלומר מצדי אינני חושש לה כלום. רק אתה הוא שהסבות תחלה טובתה ועתה אתה רוצה ברעתה. והסביר לה שאין זה טוב וישר. וז"ש כטוב בעיניך כלומר הסתכל בחכמתך הטוב הוא לעשות כן (ומ"ש לשון רבים שצערנו כו' שעשינו כו' והוא דרך כבוד לשרה):

יז **ופנדיות**. עיקר הגי' בלנריות והן מטפחות של נשים לבית המרחץ עי' מוסף הערוך ע' בלנרי וע' בנריות:

פסקה ז

יח **תרין עתד לך** (פי' הכן לך) פרומביא כ"ה גי' הילקוט שהביא המ"כ וכצ"ל:

יט **צופיה הליכות ביתה כו'**. אותן שהיו מהלכין בביתה ומשמשין לה גם הם זכו להיות צופים על ידה:

פסקה ט

כ **והוא יהיה גדל במדבר**. כד"א (ירמיה ב') פרא למוד מדבר:

כא **שאצרן במדבר**. אספן למקום אחד כבאוצר ושם הרגן. ומפני שהן שכונים באהלים מפוזרים במדבר קשה לכובשן. לכן אמר שאצרן יחד והרגן:

פסקה י

כב **רואה בעלבון כו'**. שאמר לה כי שמע ה' אל עניך. וכד"א את עניי ויגיע כפי ראה אלהים:

כג **אלא למלכות**. ע"ש על פני כל אחיו ישכון:

כד **אחרי רואי**. לא די שנזדקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא ביני לבין עצמי. ד"א לא די כו' אלא אפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה אמר רבי שמעון ב"ר נחמני כו' כצ"ל:

פרק מו

פסקה א

א **בתחלה אחד היה אברהם וירש את הארץ**. לשון המקרא (יחזקאל ל"ג) נקטיה. ועי' יד"מ:

פסקה ב

ב **משיקרש דמו**. כצ"ל כי דמי הזקנים עכור ועב ואינו סובב במרוצה כדם הבחורים ולכן גופם קר ובטלה התאוה הבאה ממרוצת הדם:

פסקה ט

ג **את השבת**. דרש זאת ברית על שבת שהיא אות בין המקום לישראל ובמכילתא יתרו פ' בחדש השלישי פ"ב אר"א ושמרתם את בריתי זו שבת וע' אג"ב ספי"ז:

פסקה יא

ד **לבן או לבת מ"מ**. הך דרשא מייתי בש"ס רפ"ה (דנדה מ) לרבות טומטום ואנדרוגינוס לטומאת לידה. וכאן אולי יש לדחוק דמייתי לה אדלעיל לרבות עובר שפחתו של עובד כוכבים שהטבילה ואח"כ ילדה שאמו טמאה לידה וממילא נימול נמי לשמונה כדאמר בש"ס שם אבל באמת הלשון עובר שפחתו של עובד כוכבים משמע שלא הטבילה כלל:

פרק מז

פסקה א

א **בעלה נתעטר בה והיא כו'**. אפשר בא לדרוש לא תקרא שמה שרי שלא תדמה בנפשך כי אתה הוא הקורא שמה שרי כלומר שררותה וחשיבותה באה ממך. אלא שרה שמה היא בעצמה שרה וחשובה. ואדרבה שררתה על אחרים שבעלה מתעטר בה:

ב **שמע בקולה**. א"ר מנא לשעבר כו' לבאי עולם אר"י בן קרחה כו' בן נון יהושע וברכתי אותה כצ"ל:

פסקה ב

ג **וכי כבר נתברכה בחלב והלא עדיין כו'** כצ"ל:

ד **נותן אני יראתה כו'**. כאן אין שייכות ג"כ למאמר זה. ולהלן שם מקומו לפרש לשון ויעש כמש"ש אי"ה. וכאן שמביא המאמר דר"י ור"ן מייתי לה ג"כ:

פסקה ג

ה **לא הזקינה**. כמ"ש הרמב"ן שלא נשתנית ביופיה שהיו המלכים צופין ומתאוין ליפיה ע"ש:

ו **איזהו זקנה כו'**. ירושלמי נדה פ"ד ה"ד ומביא זה כאן לראיה. שאף שהיא זקנה בשניה. כל שאין זקנה ניכרת בפניה ואין קורין אותה (אנשים שאין יודעין שנותיה) אימא אינה חשובה זקנה (מי' לכאורה שם לענין דיה שעתה ראוי להיות תלוי בשנים):

פסקה ה

ז **ע"י מלאך**. ואין כאן עוד בפרשה ברכה אמורה לו:

ח **מעוברת היתה**. עיין תוס' פ"ק (דר"ה י"א) שהביאו מהמדרש שסרט לו סריטה בכותל. ודרש למועד הזה לשנה האחרת. ולכן אמר שהיתה מעוברת. שאם כפשוטה לא תגיע

חמה לסריטה לשנה האחרת כדלעיל ס"פ ל"ב. מיהו אף במעוברת לא תגיע ואפשר לשון בשנה האחרת דריש שהשנה הבאה תהיה אחרת ומשונה משנה זו דהיינו שתהא שנה זו מעוברת:

פסקה ו

ט **פ"א היה אברהם מדבר כו'**. מלה"ש כו' במס' ד"א רבה ספ"ד תני לה בשעה שבאו המלאכים לבשרו ע"ש:

פסקה ז

י **בשעה שמל כו'** בשי"ר פ"ד פ"ה דרש לה מקרא אלך לי אל הר המור:

פסקה ח

יא **ישמעאל כו'**. את בשר ערלתו. לומר שעור הפריעה היה דבוק וטפל לבשר הערלה:

פסקה ט

יב **ומצא עצמו מהול**. נ"ל שר' לוי דרך רמז אמר שמצא והרגיש בעצמו שסרה מאתו לגמרי שנהפך לבבו להאיר באור ה' והיה יכול לקבל גלוי שכינה ועומד על רגליו. רק מדאמר ר' לוי ל' סתום כעס ראב"כ וא"ל שקרנא כו' (אולי פירושו בלשון בתמיה וכי שקרנא וכזבנא את) שאומר אתה בציבור בלשון סתום. אלא אדרבה ראוי לפרש בציבור שהרגיש ונצטער כדי לכפול כו':

יג **בההיא עיתא אקיל כו'**. מפני שבשאר מקומות ראינו תמיד שהיה מחבבו ונשקו על ראשו כדאיתא בירושלמי לכן פירש שרק בההיא ענתה כו':

פסקה י

יד **משום דחביבה כו' לומר כך**. הוא פי' וגליון ואינו לשון הב"ר:

פרק מח

פסקה א

א **מגן ישעך זה אברהם**. כד"א אנכי מגן לך כ"ה באג"ב פי"ט. ועיין יד"מ:

ב **וימינך תסעדני בכבשן האש**. בפר"א פכ"ו פשט הקב"ה יד ימינו והצילו מכבשן והא דרעבון אפשר דלשון תסעדני קדרים.

פסקה ב

ג **אחר שמלתי א"ע**. דרש אחר עורי. אחרשהסירותי עור הערלה:

ד הרבה כו' להדבק בזאת כו' דרש נקפו שהקיפו וסבבו הרבה לזאת הברית. או י"ל נקפו לשון מכה. שהיא המילה:

ה **אלולי שעשיתי כן מהיכן כו' עלי**. אף שכבר נגלה לו מקודם גם כן. מ"מ אחר המילה זכה לגלוי מדרגה גדולה יותר כמ"ש בזוהר כאן. ובפרשת לך לך (צ"ד) ע"ש.

פסקה ג

ו **ד"א אם אמאס משפט עבדי ואמתי זה אברהם כו'**. כצ"ל ועבדי זה ישמעאל בן האמה ואמתי זה הגר (ועלה קאי בריבם עמדי. כשהיתה מריבת שרה עבור הגר עמדו כדלעיל פמ"ה. וכן כשאמרה שרה גרש האמה ואת בנה):

ז **ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו' אמר אלולי כו'**. י"ל שע"י המילה הוא שזכה שיהיה הוא יושב ושכינה עע"ג כדלקמן. וז"ש מה אעשה כי יקום אל. ר"ל אלמלא עשיתי זאת למול עבדי ובני אמתי. מה הייתי עושה כשקמה שכינה ע"ג.

פסקה ה

ח **אברהם שמל עצמו לשמי**. דמילה אקרי קרבן כדאמר כורתי בריתי עלי זבח. וע' פר"א ספ"י ובזוהר בכ"מ קרי ליה קורבנא דרביא. וע"ל פכ"ב ומדרש שמואל פ"א.

פסקה ו

ט **זה לוקה וזה כו'**. כן פחדו בציון חטאים ישראל כשראו מפלתן של עובדי כוכבים.

י **ובנין אב כו'** רעדה חנפים. שא"א לפרש חניפה ממש. מדכתיב בתטאים פחד ובחנפים רעדה שהיא גדולה מן פחד דמשמע שעון חנופה גדול ביותר:

יא **הוא מרומים ישכון**. דל"ג הב"ר מלדרוש מקרא שבנתיים אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע ודרש לרישיה לעיל ר"פ מ"ג ולסיפא לקמן פר"ג ע"ש וסופו דעוצם עיניו מראות ברע שדרשוהו ספ"ג דב"ב על השתכלות בנשים ודאי מדריש כפשטיה באברהם כדאמרינן ספ"ק דב"ב דאפילו בדידיה לא איסתכל:

יב **אלו ענני כבוד**. אם לא נרצה לדחוק לפרשו על עתיד לישראל. י"ל בא"א וכדאיתא בתנחומא חיי שרה עוז והדר לבושה אלו ענני כבוד שהיו באהל שרה. וע"ל פ"ט:

יג **מלך ביפיו תחזינה וירא אליו כו'**. כמש"ל בשם הזוהר שעתה ראה במדרגה גדולה ויופי יותר:

פסקה ז

יד **וקורין ק"ש והן יושבין**. משמע דק"ש בישיבה דוקא וכשיטת בני בבל במחלוקת ב"ב ובני א"י. וע' זוהר חיי שרה (קל"ב) בזה:

טו **לכבודי ואני על גבן**. נראה דגרסינן והן יושבין ואני בכבודי עומד על גבן וכיוצא בו הגירסא בשה"ר ובמ"ר שם פרשה י"א:

טז **איטימוס**. עיין מ"כ. והיינו בשבח דבר שבקדושה שבעשרה (כדלקמן מואתה קדוש) דקדמא שכינה ואתיא כמ"ש (בברכות ו'.):

פסקה ח

יז **לע"ל אברהם כו'**. ערפ"ב (דעירובין י"ט) ובשמ"ר פ"ט ותנחומא סוף פרשת לך לך:

יח **נקב מגיהנם**. בפר"א פכ"ט הלשון והרתיח היום כיומן של רשעים. ר"ל כדכתיב יום בא בוער כתנור וע"ל פ"י:

יט **שהחימום יפה**. בילקוט הגי' שהחמין. ואף שהאמת חמין יפה למכה כדאיתא בשבת (קל"ד) מ"מ כאן הענין מדבר בחום היום וגי' דהכא עיקר:

פסקה ט

כ **וירא בשכינה וירץ במלאכיה**. כ"ה הגי' בשה"ש רבה פ"א פי"ט וכצ"ל:

כא **ממתנת עליהן**. יודעני שהן בני אדם מהוגנין ואם כו' כבוד זל"ז יודעני שהן מהוגנין. כ"ה הגי' בערוך ע' הגן השני:

כב **אהל פלן**. עמ"כ דגרס פילון. ותיבת אהל הוא פי' למלת פילון וכי"ב בב"מ. ובילקוט הגי' אנפיליון ועיין פרש"י ספ"ב דברכות:

פסקה יא

כג **וסעדו לבבכם אכ"כ. אע"ג דבקרא דשופטים הביא בסמוך כתיב ג"כ לבך. שם מדרש כדאמרינן בב"ב** (יב.) **שקודם שאכל יש לו ב' לבבות ואחר שאכל אין לו אלא לב א'**. אבל במלאכים א"ל כן (ואף שאברהם לא ידע שהן מלאכים מ"מ התורה יש לה לכתוב הלשון לפי האמת מידי דשייך במלאכים) לכן דרש שאין להם יצ"ה. ועיין אג"ב פכ"ג:

כד **מיום שברא כו'**. עברתם הד"א ויהי כן ויאמרו כן תעשה כצ"ל. ומקרא דויהי כן דמעשה בראשית מביא לדרוש על כן מיום שנברא העולם. וכ"ה בשו"ט מז' א' אקרא דע"כ לא יקומו:

פסקה יב

כה **תשע סאין אפתה**. דרש שלש סאין כמו משולש שלש של שלש (שלש קופות של ג' סאין). ובאדר"ן פי"ג ותנחומא כאן דרשו ג' סאין כמשמעו קמח הרי שש כלת הרי ט':

פסקה יד

כו **המעולה א' ששים**. רמז לדנר וחמאה גי' ס':

כז **המעולה אחד ממאה**. רמז לדבר חלב וחמאה גי' ק' (גם י"ל חמאה דרשינן חד ממאה):

כח **נראין כאוכלין**. בתוס' ב"מ שם הביאו בשם תדא"ר (פי"ב) שלכבודו של אברהם אכלו. וכ"מ בקה"ר פ"ג פי"ג (אבל בלוט דכתיב ומצות אפה ויאכלו. וודאי מתפרש נראין כאוכלין) ועיין ויק"ר פל"ד:

פסקה יז

כט **וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה**. זמני (היינו ווסתות) האשה הזו כ"ז שהיא ילדה יש לה עדוין (פי' עיבורים בל' תרגום) ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עדויין וכ"ה. בילקוט וכ"מ שהיה הגי' לפני המ"כ וכצ"ל:

ל **טוחן**. כד"א תטחן לאחר אשתי:

פסקה כ

לא **אכלת אשקת לוית**. עיין סוטה (י"ז):

פרק מט

פסקה א

א **אר"פ**. צריך לומר חרבונא זכור לטוב. כ"ה בירושלמי ספ"ג דמגילה וכצ"ל:

פסקה ב

ב **סוד ה' ליראיו כו' עד שעמד אברהם כו'**. שנקרא ירא כד"א כי ירא אלהים אתה כדלקמן וכ"ה בתנחומא ס"פ לך לך ובאג"ב פט"ז:

ג **ביני וביניך**. כדבר סוד שאין ידוע כ"א בין איש לרעהו:

ד **דיו לעבד שיהא כרבו**. באג"ב שם משל למלך שהיה לו אוהב עשיר א"ל מה אתן לך כסף וזהב יש לך אלא הריני חוגרך אנין שלי ואתנה ברית ביני ובינך. ע"כ. ופי' אנין חגורה שחוגרין בה המלכים. והוא משל למילה שכתוב בה חגור חרבך על ירך גבור צלח ורכב. שהיא כחרב על ירך לאות מפחד של יצה"ר דג"ע. והוא כענין אנון של מלכות שחוגרים לסימן ממשלה וגבורה ועיין בילקוט בשם אבכיר:

ה **ואח"כ וכו'**. בתנחומא גרס קרא בסוד ישרים ועדה:

פסקה ד

ו **זו הובריא**. עמ"כ ובמ"ע גריס הוכריא ופי' זריזות וחריצות:

פסקה ו

ז **פתח של תשובה שנאמר ארדה נא ואראה**. לשון ראייה והוא לטובה ובתשובה כדאמר (ישעיה נ"ז) דרכיו ראיתי וארפאהו:

פסקה ח

ח **אלא בא וקרב**. עמ"כ. ומביא זה כאן אהא דהגשה לתפלה דמתרגמינן ויגש וקריב:

ט **שהוא מכלה את הפורעניות**. ע"י תפלות ישראל. וז"ש אח"כ ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

פסקה י

י **לך אני מחריש**. דרש הקרי לו אחריש בוי"ו. ובחנם דחק המ"כ:

פסקה יא

יא **מילתא דרבי יודן פליגא אהא דרבי יהודה בן פזי כו'**. האי ר' יודן היינו בר מנשיא דלעיל דאמר זכותו של אברהם (ואע"ג דנשנה סתם. וחד אמר. צ"ל דמסיימי. והראשון אמר הראשונה). דלדידיה הוא עפר הוא אפר ובסיפיה גרסינן נמי מלתיה דר' יודן אמר הוא עפר כו' ול"ג שם בן פזי. ובירושלמי דתענית ליתא כ"ז:

פסקה יב

יב **בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה כו' חזור למפרע**. אפשר דרש מ"ש התשחית בחמשה את כל העיר דרש שהיתה בלבו של אברהם לומר אם ימצאון שם חמשה צדיקים. אך כשהשיב לו ה' לא אשחית בעבור מ"ה. רמז לו שלא יתחיל לבקש מחמשה בשביל קטרוג מדה"ד רק יחזור למפרע:

פסקה יג

יג **וד' בנותיו וד' חתניו**. עיין לקמן דדרש חתניו לוקחי בנותיו ד' בנות היו לו:

פרק נ

פסקה ג

א **לביטי התחתונה**. בשו"ט בתהלים שם הגירסא דיוטא התחתונה וכן הביאו הרשב"א והריטב"א בחי' ביבמות שם בלשון הירושלמי:

ב **שהן ישנים מן העבירות**. עמ"כ וכ"ה בילקוט כאן ושוח"ט שם ופסיקתא דבאחד לחדש השביעי. וכן הגי' המפרש בירושלמי דר"ה פ"ק ה"ג:

ג **תבל בצדק**. ידין עמים במישרים דן אותן בישרות כ"ה בפסיקתא:

ד **מינוהו ארכי דיינים**. עמ"כ. ונראה דיושב בשער סדום דרש שער מקום המשפט. כמו ועלתה השערה. (וכן עוד היום על שם זה נקרא מלכות ישמעאל השער הגבוה בלשון העמים) וכ"ה להדיא בפר"א פכ"ה ודרש יושב בשער שמנוהו ראש על השער. וזהו ג"כ שכתוב וישפוט שפוט שנעשה שופט ראש לשופטיהם:

פסקה ד

ה **מצוה גדולה עמדה על המלח**. עמ"כ. ומ"ש עגות מצות הוא בלי מלח. סתם דבריו כדברי האומרים מלח מחמיץ. מה שרוב הפוסקים חולקים ע"ז. גם פשט הלשון משמע שעל המלח לסעודה לטבול הפת היה מצות ולא שבתוך העיסה. ועיקר ענין המלח. נראה נלמד במדה כנגד מדה. שלכן נעשה נציב מלח וכדלקמן פנ"א וי"ל עוד דלשון נציב מלח. דרש כמו נצב לריב. (יצאו נצבים שדרשוהו לחרף ולגדף). שעשתה מריבה על המלח. וזהו לשון עמדה דנקט כאן. כלשון נציב שהוא לשון יציבה ועמידה:

ו **סוניתא**. פי' בערוך מנהי"ג:

פסקה ה

ז **טרם ישכבו**. התחילו שואלין כו'. אפשר יליף האי טרם ישכבו מן טרם ישכבו האמור במרגלים ביהושע שכתוב שם והיא עלתה עליהם על הגג. שדברה עמהם שם. כן כאן טרם ישכבו היו מדברים עם לוט מענין אנשי העיר:

ח **סוגייה בישין**. ז"ש אנשי העיר אנשי סדום. כלם אנשים רעים כמש"ל פמ"א כשאדם רע קורין אותו סדומי:

פסקה ו

ט **אלא בזכותו של אברהם**. כדא' כי על כן עברתם על עבדכם. וכדא' כן תעשה וגו':

י **מלמד שהטו הבית עליהם**. עיין יד"מ. וי"ל דדרש מ"ש ויאהל עד סדום שנטה אהלו עד גבול סדום (יתפרש כפשוטו יושב בשער סדום שהיה יושב לפתחי שער). באופן שקורות ביתו לא היו בגבול סדום. וז"ש כי על כן באו בצל קורתי. והסדומים אמרו קבלינן בחלקך ורצו לסתור צד האהל שנטה בגבולם:

פסקה ז

יא **בועלים ונוטלין את ממונו**. דרש וישפוט שפוט ב' משפטים בגופו ובממונו לשון שפוט דרש שפוטין שפי' ענין תאוות ג"ע כמ"ש בתנחומא פ' וארא ע"ש. ובמוסף הערוך:

יב **אפילו אותו כו'**. גם ל' האחד יש לדרוש על אברהם כמ"ש א' היה אברהם וכ"ה במדרשות:

פסקה ט

יג **לישנא קלה**. כמדומה דקל"ה שנה קאמר דר"נ נקט קל"ח. וכ"ה החשבון שחורבן סדום היה שנה אחת קודם שנולד יצחק וס' שנה עד לידת יעקב וס"ג שהיה יעקב כשברח. וי"ד שנטמן בבית שם ועבר הרי קל"ח ור"ת אפשר ס"ל שהיו בהם שנים מקוטעות מובלעות

זו בזו ולא היו כ"א קל"ה שנה וזהו היה מפיק לישנא קלה וכלומר היה אומרו דרך סימן בלשון קלה כלומר על דבר קל כזה נדחו קל"ה שנים:

יד **ב' ארוסות וב' נשואות**. דרש חתניו שנשאו כבר. ולוקחי בנותיו הארוסים שהיו עתידין ליקח (ולכן יש פסיק בין חתניו ללוקחי בנותיו. לרמוז ע"ז שהן נדרשין בפני עצמם). והנשואות כבר היו בבית בעליהן (כדרכן להוציא הבנות החוצה כלשון הכנסת כלה בלשון חז"ל ואמרו קל מסובין חתן הדר בבית חמיו). ושתי בנותיו הנמצאות אתו שניצולו מן הארוסות:

פסקה י

טו **כמין תרתין קרנין דנהורא**. כמש"ל פ"ג בס"ד שלשון עליית השחר הוא שמסתלק השחרות המאפלת פני הרקיע ומתחיל להלבין פניו באור היום. ואילת השחר הוא שבתוך השחרות מתפצלין כמין קרני אילה של נהור:

פסקה יא

טז **כמה אבור**. בריי"ש גרסינן עמ"כ וידי"מ. וכ"ה בילקוט:

יז **זה לוט**. שע"י שהיה עשיר גדול. והיה יושב ומחשב במה לברור. התמהמה ובזה אבד את הכל בענין רע (כסיפיה דקרא) ולקחו המלאכים והוציאהו לבדו נקי מכל נכסיו:

יח **זה איוב**. עיין יד"מ שפי' דהעושר שמור היה לבעליו אף בעת רעתו לחזור אליו אח"כ למשנה (בשביל הרעה שסבל נכפל לו). וי"ל רמז לדבר דבאיוב נדרש דכתיב כאשר יצא מבטן אמו ערום. וכתיב באיוב ערום יצאתי מבטן אמי:

יט **איני יכול לעמוד בגחלתו**. מפרש בפסיקתא שם הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שכבר נכוה לוט כשהלך עם אברהם והיה מריבה ביניהם ונגזר עליו להפרד. ונתיירא עתה שלא יכוה עוד הפעם:

כ **ואינון אמרין ליה פוק לטורא**. שאויר ההר יפה יותר וכמ"ש בכתובות (ק"ד.) בציפורי דמדליא ובסיס אוירא:

פרק נא

פסקה ב

א **בן גברתה ורדת פת כו'**. מפרש מ"ש תחלה שעל ירושלים לא ירד מן השמים גפרית ואש כ"א פת כי שוכן שמים משמים יביט עליהם לטובה ולא רעה. והרעה תצא מעצמה וכמו שכתב (ישעיה נ'). לכו באור אשכם וגו':

ב **כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כו'**. בא לפרש ג"ב לשון וה' המטיר כו' מאת ה' כו'. לומר דהיינו ב"ד. מדה"ד בהסכם מדת הרחמים:

פסקה ג

ג **סולדת**. דריש סיפא דקרא ורוח זלעפות (שהוא ענין רעדה ובהלה) והוא סולדות דקאמר ועיין ערוך ובשו"ט שם הגי' כוללת וט"ס הוא:

ד **כפיילי פיטרין לאחר כו'**. ירושלמי פסחים פ"י ה"א. ואפשר היינו אלונתית (שבת ק"מ). דעבדי אחר המרחץ למיקר ואמרו שם דחש ומרגיש בה מביניתא דרישא עד טופרא דכרעא. ונגד זה הרשעים אחר שממטיר עליהם פחים גומרין ישתו מנת כוסם אש וגפרית רוח זלעפות המרעיד ומבהיל כל גופם:

ה **אר"ח בן פזי אין דבר רע כו'**. דרשב"ל פליגא כו' בן פזי דאמר רשב"ל יפתח כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל:

ו **רוח סערה הוא שעושה דברו**. לפ"ז יש לקיים הגירסא ישנה בחגיגה (י"ב.) וסערה של קיטור שהגיהו הגר"א והגרי"פ ז"ל מערה של קיטור ע"ש. מיהו סוגיא דהתם פליגא אדהכא דמשני שם דוד בקש עליהם רחמים והורידם לארץ:

ז **כמרתק מן גבר**. בא ליישב לר"ח ב"פ שאין דבר רע יורד מלמעלה. ופי' דהיינו שנשלח בציווי מן השמים. אבל מציאותו למטה מהשמים באויר בארץ:

פסקה ו

ח **ששתק לאברהם**. דרש את אברהם. שזכר לו איזו דבר טוב שעשה כשהיה (את) עם אברהם:

ט **שהיה שרוי בהן**. שהיה רכושו רב. והיו לו בתי אוצרות לקנינו בכל הערים (ויתפרש מ"ש לוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום. גם כן שהיה רכושו וקנינו בכל ערי הככר ואהלו היה בגבול סדום). ואפשר גרסינן שהיה שורר בהם (מלשון שורר בביתו) וכדדרש לעיל שמינוהו ארכי דיינין ודרש כן ישב דהתם:

פסקה ח

י **מעין דוגמא שעוה"ב**. בספרי עקב פרשה מ"ג. הלשון שנזדמן להם יין לשעה וכה"א והיה ביום ההוא יטפו גו' ע"ש:

פסקה ט

יא **נתאוה לבנותיו**. ואולי זה לתאוה יבקש נפרד שלכן ביקש להיות נפרד במערה וכמ"ש עם הזונות יפרדו וע' באג"ב שם:

יב **כל שבת ושבת**. באג"ב שם הגי' כל שנה ושנה. וכן הנכון דהיינו כשמשלימין את התורה בכל שנה ובכל תושיה בכל גמר התושיה:

פסקה י

יג **אלא לש"ש שנאמר לא כן בדיו כו'**. אלא לשם זנות. כצ"ל. ודייק מעברתו לשון עבירה וכן לשון עברה וכעס לפני המקום:

פסקה יא

יד **מפתק הנהרות**. (כמדומני שעיקר הגי' מפסק כלומר פוסק מעיינם. אבל מפתק עניינו להיפך ברוב המקומות) ואפשר מרמז לזה שציוה אלישע (מלכים ב' ג') וכל מעייני מים תסתמו ועיין במדרש רבה סוף פרשה פנחס:

פרק נב

פסקה א

א **הר נופל זה לוט**. יש לפרש שנפל ונפרד מאברהם שנקרא הר. ובשו"ט מז' י"ג ובאג"ב פרשה כ"ה הגי' זו סדום שנאמר המעתיק הרים וגו' אשר הפכם באפו (מיהו לעיל פרשה נ' אמרו דסדום בעומקא):

פסקה ב

ב **זה לוט שהיה בן אחיו**. וקראו אברהם בלשון אנשים אחים. ועיין פר"א פל"ו:

פסקה ג

ג **לבטי לבטים**. הוא כמו לווטי לווטים. קללות. וכמו לוט עצמו שדרשוהו בז"ח ובמדרש הנעלם לשון לווט:

פסקה ד

ד ז' **שמות כו'**. (ומרחוק תרגום מדינחא (ועיין רד"ק שם) נ"ל כד"א (שם מ"ו) קורא ממזרח עיט מארץ מרחק) וכ' היפ"ת עד ודרום ימין. וכד"א צפון וימין אתה בראתם:

ה **ולא ממדבר הרים**. כ' היפ"ת דמפרש וממוצא דהיינו מזרח. דמוצא תרגומו מדינחא לשון מקום יציאת השמש כמו מזרח מקום זריחתו:

פסקה ו

ו **אי גוי זה תהרוג גם צדיק תהרוג**. כ"ה בפסיקתא דוה' פקד את שרה ומסיים שם אם הורג אתה לאבימלך הרוג גם לאברהם למה ששאלתי אותו ואותה. ויתפרש מ"ש כאן הלא הוא גו' נמשך למעלה שלכן גם צדיק תהרוג:

פסקה ז

ז **מחטונך לי**. מדלא מפרש כאן בדר' יצחק הא דיצרך המסור כו' כדמפרש להלן אפשר דכאן הוא גרסא אחרת. ואולי יש לכוונו למ"ש בזוהר ויקרא (ח'). ששרו של אבימלך היה ואמר לו שחטאו זה של אבימלך עלוי דידיה הדר שיעברוהו משלטנותו בחטא זה ע"ש:

פסקה ט

ח **לפי שהיו רואים עשנה כו'**. אפשר יליף האי וישכם אבימלך בבקר מן וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום והנה עלה קיטור הארץ וגו' (מפני שבבקר ניכר יותר הקיטור העולה מן הארץ. לכן נרמז בלשון וישכם בבקר):

פסקה י

ט **קדמך רעבון**. עמ"כ. ולא נמנה בעשר רעבון רק אחד בימי אברהם. ובסדר תולדות כתיב ביצחק מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. משמע שאחד לבד היה בימי אברהם. ואפשר צ"ל דאבון פי' צער היפך רווחה:

פסקה יא

י **בשיטתן השיבן**. עמ"כ בשם רש"י. וכ"ה לעיל פי"ח ובירושלמי יבמות שהביא המ"כ שם:

יא **עד שאני בבית אבא נתקיים עלי הקב"ה**. ללשון זה (וכן ללשון שני) האי אלהים קדש. ודרש אותי (הציל) אלהים מבית אבי. וללשון שני דרש כאשר התעו שרצו להתעני אז הוציאני אלהים מבית אבי וא"ל לך לך:

יב **לתעות מדרכיו של הקב"ה העמיד להם ב' גדולים משל אבא**. כמדומה שללשון זה אלהים חול. ומפרש ליה גדולים. כמו עד האלהים יבא דבר שניהם. ולא נתבאר ללשון זה כיצד מפרשים מלת אותי ואפשר צ"ל שם ועבר ואותי והיינו מתרים בהם. ועמ"כ בשם רש"י מפר"א (וליתיה בפר"א שלנו) דגרס לענות. ונראה דמפרש כן לשון התעו אותי כמו לעשות לו תועה (נחמיה ד'):

פסקה יב

יג **עשאה מטרונא**. כסות עינים שהיא מכוסה מן העין כצ"ל. כלומר שתהא יושבת כבת מלך כבודה פנימה ועין לא תשזפתנה ועמ"כ בשם רש"י וכ"ה באג"ב פכ"ו:

יד **יהא כסוי עינים**. פי' תכהין עינו כ"ה בהדיא פר' החובל ופ"ד דמגילה:

טו **כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה דתנן כו'**. שהמורדת על בעלה נותנת לבעלה עבור צערו שבעה דינרין בשבוע. ואני הנה כבר נתתי לאחיך אלף כסף שזה די לו על כל צערו שהיה לו כבר הוכחתי ונענשתי (אני שגרמתי לו צער זה):

טז **אבל היא לא קצרה נפשה**. שצערו מרובה משלה:

פסקה יג

יז **לא נאמר בלשון זה**. לשון תפלה. וי"ל לא התפלל אדם ונענה לבטל הגזרה עד אברהם שפתח הפתח הזה (ולכן פותחת תפלת י"ח במגן אברהם. שממנו נפתחו שערי חסד לשמוע תפלה. וז"ש דניאל בתפלתו למען אברהם שקראך אדון כמ"ש בברכות ו'):

יח **והכל אומרים ע"ד שרה אשת אברם**. מפרש בפסיקתא כדי לנקות את שרה כו' שהיו אומרים בני ביתו ומה אנו שהיינו חוץ ממנה כך לקינו אותו שהיתה ישנה אצלו במטה מה נעשה בו כי עצר וגו' על דבר שרי אשת אברהם:

פרק נג

פסקה א

א **וידעו כל עצי השדה כו'**. ע' גי' המ"כ וכ"ה בילקוט ישעיה. ועיין אג"ב פכ"ט:

פסקה ב

ב **דבריו של ב"ו כו' אין מתקיימין**. ר"ל ז"ש כאשר דבר. ראוי היה שיתקיים הדיבור. ורומז לדורות שכל דברי הנביאים חיים וקיימים וע"ל פע"ח:

פסקה ג

ג **השדים המתים**. דרש שדמות ב' מלות שד מות:

ד **ונבל ציץ של אבימלך**. וכן הוא בילקוט ואפשר צ"ל אלו נשי אבימלך וכדלעיל בריש הפרשה:

פסקה ה

ה **רא"א נותן אני כו'**. ר"ל בשר"ל עיקר מטרון כו' ותרוייהו לפרושי ויעש לשרה באו. וכ"ה מבואר בפסיקתא דוה' פקד את שרה כדר"ל (ודר"א ליתא שם) וע"ל פס"ג דרש לה ר"ל ברבקה מלשון עקרה:

פסקה ו

ו **אינו דין שתפקד**. ודרש כאשר אמר בתורה וטהורה היא כו':

ז **זיו איקונין שלו דומה לו**. מלמד שלא גנבה כו' כצ"ל:

פסקה ז

ח **חוק לעולם**. נ"ל חוק ברית מילה לשמונה קאמר שיצאה תחלה ביצחק וכפי' ר"ת בתוס' ס"פ ר"א דמילה דחוק בשארו שם קאי על יצחק:

פסקה ח

ט **על המאורות** מפורש בפסיקתא שאותו היום שנולד יצחק הוסיף הקב"ה על גלגל חמה מ"ח פעמים כאור ז' הימים:

פסקה ט

י **קומתו של א"א היתה יבשה ונעשה מלילות**. כצ"ל וכ"ה בפסיקתא דוה' פקד את חנה:

יא **כל מי שבא לש"ש כו'**. אף מי שלא בא לש"ש כו'. בפסיקתא שם יש מהן שהביאו את בניהם שתניק אותם באמת (שרצו שיזכו לינק מחלב הצדקת שיוליד החלב בטבעם לבב טוב). ויש מהן שהיו מביאים רק לבדוק (שלא היו מאמינים בנס):

יב **נעשה י"ש**. בפסיקתא מסיים הניקה בנים נתבנו בישראל וכל י"ש שיש בהם מאותם שינקו מחלב שרה:

פסקה י

יג **ר"י בר מספרתא אמר גדולי עולם היו שם**. ודכוותה ויעש המלך משתה גדול (אסתר ב') גדול עולמים היה שם כלומר רצון הקב"ה היה שם במשתה אסתר ע"ש במ"כ הה"ד כי ישוב כו' ויעקב (כשם שהיה הקב"ה במשתה שמחת אבות כן היה במשתה אסתר). ור"י בר מספרתא אמר גדולי עולם היו שם משתה גדול ביום הגמל וגו' משתה גדולים (פי' ענקים גדולים כעוג וחבריו והיו מלעיגים על יצחק שנולד קטן כדמפ"ו):

יג **עוג וכל גדולים כו' כצ"ל**. וע"ל פ"ק ומש"ש בהגהותי בס"ד:

יד **ס"ב מלכים שהרג יהושע כו'**. ע"ל במ"ר פכ"ג. (ושם אמר שנהרגו ל"א בימי סיסרא. דדרש מ"ש באו מלכים נלחמו כו' מלכי כנען כו'. ולא פורש מי הן המלכים. לומר שהן המלכים הידועים הנזכרים בס' יהושע ל"א מלכים. וכתוב אצל כלם אחד. שהיינו אנטקיסר שלו. הן הן המלכים שהיו עם סיסרא. ואין זה כמאמר דהכא דאמר ס"ב מלכים הרג יהושע):

פסקה יא

טו **מכבש גנות**. שדרך נשים לעבוד בגנות. והיה מכבש הגנות וצד הנשים העובדות בו ומענה אותן (ועיין בהגהות הגר"א בתוספתא שם) וע"ל פס"ח:

טז **וצד חגבים**. שברי' גדולה בהמה וחיה לא היה יכול עדיין לצוד ולהקריב בהיותו קטן. רק היה צד חגבים שדרך התינוקות לשחוק בהם. ועי"ל למאי דקי"ל כחכמים בעבודת

כוכבים נ"א. דפטור על הקרבת החגב לעבודת כוכבים. לכן היה עושה זה כמצחק. אבל קרבן אחר היה מתיירא להקריב שלא יוודע לאברהם: נוטל קשת ומורה כו':

פסקה יב

יז **ומשפטי פיו**. פי' זרע אברהם עבדו מופת נתתיה כצ"ל. והוא קרא דתהלים ק"ה. ודרש מי שמוציא בפיו משפטיו כלומר מאמין בשכר ועונש של עולם אחר הוא יקרא זרע אברהם. וע"ז נמשך מקרא דלהלן אשר כרת כו' לך אתן. והמ"כ וי"מ נדחקו:

פסקה יג

יח **וותרנין היו שנאמר וישכם גו' אל הגר שם על שכמה. אלא שכן דרך עבדים וכצ"ל**. כלומר ולכן לא נתן לה כ"א לחם וחמת מים. לקיים דבריו שקראה אמה. ובפדר"א פ"ל לקח הדרדור (פי' נוד גדול) וקשר במתניה שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה:

יט **זה רותם**. שכן דרך הרתמים כצ"ל וכ"ה בתנחומא פ' ויצא:

פסקה יד

כ **מחוסרת אמנה היתה**. שהמלאך א"ל תחלה קומי שאי את הנער ולא האמינה ולא עשתה כן. עד שנפקחו עינה וראתה באר מים. וגם אז הלכה תחלה למלא החמת ואח"כ לקחתו. כי חששה שמא הבור רק אין בו מים:

פסקה טו

כא **רובה וקשיותו עמו**. פי' נער ועכ"ז קשיותו ועזותו עמו כגדול וכ"ה בתוספ' עה"ת. נ"א רבה וקשיותו עמו כצ"ל פי' שהיה רבה וגדל והולך וכן קושייתו היה עמו גדל ועולה במעלה:

כב **ועל עיקרו הוא קאים**. בבמ"ר פ"כ הלשון על עיקרו נופל. וע"ל ס"פ פ"ו:

פרק נד

פסקה א

א **והקיא**. ארס שלו. ועיין יד"מ בשם פסיקתא. וליתא בפסיקתא. והוא בירושלמי תרומות פ"ח שציין גם המ"כ:

ב **ב' וג' שנים בכרך**. פי' בחבורה והתקשרות כלשון בנה כרוך אחריה:

ג **השקהו מים וגו'. וה' ישלם לך כצ"ל**. ור"ל כמ"ש בסוכה (נ"ב.) וה' ישלימנו לך. והוא לראיה שברצות ה' דרכי איש גם אויביו זה יה"ר ישלים אתו ע"י עסקו בלחמו ומימה של תורה:

פסקה ב

ד **שכל צבאותיו נושקים לו על פיו**. כענין על פיך ישק כל עמי האמור ביוסף דמשמע לקמן פ"צ דאמר פה שלא נשק לעבירה על פיך ישק דמפרש ליה נשיקה על פיו ממש (ועיין ראב"ע שם). וע"ל פס"ד:

ה **לא היה שומע לקול אשתו**. כשאמר לה הנה שפחתך בידך עשי לה כטוב בעיניך. ובילקוט כאן הגירסא ג"כ לדחות את בנו. ודחוק לפ"ז דהיינו בתרייתא:

ו **שמע בקולה אמרו לו אלהים עמך בכל אשר וגו'**. כצ"ל ובראשונה דרש מלות אלהים עמך. והשתא דרש בכל אשר דיליף לה מן כל אשר תאמר אליך שרה. ובדרש' שלישית דישמעאל דרש אתה עושה. שזה עשה אברהם בעצמו כמ"ש וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וגו' שם על שכמה וגו':

ז **קלורין שלו כלום**. עיין יד"מ שצ"ל כאן תשלום המאמר כדלעיל פנ"ב. וכ"מ בערוך ערך קלר ב' שהיה כתוב לפניו כאן כן:

ח **ע"כ לאחין השותפין**. ירושלמי ב"ב פ"ט ה"ג ע"ש במפרש בשם הראב"ד והרמב"ן:

ט **ואעפ"כ לא קבל עליו**. עמ"כ וע"ל ר"פ ס"א. ואף שכתיב אח"ז ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים. לא בגרר עיר המלוכה היה (שעליו כיון אבימלך כשא"ל הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך וגו') אלא בבאר שבע וכמ"ש הרמב"ן:

פסקה ג

י **לא הגדת לי ע"י מלאך**. פי' שליח להודיעני לגרר שאני שרוי בה:

פסקה ד

יא **ז' משכנות ואלו הן אוה"מ כו'**. צ"ע שאוה"מ שבמדבר לא חרב כלל. רק כשבאו לארץ קבעוהו בגלגל. גם שארי דחשיב לא ע"י פלשתים חרבו כולם:

יב **רבנן אמרי ה' מלך תגל הארץ**. עמ"כ שכתב דבמדרש שמואל גרסינן ה' מלך ירגזו. אבל במדרש שמואל שלנו פי"ב הגי' כרבנן כדהכא. רק בדר"א גרסינן שם ה' מלך ירגזו עמים וכ"ה בש"ס בעבודת כוכבים (כ"ד:) משמיה דר"א. ובאמת במזמור תגל הארץ איכא למדרש טפי מענין נס הארון בפלשתים. דכתיב יבשו כל עובדי פסל השתחוו לו כל אלהים. והיינו כדכתיב והנה דגון נופל ארצה לפני ארון ה':

יג **כמה יגיעות כו' שלמד שירה ללוים**. לא נמצא זה בכתוב שלימד משה שירה ללוים. ובערכין (יא.) ובמ"ר נשא פ"ו טרחו תנאי ואמוראי למצוא סמך לשירה מן התורה ע"ש (ואולי אפשר לדרש' דהתם מן עבודת עבודה שמעינן שהיא קרויה עבודה. ויגיעה היה בה ללמדה) וכמדומני שצ"ל עד שלימד שירה לישראל. והיינו שירת הים דכתיב אז ישיר

משה ובני ישראל. וע' סוף פרק ז' בסוטה ובמכילתא דשירה. ובילקוט ס"פ חוקת בשם ילמדנו שבשירת הים לא הניחם משה שיאמרו לעצמו אלא כשם שרבו של נער אומר עמו פרשתו כך אמר משה עמהם ע"ש:

פסקה ה

יד **אף בניך כו'**. השירה הזאת עלי באר ענו לה כצ"ל:

טו **תהיה לי לעדה**. כד"א (במדבר כ') להשקות את העדה וגו' ותשת העדה:

פרק נה

פסקה ד

א **שלשה טפי דה**. אפשר רומז למ"ש בר"מ ותקונים כ"פ מילה ופריעה ואטיפו דדמא:

פסקה ה

ב **ביצחק אע"פ שלא נעשה מעשה קבלו כו'**. כי לא רצה ה' רק שיתרצה אברהם לעשותו והעלה עליו כאלו עשאו כדלקמן. ויתפרש כאן מקרא זה הירצה כו' האתן כו'. כלומר באם ירצה שאתן הנני מוכן לעשותו. ומפרש במקרא שלאחריו. מה ה' דורש ממך עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת וגו'. הדברים הללו אני דורש בפועל (וקיים אברהם כלם. עשות משפט כד"א למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט. וחסד כמה דאת אמר וחסד לאברהם וע"ל פ"ס אפילו אברהם שהחסד מתגלגל בעבורי כו'. והצנע לכת כמ"ש הנה נא ידעתי כי אשה יפ"מ את וכמ"ש רש"י שם בשם אגדה שמתוך צניעותו לא הכיר בה ועיין ב"ב (טז). מכלל דמעיקרא לא הוי ידע). אבל מה שצויתי להעלות את יצחק לא בקשתי ממנו המעשה בפועל:

פסקה ז

ג **רשבי"א למקום שהוא ראוי נגד בהמ"ק שלמעלה**. בפסיקתא הגי' בארץ שהיתה מקשטת (פי' מורה חצים חצי אהבת ישראל ועבודתם שם) כנגד מזבח שלמעלה כד"א או ירה יירה. ועיין ילקוט שה"ר:

ד **ר"י ב"ר סימון כו' כבר מניתיך שתהא כהן**. בפסיקתא דא' מוריה א"ל וכי כשר אני להקריב כהן אני (או יש) שם כה"ג שיבא ויקבלו ממני א"ל הקב"ה כשתגיע לשם אני מקדשך. ועושה אותך כה"ג מהו מוריה תמורתו של שם (כצ"ל וט"ס שם) חליפים כד"א לא יחליפנו ולא ימיר:

פסקה ח

ה **חרב יד**. חרב שנלקחה ביד כדכתיב כאן ויקח המאכלת בידו. ושם כתיב אריק חרבי תורישמו ידי:

ו **א"ר לוי דייך עד כה**. (רבי' בחיי גרס במקום ר' בניי' ר' ברכיה וגרס כאן א"ר לוי דייך ברכיה. אבלבאמת הגי' ר' בניי' נכונה. דבמכילתא בשלח פ"ג תנא ליה משמיה דר' בנאה. אבל ר' ברכיה אמורא הוא ואינו נזכר במכילתא). עמ"כ. ובקה"ר פ"י פ"ט נראה דמשום שהיה נבקע לי"ב גזרים לפני י"ב שבטים וכאן רק ב' בקעיות לכן קאמר עד כה ומשני שאברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו עשה לו מרובה מדה טובה:

פרק נו

פסקה א

א **ביום השלישי**. עמ"כ שאין הקב"ה מניח צדיקים בצרה יותר מג' ימים. וי"ל מפני שיום השלישי הוא יום גבוליי בכל החליים וכמ"ש הר"ן בשבת (ק"ל) לענין יום ג' למילה. לכן גם לענין צרה קשה יום שלישי. וה' ברחמיו מרויח להם בו:

ב **לבשה מלכות בית אביה**. מלכות שאול זקינה שנפשטה ממנו. לבשתה עתה. ונופל לשון לבישה כמליצת הש"ס (בברכות כח) דלבש מדא ילבש מדא כו'. ויותר נכון לגרוס מלבוש בית אביה. כלומר שלבוש מלכות אינה חדש לה:

ג **ראה ענן קשור**. כ"ה גם בקה"ר פ"ט ובויק"ר פ"ך ובפסיקתא. אבל בפר"א פל"א אי' עמוד אש מהארץ עד לשמים:

ד **שאותו מקום הוא שאמר לי הקב"ה כו'**. כצ"ל. וכ"ה בקה"ר פ"ט פ"ד:

פסקה ב

ה **לירחק מנעליו**. עמ"כ. וי"ל מבעליו משכינה כדמייתי עלה קרא זאת מנוחתי:

ו **לכשיבא אותו שכתוב בו עני כו'**. לפמ"ש בפר"א שנעריו אלו אליעזר וישמעאל היו. י"ל שרמזו שא"י תהיה ביד ישמעאל עד בא עני ורוכב על החמור. ועיין זוהר וארא (ל"ב) ופר"א ס"פ כ"ח:

ז **יתקע בשופר גדול**. ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחו וכו' כצ"ל:

ח **שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו**. במדרש שמואל פ"ג הגי' שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו. וכן עיקר דדרש בשביל השתחויה זו יזכו אח"כ שיבנה בהמ"ק וירוממו לה' והשתחוו לו בהר קדשו שנבנה כבר:

פסקה ג

י **שמכשרת את האוכלים**. כ"ה בערוך ע' מאכלת:

פסקה ד

יא **א"ר יצחק להההוא גברא דיגער ביה**. בפסיקתא דבא' לחדש השביעי גרסינן אמר הוא בא ליצר לך הקב"ה יראה לו גם כאן נראה פי' כן. ודיגער ביה הוא השטן כמ"ש המ"כ להלן:

פסקה ה

יב **חפני בר יצחק**. צ"ל ר' חנינא בר יצחק. ובילקוט נחום הגי' ר"ח בר פפא:

יג **חיצה הוא בריה למיכס ית בריה**. באיכה רבה פ"א פ"ב הגי' חוצה היא גביה דינכסני' פי' דבר חיצון וחולין הוא לפני ה' שישחטנו (ועיין בפסיקתא שם דנראה דצ"ל ג"כ רק שנשתבשה בדפוס):

פסקה ו

יד **רב בעי קומי רבי והוי יתיב קומי ר"ח רבה כו' א"ל מן הכא וישלח כו'** (ורבי השיב כן לרב) א"ל ר"ח אין מההגדה כו' כצ"ל ע"פ הש"ס דחולין עמ"כ. ומפני שאמרו בירושלמי אין למדין מההגדות. עמש"ל ספ"ח בס"ד (ואפשר ז"ש בחולין שם דא"ל ר"ח וי"ו דכתב אאופתא קאמר ע"ש בפירש"י):

פסקה ז

טו **אברהם אברהם**. יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל תני ר"ח לשון חיבה כצ"ל. וכ"ה בת"כ ויקרא ספ"א ובמדרש שמואל ספ"ט:

טז **ושחת הסכין**. קהה הברזל ולא היה חותך. ובתנחומא אי' שנדחף ידו ונפל הסכין:

פסקה ח

יז **אין רצונו בירושלים ובהמ"ק**. דרש נשמו מסלות שבת עובר אורח. על המסלות העולים לבית ה' להולכי ארחות עולי רגלים כל אלה יבוטלו כי הפר ברית אשר אמר אקים את יצחק (ועיין אג"ב פל"א) מאס ערים ציון וירושלים ערי קדשו:

פסקה ט

יח **מהו אחר א"ר יודן כו' א"ר יודא בר סימון כו'**. והוא הכל מימרא א' ושתי נוסחאות הן דבירושלמי פ"ב דתענית ה"ד בילקוט מביא אחד מהלשונות. וכתבן המעתיק כאן בשני מימרות. ועיין בויק"ר פכ"ט:

יט **ניתוש מן החורש כו'**. כ"ה גם בויק"ר שם. אבל בירושלמי שם הגי' ניתר. פי' ניתר ממאסרו בסבך בקרניו:

פסקה י

י **כבשתי רחמי ועשיתי כו'**. בירושלמי שם הגי' כבשתי יצרי. והיינו שכבש מחשבתו מלהרהר בלבבו אחר דבר ה' בזה. וז"ש ה' יראה כד"א (שמואל א' ט"ז):

פסקה יא

יא **ולא את יצחק בני**. אפשר דרש שהשבועה ולשון יען אשר עשית כו' נמשך גם על את בנך את יחידך:

יב **לאחד ששמר את אגינו**. כצ"ל וכ"ה במשנת דר"א ע"ש:

יג **זו תרמוד**. היא תדמור במדבר בערים שבנה שלמה. והיא על פתחה של מדבר ערב ששורין בו בני ערב וישמעאל. וז"ש עליהן שער אויביו. וכמ"ש בפר"א ס"פ כ"ח ופמ"ח אויביו על ישמעאל:

פרק נז

פסקה א

א **כתיב חיי בשרים**. אפשר דדריש בשרים לשון בשורה. כלומר בשורה טובה והוא חיים ומרפא ללב המצטער כאברהם ויצחק שנצטערו בעקדה ונתרפא לבבם בבשורה טובה שנולדה בת זוגו של יצחק:

ב **רפאות תהי לשרך**. אפשר דרש כמ"ש בילקוט בשם ילמדנו לשרך כמו לשארך ע"ש. ולומר שבזכות העקדה נתרפאה מלכה שארו של אברהם והולידה זווגו של יצחק:

פסקה ב

ג **מים קרים על נפש עיפה**. שהיו עייפים מהעקדה והדרך ושמועה טובה זו היה להם כמים קרים. וי"ל מארץ מרחק כד"א ויראו את המקום מרחוק. וז"ש שעד שהוא בהר המוריה:

פסקה ג

ד **מה בני גבירה ח' כו'**. עמ"כ. ומלשון רבינו בחיי נראה שמפרשו על יעקב (שיצא ממנו ובו נתקיים עיקר זרע אברהם) וכמ"ש יעקב אשר פדה את אברהם שבני לאה ורחל הגבירות ח' ובני בלהה וזלפה השפחות ד' וכ"ה בליקוטי תורה פ"א ע"ש:

פסקה ד

ה **נתיירא מהיסורין**. כמ"ש בספרי שהבאתי לעיל שאברהם זכה לקבל יסורים:

ו **וקריעה וברכת אבלים**. בירושלמי שם ל"ג לה כלל ונראה שצ"ל הלכות אבלים.

ז **הוא בלעם הוא קמואל**. כ"ה בילקוט וכצ"ל וכן הובא בתוס' על התורה:

פרק נח

פסקה א

א **כך שנותן תמימים**. כמו תמים יחדו מותאמים ושקולים זל"ז. כדמפ' ובת כ' כו':

ב **כבת ז' לנוי**. עמ"כ. ומ"ש דבז' מתחיל עדנה. ליתא דבנדה (ה'.) מפורש דמשיגיעו ימי הנעורים חשוב הגיע זמנה לראות (גם מ"ש שקודם מ"ת לא היו עונשין עד בן ק'. נראה ט"ס דזה היה קודה המבול כדלעיל פכ"ו. גם באמת כאן דמדמה בת ק' כבת כ' לחטא. א"צ לומר רק שלא היו עונשין קודם מ"ת עד כ' וכמו בב"ד של מעלה בשבת (פ"ט:) ובכ"מ. וכצ"ל במ"כ כ' במקום ק'). והעיקר נראה כגי' רש"י שהביא ביד"מ בת ק' כבת כ' לנוי. ומשום שכ' שנה הוא ימי עיקר של ימות גדול האדם וכדלעיל פר' י"ד באדם וחוה כבני כ' שנה נבראו בשלמותן ע"ש ועיין ר' בחיי כאן. ובת כ' כבת ז' לחטא (ותלה החטא בז'. שמשבע ואילך הוא זמן חינוך קטן למצות. ולא קודם לכן. ובפי' הגר"א ז"ל למגלת אסתר ע"ד הרמז כתוב דבשנת ז' מתחיל יצה"ר להטות האדם ע"ש):

ג **כהדא עגלתא תמימתא**. אפשר פירושו כעגלה הנמשכת בתמימותה אחר רצון בעליה. כן שרה נמשכה אחר רצון אברהם בתמימותה ושמעה לקולו לומר אחותו היא. ואף שכבר לקתה ע"י כן במצרים חזרה לעשות רצונו לומר כן בגרר:

פסקה ב

ד **אבא הושעיה איש טריא**. משמע שהיה בימי האמוראים. ולפ"ז צ"ל דאותו שנזכר בתוספתא שלהי ב"ק ישעיה איש טוריא. הוא אחר שהיה תנא:

פסקה ד

ה **שרדף אחר ד' מלכים**. וזהו קרית ארבע. קרית עוז ששגבה מן ד' מלכים (ומ"ש ביהושע (ט"ו) קרית ארבע אבי הענק. י"ל דדרש ליה על אברהם וכמו שדרשו בת"כ קרא דהתם (יד) האדם הגדול בענקים על אברהם):

ו **ואח"כ ללוים**. במכות (ו'.) מפרש פרוודהא נתנו לכלב והעיר עיר מקלט ללוים:

ז **ואח"כ לכהנים**. כן כתוב (ד"ה א' ו'):

ח **ותמנת סרח**. כמ"ש בב"ב (קכ"ב.) שנקראת תמנת חרס שפירותיה כחרס והוא לגנאי. גם פשט לשון חרס שהיתה עפרה מעלה חרסין. וזה סימן לרזון הפירות. כמ"ש בבמ"ר פ' שלח לך אם של חרס היא פירותיה רזין:

ט **דנה וקרית סנה**. שם ערים ביהודה (יהושע ט"ו) וכתיב שם היא דביר. וכתיב (שם ושופטים א') לדביר לפנים יקרא קרית ספר והיא קרית ספר אשר לכדה עתניאל שכתוב בה ארץ הנגב נתתני. הרי שהיתה ארץ נגב בלא מים (ואפשר לכן עשאוה קרית ספר

שת"י קרית ארכי אוצר ספריהם. מפני שלא היה ראוי למקום זרע מיבשותו). ומדכתיב דנה וקרית סנה בהדדי דרשי' ששניהם היה שוין לגנאי ובספרי ריש פרשת עקב אמרו פסולת של א"י כו' כ"א אומרת תקרא על שמי מייתי כי"ב ודנה וקרית סנה היא דביר ובמקום אחר הוא אומר ושם דביר לפנים קרית ספר נמצא קרוי' ד' שמות ומה פסולת כו'. ולפ"ז כמדומני שי"ל גם על דור ונפת דור דהכא. דהיינו מ"ש (יהושע י"ז) ואת יושבי דאר ובנותיה ויושבי עין דור וגו' תענך ומגדו ובנותיה שלשת הנפת. דג' נפות הן שלשה פלכי דור כמ"ש בת"י שם. והן עין דאר תענך ומגדו. והוא דור ונפת דור דכאן כלומר ג' נופת שלה (וז"ש בסיסרא (שופטים ו') בתענך על מי מגדו. וכתיב (תהלים פ"ג) נשמדו בעין דאר. שכלם במקום א' נפות של דור היו) והיו במקום אחד ד' מלכים (אף שלא נחשבו בל"א מלכים רק תענך ומגדו ומלך דור לנפת דור) ואף שהיו פסולת א"י. שלכן הודיעו בנביאים ד' שמות של מקומות אלו להורות הדרשא של ספרי דאף על הפסולת היו קורין ד' שמות. ומזה נלמד שהן פסולת מגונים שבא"י:

פסקה ו

י **מה"מ מתריס כנגדו.** אפשר הוא כמ"ש שלהי מ"ק המתקשה ע"מ על מת אחר הוא בוכה. ולכן כשהרבה בכי ומספד על שרה ראה מה"מ מתריס כנגדו. ומיד קם מעל פני מתו מלספוד ולבכות:

יא **מן הכא ויקם וידבר.** איפשר י"ל מיד שקם עסק בדברי המת וצרכיו בזרוז ולא בד"א:

יב **במבחר שבקברינו.** בני חת שהיו יושבין בשער עירם. היו שופטי העיר ושריהם. והיה להם קברות מכובדים מיוחדים להם לבדם. כעין קברי המלכים. ובהם הוא שא"ל אף במבחר שבקברינו קבור מתך כי נשיא אתה בתוכנו. וראוי לך לקבור מתך בקברי הנשיאים והשרים:

פסקה ז

יג **שמעוני ופגעו לי סרסוני וא"ל צלו לי עלואי.** כצ"ל. ומפרש שמעוני לשון שמעא דרבנן שרתוני לסרסר לי וא"ל פגעו לי צלו כו':

יד **באזני בני חת לכל באי שער עירו.** א"ר פנחס כצ"ל:

טו **שחסרתו התורה ו'.** עמ"כ. גם עפרן חסר ו' עולה ת' לרמוז על ת' שקלי כסף שלקח:

פסקה ח

טז **שכל מי שמברר מקחו של צדיק כו'.** כמ"ש בשמ"ר שם שא"ל בני חת לעפרן אם לא תמכור אנו מעבירין אותך כו'. גם מ"ש איש ממנו לא יכלה כו' הוא לשון פקידה לקיים רצונו:

פסקה ט

יז **בא לבוש לבושי ואברהם זקן כו'**. זהו וכבוד כמ"ש ונגד זקניו כבוד (ישעיה כ"ד). ואין מפרש כאן מהו ימצא צדקה. ונראה שדרש' דריש פרשה שלאחריה עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא שייך לכאן. ופרשה שניה צריכה להתחיל מדרשא דעוז והדר דלהלן:

יח **לבוש לבושי**. מסיים בילקוט דכתיב עתיק יומין יתיב ובתנחומא מסיים בה שער רישי' כעמר נקא. ולפי הלשון דכאן נראה מכוון למקרא דלבושי' כתלג חיור:

פרק נט

פסקה ב

א **שוחקת מתן שכרה**. משפעת שכרה בפנים שוחקות. וע"ל פס"ב [ובילקוט גריס אימתי משחקת ליום אחרון אימת נותן שכרה לע"ל. יפה תואר]:

ב **עשר וכבוד**. אפילו בעולם הזה שהוא בא להשמאיל כצ"ל:

פסקה ג

ג **לא היא זקנה לא היא שיבה**. עיד"מ. ופשוטו פירושו בכל מקום לשון בתמיה שהכל אחד. ואף על פי ששנינו פ"ה דאבות בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה. מ"מ כאן כיון שבקש עד שיבה ל"ל להזכיר זקנה כלל. אלא וודאי דבר אחד הן וא"כ תרתי ל"ל אלא שאם נתת לי כו':

פסקה ה

ד **לעולם ואברהם זקן וה' ברך את אברהם בכל**. כלומר לעולם אף בזקנותו ולאחר מיתת שרה ברכו (עיין תנחומא):

ה **נפשו של נמרוד**. עמ"כ בשם רש"י. וא"כ הו"ל למנקט אמרפל. ומדנקט נמרוד אפשר ר"ל כדלעיל פל"ח ששאלו נמרוד למאן נסגוד כו' ולא נשא אברהם לשוא נפשו של נמרוד להשיבו שוא נתעה רק א"ל אמרי אמת:

פסקה י

י **א' להוציא את רבקה**. דרש לפניך. קודם שתבא לשם. כבר ישלח מלאכו שמה. והיינו להוציאה לפניך:

פסקה יב

ז **ושמע קל כלביא מנבחין הוא מצית כו'**. כמדומה לי שצ"ל קל קלתייא שהוא תרגום כד קולתא. ור"ל כששומע קול הכדים ששואבין בהן מים מנבחין במים (ושייך בזה לשון קול כד"א מקול מחצצים בין משאבים). ונבוח הוא כמו נפוח קול הבעבוע שמנפחין

הכדים בשעת שאיבה (ועי' בויק"ר פל"ג נפח בקולתא). והכוונה כששומע קול הכדים מנפחים שיוצאות הנערות השואבות לשאוב בהן. הוא מצית מה הנערות השואבות אומרין שמתוך כך הוא עומד על עניניהן. וכמ"ש בכתובות (ס"ב:) בר"ח בן חכינאי אזל יתיב אגודא דנהרא ושמע דאמרי בת חכינאי מלי קולתך. (ועי' בפר"א פרק ל"ו מי שנכנס ומוצא נערות יוצאות לפניו דרכו מצלחת מניין מאליעזר כו'):

פרק ס

פסקה ב

א **ועשה חסד התחלת גמור**. איפשר אסיפיה דקרא ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני קאי. ומפרש כי בלשון דהא. הואיל וכבר התחלת ועשית חסד עם אדוני גם עתה גמור ועשה חסד:

פסקה ג

ב **נטלה ממנו רוה"ק**. כמ"ש בפסחים (ס"ו.) כל המתייהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו כו':

פסקה ו

ג **אבן יקרה כו' והיה משקלה בקע**. מדלא כתיב נזם זהב משקלו בקע. רמז הכתוב שהמשקל לא קאי על הזהב אלא על האבן טובה וע' מדרש שמואל פכ"ז:

פסקה ז

ד **רבי יצחק אומר לשבח כו' רב"א לגנאי כו'**. תרווייהו ליישב הא דשמו קודם לו. אע"ג דבעלמא רשעים הן קודמין לשמן. כן מבואר ברות רבה פ"ד ובמדרש שמואל פי"א:

פסקה ח

ה **רשב"י אומר טמא כו'**. עיין מעילה (י"ז.) ותוס' מנחות (נ"א:) ד"ה שתהא כו' ושו"ת פני אריה סימן כ"ב:

פסקה ט

ו **על ימין זה ישמעאל**. עמ"כ. וי"ל שהיה שרוי במדבר פארן שהוא בדרומה של א"י:

פסקה י

ז **מכאן יצא**. כ"ה בילקוט:

פסקה יג

ח **דויין ושפופין כו'**. אפשר וישלחו כו' ויברכו גו' דריש היה להם בשלוח ובברכה וע"ל פע"ד:

פסקה טו

ט **רבנן אמרי**. לא לפלוגי אדר"א קאתי. אלא לדרוש סיפיה דקרא אשר עשה קאתי דעל הנס שעשה לו הקב"ה קאי:

פסקה טז

י **משיאן תחלה כו'**. בתוספתא דבכורות פ"ו תניא הוא לישא אשה ובנו לישא אשה הוא קודם לבנו (וע' קדושין (כ"ט:) דהך בבא ליתא שם) ואפשר לחלק דהתם בשלא קיים עדיין האב פו"ר וודאי מצוה דגופיה עדיף והכא בשקיים דומיא דאברהם שכבר נולדו לו יצחק וישמעאל (ובת אחת למ"ד שהיה לו בת) וכ"מ אחר כך שכתב בס' חסידים מסברא דנפשיה:

פרק סא

פסקה א

א **ארצי לפניך בטוב בעיניך שב**. והוא לא רצה לישב עמו בגרר וכמש"ל פנ"ד וז"ש לא ישב (וקראו לצים כמ"ש בע"א (י"ט.) שפלשתים ליצנים הם ע"ש):

ב **יהגה יומם ולילה אר"ש כו'**. וכצ"ל וכדמסיים אף לילות יסרוני כו':

ג **ומלמדות אותו תורה וחכמה**. באדר"נ פל"ג ובשוח"ט ט"ז איתא הגי' מלמדות אותו תורה כל הלילה וכדמייתי מקרא דאף לילות:

ד **כעץ שתול על פלגי מים ששתלו הקדוש ברוך הוא בארץ ישראל כצ"ל**. והיינו דכתיב בא"י ארץ נחלי מים עיינות ותהומות וגו' (דברים ח') ובשוח"ט שם ששתלו הקב"ה בג"ע. והיינו נמי כדכתיב ונהר יוצא מעדן:

פסקה ב

ה **ינובון בשיבה שתולים בבית ה' זה אברהם ששתלו הקב"ה בא"י**. בחצרות אלהינו יפריחו זה ישמעאל עוד ינובון בשיבה זה יצחק. דשנים ורעננים יהיו אלו בני קטורה. ויוסף אברהם כו' כצ"ל ע"פ הילקוט תהלים ועי' שוח"ט שם:

ו **יש לעץ תקוה כו' אברהם תקוה**. אע"פ שהיה כעץ יבש כדלעיל פנ"ג יהיה לו תקוה טובה להוליד את ישמעאל וע' לעיל פר' מ"ח:

ז **אם יאמר אליו כו'**. ע' מ"כ וכ"ה בילקוט כאן ורומז שאחר שנימול חליף והוליד יצחק (ואח"כ דרש ועוד יחליף מצות ומע"ט):

ח **יפריח ועשה נטע כמו קציר אכ"כ**. כ"ה בילקוט כאן ובאיוב וכצ"ל ופירש שהקציר שהן כענפים מרובים מן הנטע עצמו:

פסקה ג

ט **אם בא עני כו'**. דרש זריעה על צדקה כדאמר זרעו לכם לצדקה וכמ"ש ספ"ק דב"ק:

פסקה ד

י **ויוסף ה' דבר אל אחז**. (ישעיה ז) אמר ליה והכתיב כו' כצ"ל:

יא **בעודנו חי אותה שישבה כו'**. איידי דמייתי קרא דולבני הפלגשים. מפרש ליה לומר דמסיפיה בעודנו חי איכא לסיועי לר"י דאמר היא הגר. ובתנחומא מביא כאן קרא דבא מבא באר לחי רואי ודרש ליה כדלעיל פ"ס שהלך להחזיר אותה שאמרה כו':

יב **אע"ג דאת אמר ותלך ותתע כו'**. דדרשינן ליה בפר"א פ"ל וז"ח רות (ס"ד א') שתעת אחרי גלולים (וי"ל על זנות ג"כ כד"א (הושע ד) רוח זנונים התעה) מ"מ לא נחשדה:

יג **ושמה קטורה**. כזה שהוא חותם כצ"ל. ותיבת מן קטר הוא פי' איזו מפרש:

יד **עשרה בתי דינין**. מכאן נראה כפי' הגר"א ז"ל בד"ה שם בקרא דהמה היוצרים יושבי נטעים וגדרה שפי' דנטעים וגדרה הן ערים בפני עצמן ולפ"ז תמצא שם עשרה משפחות ע"ש. אבל לפי המפרש המיוחס לרש"י והרד"ק דיושבי נטעים וגדרה קאי ג"כ על אותן שחושב תחלה שהן היו נוטעים וגודרים במלאכת המלך שא"כ לא תמצא רק שמונה משפחות:

פסקה ה

טו **לופרין**. הרמב"ן גורס לופדין בדל"ת ע"ש אבל אין לו ענין למלת לטושים לכן גי' שלנו לופרין נכונה ע"ע ערך לפר:

פסקה ו

טז **רי"א בכורה**. בדב"ר שם כמד"א וימכור את בכורתו לייעקב וע"ש במ"כ שנדחק. ויותר נראה דצ"ל כד"א נתנה בכורתו ליוסף (ד"ה א' ה'):

יז **חזר ואמר אנא אריס כו'**. בתנחומא לך לך מסיים אניח אותם עד שיבא בעל הפרדס. וצ"ל לענין המשל בשב ואל תעשה עדיף ליה ולכן עשה כן. ולא חשש שאם אינו משקה האיך של סם חיים מתקיים כמו שאמר תחלה:

פסקה ז

יח **אנפליאות**. של בגד שאין בהם משום מנעל ומפני שאסור בנעילת הסנדל בהר הבית (אלא שצ"ע כיון שאיסור זה משום מורא מקדש הוא. ואין הכנענים מצווין ע"כ. א"כ לכאורה לא היו חייבין ישראל למנעו מזה):

יט **ע"כ יש לנו רשות ליכנס**. משמע שבהיכל היה לו רשות לכנוס. ובאמת אף שגביעה כהן היה וכדאי' במג"ת שם. מ"מ ביאה ריקנית להיכל בלא עבודה אסור. וצ"ע:

כ **ושכר הרבה תטול**. במג"ת שם מסיים לא זזו משם עד שהכישי נחש. (ואף שמבואר ביוסיפון ושארי חיבורים שהלך משם להלן ומת בהודו. י"ל שנתרפא מן הנשיכה שהרי לא קאמר ומת):

כא **מעל יצחק בנו קדמה אל ארץ קדם**. א"ל כל מה שאתה יכולים כו' כצ"ל ודרש קדמה אל ארץ קדם. דהיינו שברוח מזרחית עצמה יבחרו להם המזרח שבה וקרוב הדבר לומר שהן יושבי ארץ חינ"א שיושבין במזרחו ש"ע ולכן חשבו הקדמונים התחלת היום משם כמ"ש בעל המאור פרק ב' דראש השנה וזה שאמר בשלהי מסכתא סופרים שאברהם הכניס בני קטורה בכרך גדול מוקף חומת ברזל. שהיא החומה שסביב מדינת חינ"א:

כב **הקיפוה כעטרה**. כצ"ל. ורצה לומר הקיפוה במצור סביב סביב כעטרה לכבשה. ולשון כעטרה הוא ככתר המקיף הראש. ומזה לשון המקרא כתרו את בנימן. ועיין אסתר רבה פרשה א' פ' ב':

כג **הקיפוה כובין**. כמדומני דדרש מעטירה בריש"ש כמו מעטידה בדל"ת לשון אטדין (בחילוף עי' בא') שהן קוצים:

פרק סב

פסקה א

א **זכורה לעולם ויגוע אר"י בר אלעי כו'**. מת בחולי מעיים בשיבה טובה זקן ושבע כתיב עוז והדר כו' כצ"ל:

ב **אריב"א החסידים כו'**. שמחות פ"ג. וכמ"ש בשבת (קי"ז:) ובכתובות (ק"ג:) שרובן של צדיקים מתים בחולי מעיים:

ג **כעשרה וכעשרים יום**. כ"ה הגירסא גם בפירוש להרמב"ן וגם בתורת האדם להרמב"ן שער הפטירה ט"ו ע"ד. והגר"א בשמחות שם הגיה כשנים ושלשה ימים. ועי' בפירש"י פ"ק דיומא דמרוק אכילה שבמעיו די לה ששה ימים וע' מש"ל בס"ד:

ד **לומר שהחולי ממרק**. פירש"י בשבת שם ממרק עונות וכ"מ בשמחות שם דמסיים כדי שיהיו זכאין לע"ל שנאמר מצרף לכסף וגו' (ומפני שחולי מעיים קשה ביותר כמ"ש בשבת (יא.) כל חולי ולא חולי מעיים וכ"ה פי' לשון החולי ממרק בירושלמי ברכות פ"ב לענין תפילין שמביא קרא דהרופא לכל תחלואיכי הסולח לכל עונכי (אלא ששם נאמר חולי סתם ולא פרט חולי מעיים והתוס' בשבת שם פי' בשם המדרש למרק אכילה שבמעיו) וכההוא דיומא שהבאתי לעיל:

ה **כל מי שנאמר בו גויעה כו'**. פי' הרמב"ן שהיא מיתה בלי חולי ומכאוב כגבר יחלש וימות. ולכן אמרו כאן בחולי מעיים שאמרו ברפ"ד דערובין שמתים כשהם מספרים:

ו **והם ישנים**. כאדם שהוא שבע ומתוך כך המאכל מביא את השינה לגוף כן הם שבעים בראיית הטוב והצפון ונפשם שבעה וישנה במנוחה. ועי' רמב"ן. וזהו שמכניס בב"ר ובירושלמי מיתת צדיקים בשם דמך שהוא שינה וע' פר"א פל"ד:

ז **שכבתי ואשקוט**. ישבתי אז ינוח לי הוי בשעת סילוקן כו' כצ"ל:

ח **אמר כל אלין דאבהו**. כ"ה בשמ"ר פנ"ב וכצ"ל:

ט **משפטי את ה'**. ופעולתי את אלהי כצ"ל:

י **ור' יוסי בן פטרוס כצ"ל**. וכ"ה בשמ"ר וע"ש נ"א בפסוקים אלו:

יא **שכרן**. בשמ"ר שם הלשון היקר שהוא מתוקן להם וכלשון המקרא יקר כו':

יב **יפה לפתילה כו' יפה לתאנה כו'**. ובדרוש הספד פרשתי שהנמשל על בני דורו. שהן חיבור לחכם הדור כפתילה עם הנר (ופי' נר הוא נר ממש לא כהיד"מ) וכתאנה עם הפירות. רבי חייא רבה ותלמידו כו':

פסקה ב

יג **כאן בן האמה חולק כבוד כו'**. אפשר היינו כמ"ש בב"ב (ט"ז:) שעשה ישמעאל תשובה מדאדבריה ליצחק ברישא:

יד **וראו גבה מקום מופנה**. וז"ש אברהם ושרה. לומר שבשעת מיתת שרה הניחו מקום מופנה לאברהם והערוך ע' הומר וע' שית גרס איזו שית (פי' חפירה וכוך כמו שיתין.) מופנה לאברהם:

פסקה ג

טו **יתידות הארץ**. עמ"כ והוא כענין יתידות הדרכים ששנינו בפ"ט דמקואות שהן גבשושיות עפר קשים כיתידות להלך עליהם וכן הנשארים בארץ היו קשין להם כיתידות:

פסקה ד

טז **מקדקדה של מדבר**. מפני שכתוב בו וישב במדבר פארן ומדבר פארן גדול הוא וכולל חלק מדרום א"י כמ"ש הרמב"ן בפי' התורה והיינו סבורים לומר שהיה סמוך מקומו למקום מיתת אברהם. לכן אמר שבא מקדקדה וראשו במזרחית דרומית של א"י (ואפשר העיר גדגד במסעות שהיא סמוכה לעציון גבר וארץ אדום שבמזרחיא דרומית א"י נקראת כן ע"ש שהיא בקדקד המדבר בחילוף ג' בקו"ף ומצאתי בס' ברית מנוחה שכתב גדגדה הוא הראש ע"ש ואולי ירמוז ג"כ ללשון המקרא (תהלים סח) אלהים ימחץ ראש אויביו

קדקד שער מתהלך באשמיו. דאויביו הוא ישמעאל כמש"ל פנ"ו בהגהותי בס"ד בשם הפר"א) למקום מיתת אברהם בבאר שבע לכן נחשב לו גמילות חסד:

פרק סג

פסקה א

א **ישמח בו**. גילה בזמן שהצדיק נולד גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק ויהי בימי אחז כו' כצ"ל וכעין זה בילקוט משלי:

ב **שהוא מתמלא עליו רחמים**. ת"ל ויולד חכם ישמח בו ר"ש בן מנסיא כו' כ"ה בילקוט כאן וכנ"ל.

ג **שאפילו הקב"ה כו' ת"ל ישמח לבי גם אני**. ורוה"ק היא המדברת כן. ועיין זוהר במדבר (קי"ט):

פסקה ג

ד **אברם נקרא אברהם**. אם הגי' מדוקדקת דגרס תחלה אברם. נראה וודאו שכיון לקרא דריש ד"ה אברם הוא אברהם וגו' (וכיוצא דסיפא דיעקב נקרא ישראל):

פסקה ד

ה **מת"ל**. ארמי ארמי בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי כצ"ל לפי נוסחא דהכא ובויק"ר פל"ו ושה"ר פ"ב וילקוט כאן הגי' בע"א ע"כ:

ו **אביה רמאי**. עמ"כ בויק"ר ר"פ כ"ג שפי' דארמי דרש רמאי בהפוך אתוון:

פסקה ו

ז **זה רץ להרוג כו'**. דרש לשון רץ ולשון רצוץ. ועיין זוהר (קל"ז:):

פסקה ז

ח **זה מתגאה בעולמו**. פירש בעוה"ב (ויש לסמכו ללשון המקרא (ישעיה ס') ושמתיך לגאון עולם):

ט **סבתא ורעמה כו'**. עמ"ש בהגהותיי ריש רות רבה בס"ד בזה:

פסקה ח

י **לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר**. רומי הוא מילדי עיר רומי שהיו חשובין אצלם להתמנות מהן שרים אף שלא היו מחיל המלחמה וגולייר הוא איש מלחמה אף שאינו מבני רומי יוכל לעלות למלוכה וכדקלטיאנוס דמייתי וע' בפסחים קי"ג:

יא **כולו ראוי לאדרת**. נ"ל עיקר הפי' שכולן ראוין לגדולה ואדלעיל דלא תבזון ברומי זעיר קאי. וכמה שכתב בפסחים דאחורי אודנא קיימא. וגם מפני שלא היו מעמידין כו'

כדאיתא פ"ק (דעבודת כוכבים ו') ואדרת הוא אדרת שרים כמ"ש במלך נינוה (יונה א) ויעבר אדרתו מעליו:

יב **רבנן דרומאי כו'**. יצא כלו כאדרת שער לזרותו כמוץ וקש מאדרא כצ"ל לפי גיר' ערוך ערך סער. ומשמע שם דדרש אדרת שער כמו סער בסמ"ך וכד"א (הושע יג) כמוץ יסוער מגורן. ומ"ש בספרים מפוזר ומפורד הוא פי' בגליון:

פסקה י

יג **צריך אדם להטפל בבנו כו' ברוך שפטרני כו'**. משמע דווקא בנו אבל בתו לא. ולפ"ז אין הטעם בשביל שעד עתה היה אביו נענש על מה שעובר הקטן כאשר חשבו האחרונים ז"ל. שא"כ גם בבתו כן. אלא עיקר הכוונה על חייב ללמד תורה לבנו. ובארתי בס"ד בארוכה בדרוש לבר מצוה של בני המנוח החריף ירא וחרד מוהר"ר חיים יונה לוריא ז"ל אחרון של פסח תקצ"ו:

פסקה יב

יד **מיניה ומן פטרוניה**. אפשר פירושו כוס ע' ערוך פטר החמישי. ור"ל מנת כוס של פורעניות יין חמר מלא מסך:

פסקה יג

טו **רשב"ן אמר**. זה בכורה ודם הקרבנות כצ"ל לגי' ספרים דהכא. ובילקוט הגי' זה דם הקרבנות וע' תדא"ר פכ"ד:

פסקה יד

טז **ויש בה שמחה**. עמ"כ בשם רש"י. ובפר"א פל"ד איתי' שהוא מאכל צרה. ואפשר מפני שאמרו בברכות (מ"ו) שהרגיל בו א' לשלשים יום מונע אסכרה מביתו לכן קוראו מאכל שמחה ג"כ. וקצת משמע ממ"ש בפסחים (ג:) דהול"ל עדשים נעשים יפות. שאינן מיוחד למאכל צרה דווקא:

יז **השרים זה מיכאל וגבריאל**. שרים של המלאכים וכדדרש עליה שלהי שה"ר מלכי צבאות מלכהון דמלאכיא:

יח **כמשחקים**. מניין שהסכים הקדוש ברוך הוא כו' ליעקב דכתיב כה אמר כו' כן הוא בילקוט וכצ"ל:

יט **מעולמו יצא**. עי' פי' המ"כ. וכן מתפרש מלתיה דרבי לוי גופיה בויק"ר פל"ב ע"ש:

פרק סד

פסקה ג

א **מפני מה לא גזרו על הנוה שבגרדיקי**. מפני שנוה רע כ"ה בירושלמי פרק ו' דשביעית ופי' המפרש שלכן לא הוצרכו לגזור טומאה עליו שבלא"ה לא ידורו שם:

ב **הוי נציב**. היינו נוטע דקאמר תחלה. ובילקוט ל"ג ליה. ואפשר צ"ל הוי חצוב פי' חוצב בורות:

פסקה ד

ג **וכתיב ושם העיר מיום ה' שמה**. ודרשינן (ב"ב ע"ה) שיהיה שמה כשם ה' וזה שקראה אברהם ה' יראה:

ד **מ"ט שמעו שמוע ברגז קולו והגה כו'**. וכתיב כאן אשר שמע אברהם בקולי והיינו קול זה:

פסקה ה

ה **אבל שוטה**. נראה דצ"ל שומם. ור"ל אבל המאריך באבלו יותר על מה שהוא חייב וכמ"ש בפר"א פל"ב שג' שנים נתאבל יצחק על אמו. ולשון שומם רומז לקרא אל תהי צדיק הרבה וגו' למה תשומם ואמר כאן אף יצחק שהאריך באבל שומם עכ"ז אח"כ כי ארכו לו הימים נשכח אבלה מלבו וינחם אחרי אמו. או אפשר צ"ל אבל שוהה פירש מתעכב הרבה באבלו. (ולגי' הס' שוטה אפשר פי' כמו הדס שוטה בכור שוטה. שאינו בעיקר הדין. כן כאן היה האבילות יתירה שלא מן הדין):

פסקה ז

י **זבל פרדותיו**. אפשר דרש ויהי לו מקנה וגו' ויקנאו אותו לומר שע"ד המקנה קנאוהו. וכתיב ועבודה רבה כלומר עבודה בשדה שהיתה ע"י המקנה ע"י זבל המקנה היה הצלחת עבודה בשדה ולזה קנאוהו:

פסקה ח

ז **אלא כדבר קפרא**. דבר קפרא עביד כו כצ"ל והא דב"ק הוא בויק"ר ר"פ י"א וע' שבת קט"ז:

ח **כי עתה הרחיב וכו'**. ג"ז נדרש נגד מ"ת שנאמר בערבות מואב שכבר כבשו עבר הירדן והרחיב ה' להם (וכד"א ברוך מרחיב נגד שהיה בעבר הירדן) והיו סמוכים ליכנס לארץ:

פסקה ט

ט **ד"א מגרר כו' להתגרד בו.** כצ"ל. ודרש ד' במקום ר' על שקרובים בתמונה וכמש"ל ס"פ ס"א ע"ש בהגהותי בס"ד:

פסקה י

י **מה נעבוד וגזרית.** כצ"ל פי' כבר גזרתי:

יא **והוון קהליא מצמתין בהדא כו'.** כצ"ל:

יב **ויצאנו בשלום.** כמו ביצחק שלא עשו לו טובה שלמה וכל טובתו היה שלא נגעו בו ושלחוהו בשלום:

יג **א"א יודעין כו'.** כי בבאר הראשון שאמרו לנו המים היינו שאמרו שהמים אינן נובעין מים חיים אלא שבאין מתמצית נחל גרר ולא רבו עליה מפני הברית והשבועה. או כיון שכתוב מצאנו מים הוא מציא' של הפקר מים חיים לכן דרש לה בגז"ש מציאה מציאה מהתם של' מציאה הוא מים חיים ולכן לא רבו עליה. אבל אלמלי היו תמצית מי נחל גרר לא היו חוששין על השבועה והיו מריבין (ואף בראשונה כשחפרו בנחל מעיד הכתוב שהיה בר מים חיים ולא תמצית נחל גרר ובעלילה רבו עליה):

פרק סה

פסקה ד

א **להיות יוצא לדרך ולמד בינה כו'.** נקט לזה משום שהמאמר שנוי לעיל פי"ח לענין ויבן בינה יתירה כו' ע"ש. שכהו עיניו והוא יושב בתוך הבית כו' כדלקמן דראב"ע יהא יוצא לשוק כו' אלא הריני מכהה כו':

פסקה ה

ב **וצדקת צדיקים זה משה.** שנאמר בו לא כהתה עינו וכ"מ ברבינו בחיי:

ג **יסורו ממנו זה יצחק כו' כהו עיניו.** שלא זכה לצדקה זו של משה וכהו עיניו בזקנותו וזהו בעקב ר"ל בסוף ימיו:

פסקה ט

ד **חזקיהו חידש חולה שיתרפא.** כ"ה גם בפר"א פנ"ב ובזוהר תרומה קע"ד. אבל בב"מ ובחלק אמר עד אלישע. וע' תוס' ספ"ק דב"ב ט"ז. ובביאורי לפר"א שם בארתי:

ה **שיתרפא.** אמר לא טוב לאדם שהעמדת אותו עד יום מותי כו'. כ"ה בילקוט חיי שרה רמז ק"ה וכצ"ל. ור"ל שאז בשעת מותו פעמים אין בו כח לשוב עוד בתשובה שלימה לעשות לשמור ולקיים בפועל המצות אחרי התשובה:

פסקה י

י **צעקו חוצה וגו'**. מר יבכיון. ונשרו דמעות כצ"ל:

פסקה יא

יא **ענקמון**. בשה"ר פ"ב פי"ג הגירסא אספתרון. פי' בעלי חרבות והיו בוחרין גדוד שומרי ראש המלך גבורים ענקים אחוזי חרב ע' מו"ע ע' אספטי:

פסקה יב

יב **של אמי אני מגיע הנה נא זקנת לא ידעתי** כצ"ל:

פסקה יג

יג **שחוז מאני זינך כו'**. כמ"ש (בחולין ל:) דבדק גירא ושחט בהדי דפרח:

יד **וכן יצחק אמר**. ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי וקרא כאן המאכלים בשם מטעמים דרך צער שעכשיו אינו נהנה אלא מן הטעם:

טו **רבו אוכליה כו'**. כי אם ראות עיניו כצ"ל:

פסקה טו

טז **אמו נתקללה**. שנאמר ארורה האדמה כו' שהאדמה נקראת אמו שהיא החומר המקבלת הצורה מן השמים כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה (הגר"א בפי' אבות פרק א' משנה י"ג):

יז **אנוס וכפוף ובוכה**. אפשר דרש וילך ויקח ויבא ג"פ ו' על ג' דברים אלו:

פסקה יז

יח **קינמון כו'**. והיו עזים וצבאים כו' לראשו של אילן. והוא אילן גבוה וכיון שהיו מגיעים לראשו הרי שהיו גבוהים וגדולים מאד. ואין זו פלא שהיו מספיקין עורות גדיי העזים לידיו של יעקב:

יט **והלא עגלים נשחטים בא"י**. ועזים וצבאים ועפר שבהרים מעשה נסים כצ"ל. כלומר והלא גם עתה יום יום נשחטים טלאים ואין אצלנו גדולים ככבשי התמידים וגם עזים וצבאים אין נמצאים גדולים כ"כ עד שיגיעו לראשי האילנות ועפר שבהרים קיים ואין מצמיח כעת עצי קנמון (וכדאי' בשבת ס"ג שנגנזו משחרבה ירושלים) אלא מעשה נסים היה כשהיה ביהמ"ק קיים:

כ **ואת הלחם ביד יעקב בנה**. ויבא אל אביו וליוותה אותו כצ"ל. ומדלא כתיב וילך ויבא אל אביו. משמע שנתנה לו תיכף לביאתו והיינו שלוותה אותו עד הפתח ושם נתנה לו:

פסקה יט

יז **אם לקורבניך המציא כו'**. מדכתיב ה' אלהיך ולא כתיב אלהינו או אלהים סתם דרש ליה ע"ד מקרה שהזמין לו בשבילו בהשגחה פרטית כמו האיל והאשה:

יח **נשפכו מים כו'**. עמש"ל פמ"ד אות ו':

פסקה כ

יט **הא קל דחכים כו'**. היה זה למשל על ת"ח העוסק בתורה בקולו ואין מעשה ידיו משובחים:

כ **ענתה בם**. העידה בם. וע"י שהעביר הכרת פניו לא היו יכולין להעיד עליהם. עצמו לי אלמנותיו. שנשארו עגונות:

פסקה כא

כא **קולו משתקע את העליונים והתחתונים**. דרש כשקול יעקב נשמע אז אין כ"א קול אחד קולו ושאר כל הקולות נשתקין מפני קולו וכדמפורש (וכן במשה שאמר האזינו וכן באליהו):

כב **תרפינה כנפיהן**. ומה הן אומרין בשכמל"ו כצ"ל וכדלקמן וכ"ה בילקוט יחזקאל ובכאן ותנחומא קדושים ס"ז ע"ש:

פסקה כב

כג **אתה נושקי בקבורה**. אפשר פי' נשיקה ממש וכמ"ש ביוסף ליעקב ויפול ע"פ אביו וגו' וישק לו:

כד **יכנסו מהם ובהם תחלה**. שהם יודעים לחפש אחרי המטמוניות כמ"ש בת"כ פרשת בחקותי פ"ד פ"ה וע' ביוסיפון:

כה **ונחנק**. נפסקה הנימא ונפל לאש. כ"ה בשוח"ט מזמור י"א:

פרק סו

פסקה א

א **על ידי שהיו דלתי פתוחות לרוחה**. דרש שרשי על הדלת שהוא תחלת הבית כמו השרש לאילן. והיה פתוח לכל (וכמ"ש באדר"ן פ"ז מקרא (איוב ל"א) דלתי לאורח אפתח כהפקר כמים שהן חנם לעולם:

פסקה ב

ב **מתנהג בה**. מאהל אל אהל וממשכן (דה"א י"ז) כצ"ל לנוסחת הספרים כאן וע' בשה"ר שם דמייתי קרא דשמואל ואהיה מתהלך באהל ובמשכן ומייתי לה הכא על לשון שובי שובי השונמית ששלום חי העולמים היה הולך ושב בישראל מאהל לאהל:

ג **ששלום העולמים בתוכה**. שנאמר ועשו לי מקדש כ"ה גם בילקוט שה"ר. אך לכאורה הוא ד"א עם רישא דשלום חי העולמים מתנהג בה. אך בשה"ר גי' אחרת ע"ש:

פסקה ג

ד **של אביך**. כד"א ויתן לך את ברכת אברהם וגו'. וכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. ונתונים ג"כ לך כמש"ל פס"ז:

ה **וחזקני נא**. אך הפעם הזה האלהים כצ"ל ומלת האלהים הב' הוא מיותר ודרש ליה שתזכור לי הפעם ברכת יעקב ויתן לך האלהים לחזקני בכח אלהי:

ו **דגן אלו הבכורים**. בכורים היו באים מכל ז' המינים שבח הארץ. ונכון יותר לגרוס אלו המנחות שהן אינן באין אלא מן החטים ושעורים. וגם שייכי טפי לקרבנות ונסכים דהכא:

פסקה ד

ז **הרשעים תחלתן שלוה כו'** והצדיקים כו'. שהכל הולך אחר החיתום וע' תדא"ז פ' י"א:

פסקה ה

ח **כמין איסטריפומיטא**. עיין משנה רפ"ד דמדות:

ט **מזוין**. לצוד נפשות כצ"ל:

פסקה ו

י **עונים אחריו אמן**. ירוש' ספ"ח דברכות ופ"ג דמגילה:

פרק סז

פסקה א

א **בדין וגו'**. אפשר מדכתיב לקמיה אלא ישמע וגו' דרש סמוכים:

פסקה ב

ב **סרסור ביני לבין המקום**. עמ"כ. וי"ל דלשון הוא דורש על הקב"ה שנקרא הוא לשון נסתר:

ג **לא יאחר ולא יאריך כו'**. ר"א בנו של ריהג"א מהו לא יחרך כו'. לגי' הספרים צ"ל דלרבנן פי' לא יאריך ימיו. וכן לא יאחר לשלמו גמולו. ולר"א בנו שריה"ג פי' בלשון

בתמיה. וכי לא יאריך לרמאי לעכב זמן צידו (כדריב"ל דמייתי) וכדפירש"י בערובין (נ"ד:) לרב ששת ע"ש. אבל כמדומה שהנכון לגרוס בדרבנן לא יאחר לחודיה ור"א בריה"ג דרש לא יאריך. ולפ"ז תחוייב כוונתם כדריב"ל:

ד **ועופות ומכסכסן**. כצ"ל:

ה **שמעיקר העולם חרוצות לו**. כמדומני שצ"ל שמיקרו של עולם כו'. וכלישנא דקרא יקר חרוץ. ור"ל שמפי הקב"ה או התורה שנקראת יקר כדאיתא בויק"ר רפ"ב חרוצות:

פסקה ג

ו **העין והאוזן כו'**. שלא ברשותו. ע' נדרים (ל"ב:) ובר"ן שם:

ז **רגליהם לרע ירוצו**. עמ"כ ולגי' הס' אפשר דרש רגליהם ליפול ברעה המזומנת להם ירוצו בלא רצונם. וכדאמרינן רגלוהי דבר נש אינון ערבין ביה:

פסקה ד

ח **בחכמתא**. כמ"ש (משלי ח') אני חכמה שכנתי ערמה וכמו שדרשוהו בסוטה (כ"א ב'):

פסקה ה

ט **שאף וחמה**. מסורין לך כצ"ל. ר"ל אתה תהיה שליח עברתו שבט אפו וחמתו של הקב"ה לנקום מעוברי רצונו:

פסקה ו

י **מן שמניא דארעא**. ומטל השמים מעל. אנטונינוס כו' כצ"ל כ"ה בילקוט. ולזה נתכוון הערוך ע' שמן בשהביא המ"כ. ומ"ש מן הן מתעבדא כו' והוא איזה פי' וגליון:

פסקה ז

יא **ויצחק היכן הוא** עי' שבת (פט:):

פסקה ח

יב **מכריע את אבא**. לשון הכרע הכרעתני (שופטים י"ח) ובילקוט הגירסא מעכיר את אבא פי' מבלבל דעתו כד"א עכרתם אותי (בראשית ל"ד):

יב **ב"ק אומרת כו'**. אין לדברי ר"נ שייכות אל המקרא. וגם לא הוזכר תחלה אלא ר"י ור"נ ולא הוזכר ורבנן. ע"כ כמדומני שורבנן הוא ט"ס ואין כאן אלא דברי ר"נ ור"י:

יג **לא אמרית כו'**. אני ה' חוקר לב. לקמיה כתיב עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו. שהתנהג בעקבה ומרמה וכפר ואמר מי ידענו. ובא ע"ז התשובה מאת ה' אני ה' חוקר לב כו':

פסקה ט

יד **מי הגיד לה**. ר"ח בשרי"א אמהות נביאות כו' מן האמהות כד"א אל תגעו במשיחי וגו' תרעו (וע' מ"כ בשם ילקוט תהלים):

טו **כמה הוא תוהא עליך**. דרש מתנחם. ונחם לשון תווהות ע"ל פכ"ז. הוא מתנחם עליך. מתנחם בזה שחושבך כאילו כבר אתה מת:

פסקה י

טז **ונחרתיה**. הוא פי' אפו שעלה עשן בנחירת אפו:

פסקה יב

יז **על בנות ענר כו'**. על שאר בנות כנען לא הוצרך להזהירו כי רעות הן. ויעקב הצדיק בעצמו יפרוש מהן. רק על אלו שהן צדיקים הוצרך להזהירו:

יח **כל דרך איש כו'**. זה שמשון. דרך נדרש על נשואין (משלי כ"ט). עיין ריש קדושין:

פסקה יג

יט **נתן דעתו כו'**. צ"ע דתחלה נמי חוטא הוא כמ"ש בקדושין (י"ח) והול"ל נתן דעתו לשוב בתשובה:

כ **שנתבסמה**. דעתו עליה כצ"ל:

פרק סח

פסקה א

א **אז תלך לבטח דרכך**. זה יעקב שנאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך כו' כ"ה בילקוט משלי וכצ"ל ור"ל אז בשביל ששמע למצות אביו ואמו הגינה עליו שהלך לבטח דרכו:

פסקה ד

ב **מה הוא עושה כו'**. היתה מכחשת בהשגחה פרטית בעולם השפל והראה לה ר"י מהזווגים ראיה:

פסקה ה

ג **כבר כתיב כו'**. פשוטו מפני שיצחק היה שרוי אז בבאר שבע אחר שהעתיק עצמו מנחל גרר וחפר הבאר שבעה שכתוב שם על כן קרא שם העיר באר שבע לכן מקשה שהרי כבר כתיב שיצא משם ודרש שהנך להתפלל במקום המסותר שם לתפלה לאבותינו. וע' רמב"ן שפי' שכבר היה שרוי בחברון כמ"ש בפ' וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא וגו'. וצ"ל לדבריו דמקשה כיון שכבר יצא ממקום יצחק מחברון שהיא

בצפונה של יהודה והלך פדנה ארם שהיא במזרחית צפונית של א"י האיך הגיע לב"ש שהיא בדרומה של ארץ יהודה כמ"ש רש"י בחומש. א"ו שהלך לשם ליטול רשות:

ד **אבא בשעה שבקש כו' לא מב"ש**. לא נתפרש זה במקרא ואדרבה כתיב וילך יצחק גררה וירא כו' שכון בארץ הזאת כו' וישב יצחק בגרר. ולפ"ד רש"י והרמב"ן ר"פ חיי שרה שאברהם וב"ב היו דרים בב"ש (רק קודם פטירת שרה היתה נסבה מאת ה' שבאה לחברון ומתה שם כדי שתקבר שם במערת המכפלה. ולכן יצחק בזקנותו סמוך לפטירתו קבע מקומו שם בחברון) וכן יצחק היה שם אחרי מות אברהם ומשם הוא שרצה לילך לחו"ל ושם הוזהר. אלא מלשון וילך יצחק גררה הכתוב שם. משמע שתחלה לא היה בגרר. ואולי היה בסמוך לה ועתה הלך אל אבימלך גררה מפני הרעב או ליטול רשות ממנו קודם יציאתו מארצו לחל"ל כמו שהיה בדעתו:

ה **אף אני כו'**. וזהו שקודם ירידת יעקב למצרים בא ג"כ לב"ש לזבוח זבחים והיינו ליטול רשות. וי"ל שז"ש שם לאלהי אביו יצחק (ע"ל פצ"ד) כדהכא שהלך יצחק לשם ליטול רשות:

פסקה ז

ו **מבארה של ברכות**. עי' יד"מ. ולכאורה היה נראה שהב"ר מונה ברכות יצחק ליעקב לז'. שחושב טל השמים ומשמני הארץ לא'. וכן דגן ותירוש וכו'. אלא שבאמת בויק"ר ס"פ ל"ד ודב"ר פ"א אית' שעשר ברכות נתברך וכן לקמן פפ"ד כמש"ש בהגהותי בס"ד ועי' פר"א פל"ב מ"ש בבאורי שם בס"ד:

פסקה יא

ז **י"ב אבנים נטל**. אמר כך גזר כו' כצ"ל. וכ"ה בילקוט וע' בשוח"ט מזמור צ"א:

ח **אבנים שנים אמר אברהם כו'**. כצ"ל:

ט **כמטה וכפלומא**. כ"ה בשה"ר כמ"ש המ"כ ופי' נוצות בלשון רומי. וכ"מ אח"כ במ"ע. והא דכמטה נפק"ל מדכתיב לקמיה דקרא דקורות בתינו דמייתי אף ערשנו רעננה. וכן מלשון רעננה דרש הא דהרטיב דלהלן דהיינו רענן ורטוב:

י **קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים צדיקים וצדיקות וכו'**. וכדמפרש בשה"ר שהברות הוא חלוש ונכפף ואין עושין ממנו קורות בין הארזים רק רהיטי הבית עושין ממנו לכן משל הנקבות בברותים ורהיטים והזכריה בארזים וקורות ועי' יד"מ:

פסקה יב

יא **עשרים שריין בקריתא דביתך**. כצ"ל פי' בקירוי הבית והגג:

יב **מן קפודקיא**. עי' מ"כ עי' ברכות נ"ו. ושם איתא עשרה וכן נכון דעשרה היא דיקו בל"ר:

יג **תני בר קפרא כו'**. ספרי פר' קרח פסקא קי"ט משמיה דר"א הקפר:

יד **שנאן**. ד"א והנה מלאכי אלהים זה משה ואהרן כו'. וירד משה ולמדנו לנביאים כו' במלאכות ה' והנה ה' נצב כצ"ל:

טו **תרכוסא של ג"ר הראה לו א"ל את חלק ה' כו'**. הוא דעתיה דר"י דסכנין בשם ר' לוי דאר"י דסכנין בשר"ל כי חלק ה' כו' כצ"ל והא דאמר כאן של ג' רגלים אפשר משום דפחות שבסולמים הוא ג' שליבות עיין עירובין ע"ז ובבא בתרא נ"ט:

טז **ויוצאין בפירוורה**. כ"ה גירסת הערוך עי' פרוור (והוא כמו פרבר בבי"ת הכתוב בדה"י דמפרשים ליה פרק קמא דתמיד כלפי בר) פירוש מגרש וחצר החיצונה:

פסקה יג

יז **ויצא יעקב**. כד"א מעל פני ויצא מבאר שבע הד"א נשבע ה' בגאון יעקב וילך חרנה כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל:

יח **כלמתנו**. ד"א ויחלום כו' כצ"ל:

יט **פוקו ואתו וגו'**. די שלח מלאכיה ושיזיב לעבדוהי וכו' כצ"ל. וזהו נצב עליו עומד ומתקיים עליהם להצילם ע"י מלאכו ששלח להיות עמהם בכבשן:

פסקה יד

כ **ד"א ויחלום זה חלומו של נ"נ והנה סלם וארו גו'**. סגיא כצ"ל:

פרק סט

פסקה א

א **אני ה'**. ר"א בשר"י ב"ז פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי אמר רבי אייבו ככמהות כו' כצ"ל:

ב **פמליא שלך**. והנה מלאכי אלהים וגו' וכבודך כו' כצ"ל:

פסקה ג

ג **על היאור**. עי' לקמן ר"פ מקץ:

פסקה ד

ד **מן תחות רישא דידך**. שזה שתחת ראשו של אדם ודאי שלו כן קפלה תחת ראשו להחזיקה שהיא שלו. ולפי ל' הילקוט משמע דגרסינן מאי דתחותא דידך:

פסקה ז

ה **ממשנתו**. לומר שהיה ישן מתוך ד"ת ששנה (ורחוק בעיני לפרש שבשינה היה שונה בחלומו בדברי וכעין מש"ל פס"א באברהם שהיו כליותיו מלמדות אותו תורה בלילה דמשמע שהוא בחלום):

ו **הסלם הזה וכו'**. נראה דדרש מוצב ארצה אל הארץ שיצא ממנו המוזכר תחלה שהוח ב"ש (ולכן הוא מקום לתפלה וכדלעיל ר"פ ס"ח) והאי וזה שער השמים דהכא שנאמר על מקום שכיבת יעקב בלוז הוצרך רש"י לפרשו דראשו השני המגיע בשער השמימה הוא כאן ושיפועו נגד בהמ"ק הוא אמצע שיפועו. עי' רמב"ן שפי' שיעקב שכב בבאר שבע. ובית אלהים שהקים בה המצבה היא ירושלים. ודחוק מאד דקראי משמע דמה נורא המקום הזה על מקום השכיבה אמר. וגם האבן ששם מראשותיו משמע ששם הקימו. ולדברי רמב"ן ז"ל צ"ל שנשאו לירושלים. ועמ"ש בפי' לפר"א פל"ה בס"ד:

ז **מלמד שהראה כו'**. עי' ספרי ברכה פסקא שנ"ב:

פרק ע

פסקה א

א **כתיב ואשלם לך נדרי**. אשר פצו שפתי כצ"ל:

פסקה ב

ב **אלא**. וידר ישראל (במדבר כ"א):

פסקה ד

ג **אלא לשון הרע**. כמה דאת אמר וידרכו את לשונם כצ"ל ואחר כך צ"ל ארשב"ן כל מי שמשהא נדרו בא לידי כו' כל המאמר כדאיתא בויקרא רבה שם ריש הפרשה עד לידי לשון הרע שנאמר וישמע את דברי בני לבן. והשמיטוהו המעתיקים וסמכו על מה שכתב בויקרא רבה והניחו רק הפסוק האחרון דוישמע:

פסקה ה

ד **מושיטו לזה בקנה**. (ע"כ הנ"א). התחיל ר"י מפייסו כצ"ל:

פסקה ח

ה **ג' קרואים**. עי' גי' הערוך (במ"כ) וע' ירושלמי פ"ג דמגילה ה"ג. ג' מבהכ"נ כבהכ"נ משמע שהיה אצלם ג' ממונים בבהכ"נ:

פסקה י

י **כשלג ויאמר להם השלום**. השלום ביניכם לבינו ויאמרו שלום באיזה זכות כו' לאחריתך גו' ויאמרו שלום ואין פטטין כו' כצ"ל:

פסקה יב

יב **הדא היא דהיא אמרה ללאה לכן כו'**. כצ"ל ור"ל הרי שרחל ידעה שלא תבא עמו לקבורה והיינו מבכיה שבכה יעקב כדהכא:

פסקה יג

יג **פסול הבית היה וכתיב כו'**. כצ"ל:

פסקה טו

טו **בנות. כב' קורות כו'**. קרי ביה בונות כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו':

טז **מחלקי ארצות**. משה מלאה ויהושע מרחל. וע' במ"ר פי"ד קרבן נשיא של אפרים בשבת:

יז **מלחמת כו'**. מצינו מלחמת יהושע ביריחו שהיתה בשבת כמ"ש בירו' פ"ק דשבת ה"ז ובבמ"ר פמ"ד ופ' מסעי אבל מבני לאה לא מצאתי (ובמלחמת קעילה בדוד לס"ד דהש"ס בעירובין מ"ה. היתה בשבת אבל לא קאי במסקנא הכי ע"ש בתוס' וכמדומה שראיתי שמלחמת עמלק בימי משה היה בשבת (וסמך לדבר יל"מ זכור את אשר עשה לך עמלק מזכור את יום השבת ועד"ז בשבת פ"ו לענין יום מ"ת ע"ש) ומלחמת משה עם עוג דכתיב אל תירא אותו שמן אות שבת שהיה אז נתיירא משה לחללו וצ"ע:

פסקה יט

יב **גמלת חסד בזכותך**. אנו נגמול חסד והיו מקלסין כו' כ"ה בילקוט:

יג **מעלתא**. וטפין בוצינא כצ"ל:

יד **דאנן דכרן דכוותך**. אפשר שצ"ל דרכון דכוותך כלומר שאין דרכנו כמנהגכם שלא בצניעות:

פסקה כ

טו **רחל מלאה וגו'**. ז' שנים אחרות אר"י בר' סימון כצ"ל ומן ז' שנים אחרות דריש מקיש אחרונים לראשונים:

פרק עא

פסקה ב

א **רוב מסובין של לאה היו**. ואעפ"כ עושין רחל עיקר כ"ה בילקוט וכצ"ל ופי' דקאי אקרא דרות (ואיתיה שם סח"ז ג"כ עיין שם) כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' והרי רוב מסובין שהיו שם בועז והזקנים מיהודה מלאה היו דזקנים נמי סנהדרין אמרינן בב"ר פצ"ח ורות רבה פ"א דרובן משבט יהודה. וביומא כ"ו אמרינן דלא אשכחן צ"מ דמורי אלא מיהודה וישששכר ושניהם מלאה ואעפ"כ הקדימו רחל ללאה לומר שהיא עיקר:

פסקה ח

ב **בחלקו של נפתלי**. עמ"כ. ורמזו לטבריה שבחלקו של נפתלי שבה היו סנהדרין בימיהן:

פרק עב

פסקה א

א **בימי קציר חטים וימצא דודאים**. צ"ל כאן תחלת הפרשה הא דלהלן רחבא"א יברוחין כו' עד שמורים מכל הגזל ואח"כ צ"ל הא דחנוך לנער עד לעבדיך. ור"ל כמ"ש בקה"ר פ"א ס"פ י"ד שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקב"ה נחלה במקום שאין בו גזל. שנאמר והנה המקום מקום מקנה ממהיר שהוא ט"ז מיל על ט"ז מיל והוא שם מדבר בעבר הירדן. ומפני שאין מגדלין בהמה דקה בא"י מפני גזל וישוב א"י ורק אמרו מרעין בחורשין אמרו בירושלמי ספ"ז דב"ק דכגון ממהיר. וט"ז מיל היינו כמ"ש בבכורות דעד ט"ז מיל שלטא עיניה דרועה ולכן בקשוהו שהוא מקום ראוי למקנה בלא גזל כמו שבילדותו מצא דודאים הרחוק מן הגזל כן נתחנכו בניו אחריו:

ב **שבעים בלחם כו'**. ג"ז אין כאן מקומו וצ"ל להלן סוף הפרשה אחר לידת דינה שילדה לאה כבר שבעה ורחל חדלה:

ג **ה' ממית ומחיה**. כמ"ש ואם אין מתה אנכי וכדלעיל פע"א שחשוב כמת:

פסקה ה

ד **והוא מיישב להם ההלכה כהל"מ כו'**. כצ"ל ועל פיהם דרשו כמו ע"פ ה' ביד משה:

פסקה ו

ה **זבד טוב וגו'**. יזבלני אישי השדה הזו כו' כצ"ל ובחנם דחק המ"כ להחלוף האותיות:

ו **תפקד עוד זאת**. כאן צ"ל דרשה דשבעים בלחם שבראש הפרשה כמו שכתבתי לעיל בס"ד:

פרק עג

פסקה ה

א **מאן אכל הדא תאנתא ברך**. כ"ה בפירוש רש"י בחומש:

פסקה ח

ב **בעיניך נחשתי נסיתי ובדקתי**. כן צריך להיות ולא מפרש ניחוש ממש שלא היה מזכיר זה ליעקב שכבר ידע כי לא נחש ביעקב:

ג **מעט שבעים נאמר כאן כו'**. כ"ה בילקוט וכצ"ל וגי' דהכא שבעים נפש צ"ל דנפש בהמה במשמע:

ד **ראובן בעי בי ושמעון בעי בי**. ובילקוט הגי' בעי בית וכ"מ קצת בפרש"י בחומש אבל אין נראה שהרי קטנים היו עדיין והגדול שבהן בן ו' שנה כמ"ש הרמב"ן:

פסקה ט

ה **ומתענה**. כד"א וישכב אותה ויענה והוא נגד ל' וענתה בי ויעקב היה צד גרה בענין דינה כמש"ל פ"פ ע"ש:

פסקה י

ו **שטף של גשמים** ע"ל פי"ג כשהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה ע"ש:

פרק עד

פסקה א

א **אתה אמרת חלקי בארץ החיים**. לגי' הספרים צ"ל שזהו מ"ש יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי גם מ"ש אח"כ בעת מיתתו ונשאתני ממצרים. אך לגי' זו אין במקרא זה דזעקתי שום שייכות לדרשא דהכא. דמה שמסיים א"ל הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך אין רמז במקרא. ע"כ כמדומני שצ"ל אתה אמרת אתה מחסי חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ור"ל אתה בטחת בי והיית מתפלל תמיד שאהיה למחסה לך וכמ"ש שם אם יהיה אלהים עמדי ושמרני והשיב לו ע"ז חלקי בארה"ח כלומר אימתי תהיה לחלקי כשתהיה בארץ החיים והוא כל' המקרא זכריה ב' ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ומייתי לי לפרש שוב אל ארץ אבותיך ולא כאן:

ב **אביך מצפה כו' אמך כו'**. אני בעצמי כו'. דרש אל ארץ אבותיך שאביך מצפה ולמולדתך שאמך זו ילדתך מצפה ואהיה עמך שאני מצפה להיות עמך שם:

ג **אין בהם ברכה כו'**. אל ארץ אבותיך אהיה עמך ר"ל ואברכך שם ויליף האי ואהיה עמך מן ואהיה עמך ואברכך הכתוב ביצחק בר"פ תולדות:

פסקה ב

ד **בג"ד**. ומונה והולך ד' ובקה"ר פ"ז פי"ט ל"ג להא דאין חותכין בשר כו' וכ"ה בילקוט כאן. ומן הש"ס דברכות (ט:) הוסיפו כאן:

פסקה ג

ה **הנצולת**. כאן י"ל ל' כמציל מן הארי שהן שלו ור"ל שלא כמו שאמר לבן הצאן צאני כו' שהיו ראוים לאיבוד כמש"ל בפרשה זו כך גזר הקב"ה לארי שיהיה טורף כו'. וא"ת שהיה רועה אחר מצילן כו' רק יעקב בע"ה הצילן. אבל ל' נצולת דלעיל פס"ז ודאי פי' כדברי המ"כ. וכן בערוך הביא שניהם יחדיו ופי' כן:

פסקה ד

ו **והלא לרחל קרא תחלה ורחל עונה**. כצ"ל:

ז **פטילקין טב**. פי' במ"ע עגל בל"י:

פסקה ז

ח **השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע**. אפילו שאתה כו' לרעתו למה נחבאת כצ"ל ודריש מטוב עד רע:

פסקה ט

ט **קיתונית מצא**. ויחפש במקום שהיה מונח שם ואך נעשה נס ונתהפך לקיתונית:

פסקה יא

י **שיהיה טורף ואוכל מצאנו**. בילקוט אי' חמשה בכל יום ואפשר אחטנה דרש אחטא ה':

פסקה יד

יא **אל יהיה לשון סורסי קל בעיניך**. כצ"ל וכ"ה בירושלמי סוטה פ"ז ה"ב וע' בתוס' ב"ק (דפ"ג.) ד"ה לשון כו' ע"ש:

פסקה טו

יב **לא באתי לכאן אלא ללמוד אם כו'**. כצ"ל:

יג **והלא הם פרצו**. עי' בתוספת מצות ל"ת שהוסיף הרמב"ן על מנין מצות ל"ת להרמב"ם בסופו:

יד **מכות ותמות**. בתנחומא דברים מפרש מך לשון עניות ותמת לשון תמימות:

פסקה יז

טו **חלים ומרקדים**. בשי"ר רפ"ז דרוש להל' הזה על מחולת המחנים ומשם יצא לשון זה בחלים ומרקדים:

פרק עה

פסקה א

א **ה' פעמים מקים**. בשוח"ט מז' י"ד ובילקוט ובפסיקתא דותאמר ציון הגי' בספר ראשון של תהלים וכצ"ל. שבכל ספר תהלים יש כמה פעמים:

ב **מאנקת אביונים עתה אקום**. ר"ש בר יונה כו' כצ"ל:

ג **באפר כביכול**. ר"ל כביכול אף הוא כן וכ"ה בשי"ר פ"ד פ"ג:

פסקה ה

ד **מן עבדך יהודה למרן כו'**. בויק"ר ר"פ כ"ו אמרו שנענש אבנר על שכתב מן אבנר לדוד ואפשר היה מנהג לא לכתוב תחלה שם הכותב אף שהוא העבד וכלשון המקרא לעבדך ליעקב כו' לאדוני לעשו:

פסקה ז

ה **ויכול לעמוד כנגד ת' איש**. בילקוט הלשון ועשוי על ת' איש וכדמסיים כאן כאו"א עשוי וכו':

ו **ונטל אגרומי**. צ"ל שמצרים היו אז המושלים בכל א"י ובעברי הנהרות וכ"כ היפ"ת. ואפשר צ"ל אגרומי המצרים ופי' מכס של מצרים והגבולים:

ז **אנא אימא ליה כו'**. אפשר לומר לפמ"ש לקמן ס"פ ע"ו שנטל דינה והטמינה בתיבה לזה היה מבקש מכס והוא לא היה רוצה לפתחה כדלעיל פ"מ באברהם ומתוך כך יעמוד עליו:

פסקה ח

ח **ד"א וישלח**. ז"ש ע"י שלמה ברכות לראש צדיק אין למאמר שייכות לכאן כלל ולא לקרא דוישלח ומקומו הראוי נראה שהוא בסוף הפרשה אחר יענך ה' ביום צרה ישגבך וכו' ומייתי ע"ז האי דרשה דברכות לראש צדיק דמסיים בה בשש צרות כו' אל תירא וכן בכל הפרשה עירבובי דברים והוספות שכדומה אינו מן הב"ר כ"א מילמדנו:

פסקה ט

ט **ד"א וישלח אל תתן ה' גו'**. ג"ז המאמר אין לו שייכות לכאן ולא לקרא דוישלח ומקומו הראוי בסוף הפרשה אחר ותבונה כו':

פסקה י

י **מסתפי ולא קטליה**. הוא לשון הש"ס בסוטה מ"א. ונראה מזה שאינו מן הב"ר שהוא אגדה ירושלמית אלא הוא הוספה מהילמדנו שנסדר אחר סידור הבבלי כבר וכמ"ש בס"ד בהגהותי לס' שמות שהוא ילמדנו כ"פ:

פסקה יא

יא **לפיכך בא דוד ליתן**. נראה שכ"ז אין מקומו כאן וראוי להיות בסוף הפר' אחר יענך ה' ביום צרה שבא לסיים לדרוש כאן מקרא דאלה ברכב שבאותו מזמור:

יב **אם רחקת ונטשת כו'**. וז"ש שם נודי הרכם צפור שינוד למקום רחוק:

פסקה יב

יג **זו אביגיל**. לא נמצא מאביגיל וזרעה מושיע רב לישורון אף שזכתה ויצאה ממנה כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה. ובתדב"א הביא הגירסא שפחה זו רות שיצא ממנה דוד. אלא שכאן דקאמר עבד זה דוד אין מתיישב כ"כ לגרוס רות דהיא היא. ושם בתנחומא דרש עבד זה משה:

פסקה יג

יד **ס"ת שאתה עתיד**. אפשר דרש כי ירא אנכי רמז לעשרת הדברות שמתחיל אנכי. או דרש היטב איטיב עמך ואין טוב אלא תורה:

פרק עו

פסקה א

א **שני ב"א הבטיחן**. לא חשיב יהושע שא"ל הקב"ה אל תירא יהושע ח' מפני שראה שאחר ההבטחה נפלו בעי ולכן נתירא והוצרך לומר לו אל תירא:

ב **אלמלא שנסמכה דעתן כו'**. כצ"ל וכ"ה בפסיקתא דאנכי וילקוט ישעיה:

ג **ואומר להם מי את ותיראי וגו'**. ותשכח כו' כצ"ל:

פסקה ה

ד **תמן מצווח ירדן בימא טבריא**. עי' באג"ב פמ"ה שהיה שם מערה מקום מרחץ וכו' עיין שם:

פסקה ח

ה **מן אוצרי דיבני**. והוא אוצר לתבואת ארנוניא מס למלכי רומי שעשו ביבנה והיו מוכרים משם חטים לרבים עי' בתוספתא דמאי פ"א ובתוספתא שלהי מכשירין ובמש"ש בס"ד:

י **אחרינו הה"ד ארץ כו' פני שופטיה יכסה.** שיעקב כיסה והחביא עצמו לבלתי ראות פניו עד שתעבור המנחה ויכפר פניו ואחר כך יראה פניו:

פרק עז

פסקה ב

א **ולזה צאן כו' א"ל העבר את שלך כו'.** דרש ויעבור שהעביר של המלאך:

ב **א"ל העבר את שלי ואני אעביר את שלך.** שנדמה לו שצאן המלאך הוא מעבר הנחל וצריך לו להעבירו לצד זה שצאן יעקב שמה ולז"א כשאעבור שלך למעבר הנהר הזה תעבור אתה שלי לכאן

ג **ומשכח כל הלילה א"ר פנחס כו'.** וכ"ה בשה"ר שם:

פרק עח

פסקה א

א **אנו יודעין שאמונתך רבה כו' כמ"ש ואמונתך בלילות.** וע' תוס' ברכות י"ב ד"ה להגיד כו':

ב **בבית פעור כמה דהוה מהלך כו'.** כמדומה שהיא מערת פמייס שהירדן יוצא משם כדאי'. בבכורות (נ"ה.). ואפשר היה שם דמות בית פעור. ואין זה בית פעור שנגד קבורת משה:

ג **רש"א מי גדול המשלח או המשתלח ממ"ד ויאמר שלחני כו'.** כ"ה בילקוט כאן ובשוח"ט מז' ז'. וע' עה"ק להר"מ גבאי חלק התכלית פ"ד:

פסקה ג

ד **אין אנו יודעים כו'.** עמ"כ הגי' בשם הילקוט. וכ"ה הגי' בפסיקתא דויהי בחצי הלילה כו'. ולגי' הספרים כאן יש למחוק תיבת אין ולגרוס ישלים. אנו יודעין כו':

פסקה ד

ה **רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי.** כ"ה בספרי נשא ובמדבר רבה ס"פ י"א. וע' ויקרא רבה פרשה ל"א:

פסקה ו

ו **הדעת מכרעת של שמאל.** שנאמר כי נגע בכף ירך יעקב. לגי' מ"כ שמ"ד של שמאל הוא ג"כ אליבי' דר"י אין מובן הראיה מכי נגע בכף ירך יעקב (וגם בבבלי בחולין שם לא נזכר לר"י רק של ימין וכל הדרשות שם ע"ז.). ולכן כמדומה שעיקר הגי' מ"ד הדעת

מכרעת של שמאל (ר"ל אף של שמאל) כר' יוסי. ומייתי ראיה מדכתיב כי נגע בכף ירך יעקב בג"ה. כלומר כשנגע נגע רק בירך א' ומחמת זה נאסרו שתיהם כדסתם וכתב תחלה ע"כ לא יאכלו ב"י את ג"ה אשר על כף הירך איזו כף שיהיה (ול"ל הדרשות שבש"ס על ימין):

פסקה ז

ז **ואינש זכוותיה תיקום ליה**. כ"ה בילקוט ופי' זכותו:

פסקה ט

ח **זה בוכה כו'**. עיין בתנחומא:

פסקה י

ט **הה"ד בן פורת כו' עלי עין בן פורת רביית יוסף**. (פי' דרש פורת לשון פוריה שהגדיל בקומה) בן פורת עלי עיין רביית יוסף עילוי עינא (כדהכא שכיסה על העין) בן פורת עלי עין אר"ב בשם ר"ס רביית יוסף עלי לפרוע לך מן אותה העין כצ"ל:

פסקה יב

י **חדא דסקרא וסכינא בתוכה נסב סכינא ואהדר ליה דסקרא אתא חד כו'**. כ"ה בילקוט ובמ"כ:

יא **כל אותן כו'**. עי' קהלת רבה פר' א' סוף פ"ח ובתשו' בשמים ראש סימן שס"ז:

פסקה יד

יב **חזרנו על כל המקרא כו'**. דב"ר פ"א. תדא"ז פי"ט. תנחומא תרומה ס"ט:

פסקה טו

יג **עד שמכר הסוס שלו**. בילקוט וברמב"ן הגי' הפינס פי' מעיל חשוב שלו:

פסקה טז

יד **כל אותן חדשים שהיה בבית אל היה מכבד כו'**. הרמב"ן הביא הגי' שעשה בסוכות. ונראה פי' כדלקמן פע"ט ויבא יעקב שלם בממונו אע"ג דאר"א ט' שנים היה מכבד כו' ברם הכא שלם בממונו. ולכן קאמר כאן שכל הימים שעשה בסוכות עד בואו אל שלם היה מחסר ממונו ומכבדו וכיון שבא לשלם פסק. וה' שלח ברכתו ומילא חסרונו:

טו **כל אותן שנים שהיה יעקב בבית אל לא נמנע כו'**. אפשר לגי' רמב"ן הנ"ל גם כאן הגי' בסוכות. ודרש ליה שעשה סוכות כעין חג הסוכות בכל מצותיו ועשה נסוך המים. וז"ש כל מי שיודע כו' פשוטו דרך גוזמא נקט לומר שמים רבים נסך בי"ח חדש אלו. ולגיר' הס' בבית אל י"ל הא דכתיב במצבה שהקים בב"א ויסך עליה נסך שלא בשעת ההקמה לבד אלא כ"ז שהיה שם:

פרק עט

פסקה א

א **עד שראה ס' רבוא**. בילקוט איוב משמע דדרש בכלח גימטריא ס' ועי' בירושלמי פ"ב דבכורים. גם י"ל דצאצאיך כעשב השדה דריש כמ"ש רבבה כצמח השדה נתתיך זה ס' רבוא שנגאלו ממצרים

פסקה ב

ב **ומכלם יצילנו ה'**. שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה ויבא יעקב שלם כצ"ל. ור"ל אף שנגע בכף ירכו ותקע עכ"ז בא שלם בגופו ולא נשברו עצמותיו:

פסקה ד

ג **ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש**. כצ"ל וזהו יקצורו דהכא:

פסקה ו

ד **לא מתצד**. הורה בזה שהשגחה הפרטית אף בבע"ח אך אולי מפני שצידה זו הוא ענין האדם והרווחת הציד בה תלויה:

פסקה ז

ה **מלין מן התרגום**. מפני שהיו גורסים בע"פ נשכחו דברים אלו מלבם:

ו **השאילי לי מרגליתיך**. (היתה ר"ל) ואמרה השאילי לי קשיטיך. אפיק הדא אימרתא למרעיא (הוציאי השה הלזו למרעה לשדה היתה רוצה לומר ואמרה) אפיק הדא קשיטא למרעיא וכ"ה בערוך ערך קשיטא וכצ"ל וע' מ"כ:

ז **חליות ודיקניות**. ע' במ"ע ערך הקנטין דגרם והקניטא ע"ש ולפ"ז נראה דצ"ל חליות של הקניתא. כלומר חלי כתם ונזמים שקבוע בהם אבנים טובות להקניתין:

פסקה ח

ח **אינו נוטל גדולה**. כלומר שאינו עולה לתורה עד שיקראוהו כדתני בתוספתא דמגילה והובא באו"ח סי' קל"ט ס"ג. וגם י"ל שאינו עובר לפני התיבה עד שימלך בצבור כדאיתא בערכין י"א והראשון עיקר:

פרק פ

פסקה א

א **שמע ר' יהודה נשיאה וכעס**. כ"ה בירושלמי וכצ"ל:

ב **מקושטת**. י"ל שהיתה כוונתה לטובה כמ"ש בתענית כ"ג באשתו של אבא חלקיה:

פסקה ב

ג **לשכם כחבר כהנים אתמהה אלא כשם שהכהנים כו'** כצ"ל. ופירושו וכי חבר כהנים רוצחים הם:

פסקה ג

ד **הארז זה יעקב**. כד"א צדיק כו' כארז בלבנון ישגה (ובת"י ס"פ ויחי שספדו על יעקב ארז בלבנון ע"ש):

פסקה ד

ה **בשם אבא כהן ברדלא פתר למס מרעהו** כצ"ל. כדלעיל ס"פ ע"ו וע"ש הגי' לנכון:

פסקה ה

ו **ויבן שם מזבח**. אפשר צ"צ ויבן נח מזבח ור"ל דדרשינן ליה לעיל פל"ד נתבונן ומייתי ליה לדרשא דויבן דהכא [וכן גרס היפ"ת בלשנא קמא בדבריו] (אך א"כ הי"ל להביאו במקומו לעיל פי"ח):

פסקה ו

ז **הה"ד ואיש תבונות יחריש**. ורישיה בז לרעהו חסר לב ידרש זה שכם שבז בלבו לבני יעקב וחשבם כהפקר:

פסקה ז

ח **הם תבע תחלה**. אפשר מפני שכתוב (שופטים ג') ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם. לכן קאמר שהם תבעו תחלה בימי שכם:

פסקה ח

ט **שכם נסב ומבגאי גזר**. כצ"ל וכ"ה במכות י"א וכ"ה בערוך ערך מגבאי. ועיין בויקרא רבה פר' ל"ז:

פסקה יב

י **אלא שאמר הקדוש ברוך הוא עד אשר תפרה כו'**. מקרא הוא (שמות כ"ג). וכאן ביעקב אפשר ר"ל שבברכת יצחק נאמר לו יפרך וירבך וגו' ויתן לך וגו' לרשתך את א"מ. וכן בברכת ה' ליעקב פרה ורבה וגו'. ואת הארץ אשר נתתי. ונלמד מקרא דאשר תפרה. דכאן נמי ר"ל קודם שתפרה ותרבה לא תוכל לרשת:

יא **אמר ר' יהודה ב"ר סימון עכורה היתה החבית וצללנו אותה**. בילקוט הגירסא אמרו עכורה כו' פירוש בני יעקב השיבוהו. והוא ביאור כוונת תשובתם הכזונה גו' על דברת יעקב עכרתם ר"ל שיפה עשו שצללו החבית:

פרק פא

פסקה א

א **שהוא נהנה כו'**. עי' תנדב"א רפ"ז:

פסקה ב

ב **אם נזדממו דברים אחריך**. שנשארו עוד דברים בלבבך שמפני הבושה לשאלם עשית כמו זמם לפה להוציאם. וסוף יהיה שישים יד לפה כשישאלוהו בשער לא יפתח פיו:

ג **חד ידע תרין לא ידע כצ"ל**. פי' דבר א' ידע ותרי לא ידע. ולגי' לא ידעין נראה שצ"ל להפך חד לא ידע תרין ידעין ור"ל נזדממו דברים אחריך בשביל ששמת יד לפה ולמדת בבד בלא דיבוק חברים שאלמלי כן טובים השנים מן האחד שהיה חברו מזכירו כמ"ש פ"ק דמגילה (ה'):

ד **וכיון שראה כו'**. ע' בירושלמי פי"ב דיבמות. וע' בבלי יבמות ק"ה:

ה **אם אמת למה רשום**. כ"ה גם בירושלמי. ופי' דרשום משמע רושם שיכול להשתנות ולא יתאמת קיומו. וכתיב אמת משמע דבר אמת וקים. וע' מ"כ מ"ש בשם התנחומא פ' צו ס"ה. הנה התנחומא שם הועתק מן הבבלי ביבמות. וכאן הוא לשון הירושלמי שם ואין ראיה מזה על זה:

ו **חותמו של הקב"ה**. רב ביבי בש"ר ראובן אמר כצ"ל. וכ"ה בשה"ר שם ובירוש' ריש סנהדרין:

ז **וטפת רוחי**. רבתה וגדלה והוא תרגום של גסות הרוח. ובירושלמי שלהי יבמות משמע שעמום ובלבול הדעת:

ח **ולא לפסוק**. משמע שעל הפוסק צדקה ברבים ואינו נותן קאי. (או אפשר הוא כמו פושק שפתיו בשי"ן) ודרש שטוב היה לך לעשות זמם לפה בידך:

ט **בשעת רווחא שיטפא**. בתנחומא הגי' שמוטה פי' נשמטת ממקום הנדר. ואפשר עיקר הגי' שכחה:

פסקה ג

י **כל כסות כו'**. זהו כדעת הרמב"ם שאוסר שיראין ולא כגי' הרמב"ן והר"ן פ"ג דעבודת כוכבים בירושלמי שם כסות כמבוזין. וע' באורי הגר"א יו"ד סי' קמ"א ס"ק י"א:

יא **פלטינוס**. הוא הר גרזים:

פרק פב

פסקה א

א **יראו כו'**. כמ"ש לעיל ס"פ שהלך אל ארץ מפני הבושה:

ב **עזרתני במלחמה של שכם**. כ"ה בילקוט תהלים. נחמתני בברכת אבלים כדלעיל ס"פ הקודמת:

פסקה ב

ג **כתיב מי יעלה בהר ה'**. חסר כאן כל הדרשה וכתובה בשוח"ט ובילקוט תהלים שם ומסיים שם ישא ברכה מאת ה' ויברך אותו:

ד **כתיב כה אמר וגו'**. ע' מ"כ ולעיל מיניה כתיב הציבי לך ציונים גו' והוא ציון על המת ותמרורים עליו. ואח"כ כתיב ברכה זו כענין ברכת אבלים:

ה **וירא אלהים אל יעקב**. לא יקרא עוד שמך יעקב כ"א ישראל וגו'. מקים דבר עבדו כו' כצ"ל:

ו **משמקים דבר עבדו**. ע"ל פע"ח ובמ"כ ובהגהותי שם בס"ד:

פסקה ג

ז **וירא אלהים וגו'**. עוד בבאו מפדן ארם ריב"ח עוד כבראשונה כו' על ידי מלאך כצ"ל ור"ל הראשונה בעת יצא מפדן ארם שנאמר ויאמר אלי מלאך אלהים בחלום וגו' והשניה בכאן. והכוונה לומר שבמראה זו היה ג"כ המלאך שם כדמפרש להלן ולעיל שם ושם ידבר עמנו:

ח **עוד פעם אחת**. והוא בירידתו למצרים בסדר ויגש:

פסקה ד

ט **וקרבו גוי וקהל גוים כו'**. ואף שאפרים ומנשה מן המנין אבל לוי אינו מן המנין. וכדהכא כ"ה הגי' בפתיחה דאיכה רבתי (שציין המ"כ). אבל בירו' שלהי תענית הנוסחא משובשת ע"ש:

פסקה ה

י **בשעת איסור הבמות**. ר' יוחנן מייתי לה מהכא עמים הר יקראו כו'. ומקבל את קרבנם. ר"ח מייתי לה מהכא ויקח אליהו וגו' יהיה ממך. ר' שמלאי כו' יהיה ממך תני גוי וקהל גוים יהיה ממך לחייב כו' כצ"ל. ורי"א לחייב על כל שבט כעל כל הקהל כצ"ל. כיון דשבט אחד קרוי גוי וקהל קרוי גוי וקהל סובר ר"י דכל שבט קרוי קהל גוים לענין שגורר שאר שבטים שלא חטאו שיביאו גם כן כדאיתא בירושלמי פ"ק דהוריות וע"ש בבלי ה':

פסקה ז

יא **שהארץ חלולה ככברה והבר מצוי**. גירסת רש"י הניר מצוי. וכמדומה שבדברי ר"א דדריש כברת לשון כברה מפרש כן בשעת הניר שהארץ מנוקבת ע"י הניר. אבל לרבנן דדרשי כברת לשון בר א"א לגרוס ניר. ומ"ש והשרב עדיין לא בא זהו כמש"ל בשם הפסיקתא שהיה בין פסח לעצרת זמן היפה שבאוירים שבא"י כמש"ל פל"ד בס"ד. ונ"ל ענין המאמר כאן לומר שהזמן היה יפה להוליכה רק ע"פ הדיבור קברה שם על הדרך כדאי' בפסיקתא שם ופירוש רש"י סדר ויחי:

פסקה ח

יב **טוב מי שהוא חוכר שדה כו'** הרבה ומובירן. היינו ס"ד מרדף ריקים שרודף להשיג שדות הרבה שאין בו כח לעובדן ונשארו בורות וריקות ישבע ריק וכ"כ היפ"ת:

יג **אלא תאומה יתירה נולדה עם בנימין**. וכההוא דאמר אבא חלפוי בר קוריי כל שבט ושבט נולדה תאומתו כצ"ל:

פסקה ט

יד **בר צערי בלשון ארמי וכו'** בלה"ק. ע' רמב"ן. ונראה מפני שמלת און בלה"ק יתפרש ג"כ לשון כח כמו ראשית אוני לכן מפרש שקראה לו בל' ארמי שבל' זה אינו משמש רק ל' צער. והא דבנימין בלה"ק דקאמר אפשר בא להוציא מפי' רשב"ם שפי' לשון ימים כמו יומין בל' ארמי ולכן אמר שהוא לה"ק ופי' ימין ממש:

טו **סמוך למיתה**. שאין משהין מטת נשים ובפרט של יולדת כדאמרינן שלהי מ"ק וכ"מ אח"כ להרמב"ן ר"פ ויחי:

טז **בלכתך היום מעמדי מעם קבורת רחל**. במד"ש שם הגי' הן באין מקבורת רחל אתה הולך והן באין ומוצאין אותך בגבול בנימין בצלצח. וכ"ה בתוספתא פי"א. אבל כאן דמסיים וכך אתה למד שבגבול בנימין היה כו' משמע שגי' הספר דייקנית ולא כמ"כ שרוצה להעמיס בלשון הב"ר כדברי מד"ש הל"ל:

פסקה י

יז **דבריהם הם זכרונם**. ד"א ותמת רחל כו' מה ראה אבילו יעקב לקברכו' על בניו למדנו שנקרא ישראל כו' כצ"ל:

יח **שנקראו ישראל ע"ש רחל**. מפורש לעיל פע"א תני רשב"י כו' כאן קצרו בהעתק וכתבו רק סוף המאמר לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים וענין המאמר לכאן לפרש בדרך אפרת פי' בדרך שילכו ישראל הנקראים ע"ש אפרים בן בנה:

פסקה יג

יט **ריי"א מפני הבושה**. לקמן ר"פ וישב הגי' ריב"ל ובקה"ר ספ"ט הגי' רשב"ן ונכון:

פסקה טו

כ **חברבר וחיה**. שבעטתו פרדה לבנה וחיה. כ"ה בירושלמי ברכות שם ובערוך ערך חברבר וכצ"ל:

פרק פג

פסקה א

א **ממקום אחר כו'**. עי' שמ"ר פל"ז. ועי' דברים (ז' ט"ו). ועי' חולין נ"ו ע"ב ע"ש:

פסקה ב

ב **וערבב אלו ואלו**. כצ"ל וכ"ה בילקוט:

פרק פד

פסקה ג

א **לא שלותי מלבן ולא שקטתי כו'**. כ"ה בילקוט איוב ובזוהר קע"ט וכצ"ל:

פסקה ד

ב **א"ר הונא אברהם כו'**. כצ"ל.

פסקה ה

ג **וישב יעקב וגו'**. אלה תולדות יעקב יוסף כך אמרו חכמים התולדות הללו כו' כצ"ל:

פסקה ו

ד **זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר**. כצ"ל. וכ"ה להדיא בבמ"ר שם ובילקוט כאן ובפר"א ס"פ ל"ב שעשר ברכות נתברך יעקב נגד י' מאמרות. וכן יסד הקלירי ביוצר יום א' של ר"ה זכר מברך גביר בעשר ונמנו כאן כ"ד דברים ששוה יעקב ליוסף וסימנך כדכ"ד. (וזהו שמשותיך ששניהם נקראו שמש ביוסף פרשה פ"ט סוף סימן ג' רז"ו):

פסקה ז

ה **בן י"ז שנה ואת אמר והוא נער**. משמע דנער סתמא הוא פחות מבן י"ז. וע' מדרש משלי פ"א דמשמע דלכ"ע עד כ' נקרא נער. וע' רמב"ן ר"פ שמות:

ו **על אמה"ח**. דרש דבתם רעה קאי אדסמיך ליה הוא רועה את אחיו בצאן. ומן רעיית הצאן הביא דבתם שהיו אוכלים אליות כבשים חיים. כמ"ש בפר"א פל"ח ובת"י:

ז **תולין עיניהם כו'**. ע' זוהר (קפ"ב). אשה רעה:

ח **מזלזלין כו'**. דרש דבתם של בני בלהה וזלפה שהיו אחיהם מזלזלים בהם ומדברים עליהם לגנאי היה מביא אל אביהם:

פסקה ח

ט **עד פס ידו**. באג"ב פס שהיה הארגמן שלו מגיע עד פס ידו. וע' גיטין נ"ט א':

פסקה י

י **שלכם רקיבים**. כי אפשר שבמצרים אוצרות כלם הרקיבו ושל יוסף נתקיים:

יא **תסובינה אלומותיכם**. נגד ה' פעמים. בילקוט משמע דדרש קמה. נצבה. וגם נצבה. תסובינה אלומותיכם (שזהו ג"כ ענין הכנעה שסבבוהו עוטרים עליו סביב). ותשתחוין לאלומתי. וכאן דלא פרט אפשר דדייק מן הא דתסובינה ולא כתיב תסובו כמו תשתחוין:

יב **כפול לפיכך הוא מעמיד מלכים**. כמדומה שצ"ל מלכים ומושלים כמו שאמרו גו'. המשול וגו'. ומושלים היינו גדעון שנאמר בו משול בנו. וכן המשול בכם. או אפשר צ"ל מעמיד מלכים כפולים ור"ל כמ"ש פפ"ב מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא. ששניהם העמידו שלשלת מלכים ירבעם הוא ובנו ויהוא דור רביעי (ועי' מ"כ מ"ש שאאחב מיוסף לא מצאתי מפורש זה):

פסקה יג

יג **נהג בו בכבוד**. ולא כמורא האב על הבן כצ"ל. ופי' שיעקב א"ל בל' כבוד ובקשה לך נא. ולא דרך גזרה כמורא האב על הבן ובכ"ז מרוב צדקתו וזהירתו בכבוד אביו מיהר לקיים רצונו. וז"ש ריב"ח אח"כ הדבר הזה היה יעקב נזכר כו' והיה מצטער שהוא גרם לזה וז"ש כי ארד אל בני וגו'.

פסקה יד

יד **נסעו מזה ממדותיו של מקום**. ברש"י בחומש גרס נסעו מן האחוה (וע' בזהר קפ"ד. את אחי אני מבקש דהוה תבע אחוה דיליה) ובילקוט גרס הא דממדותיו של מקום על דותינה ע"ש:

טו **אתם אמרתם ונראה ואני כו'**. נראה שלשון זה בעלמא אתמר על הרשעים שאומרים כן כמ"ש ישעיה ה' למען נראה ותקרב וגו'. וה' אומר ונראה כמ"ש (שם מ"א) ונשתעה ונראה יחדו. ואמר ונראה דבר מי יקום כמ"ש (ירמיה מ"ד) דבר מי יקום וע' ויק"ר פט"ז הוי ותקרב כו' דמאן קיים כו':

פסקה טו

טז **בכור כו' תלוי בי**. שהוא הגדול והי"ל למחות בהן וי"ל עוד לפי שנטלה הבכורה ונתנה ליוסף יחשדוהו דאיקני ביה. וע' ברכות ו' ע"ב בזה וז"ש הילד איננו כו':

פסקה יז

יז **של שבטים זכות היא לעולם**. כ"ה בפסיקתא דפ' החודש:

יח **ריחן של ערביים**. עיין מ"כ ובמכילתא איתא ריח גמלים. ועתה הזמין המקום שהערביים היו נושאים סחורה של מדינים שהיה מסחרם בצרי גלעד הסמוכה למדין כמ"ש הרמב"ן ע"ש:

יט **בשבח יהודה**. ר"ל לאפוקי מדר"מ (סנהדרין ו') דהבוצע ה"ז מנאץ והמברך את יהודה כו' קמ"ל דשבח עדיף כמ"ד מצוה לבצוע (וכ"ה ביפ"ת ומוסיף עוד ממה דאיתא בשמ"ר ובתנחומא ומובא ברש"י גבי וירד מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו הלא המה סוברים שעשה שלא כהוגן. והוא סובר שעשה כהוגן ובעבור זה עשו אותו למלך עליהם). והא דבג' מקומות כו' מתחיל ענין בפ"ע דלא כמ"כ:

פסקה יח

כ **עברו אותן הדינים**. כצ"ל. ופי' שכשהסכימו למכרו כבר עברה ונתקיימה הגזרה שהיה נצרך שימכר שיתגלגל הדבר שירד יעקב ובניו מצרימה. ולזה הקשיח המקום לבב האחים. ועתה שעברה כבר חזרו רחמיהם ואהבתם על אחיהם ושמעו לדברי יהודה שאמר כי אחינו בשרנו הוא וז"ש למה תתענו כו' כשרצית כו' שבהשגחה פרטית היה הדבר:

כא **לשנוא**. וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף אמר הקב"ה אתם מכרתם בכורה של רחל כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ"ב דשקלים ה"ד ובבמ"ר פ"ד:

פסקה כ

כב **אלא מב"א גדולים**. עיין בירושלמי תענית פ"ג אין אדם חשוב רשאי ללבוש שק אא"כ נענה כיהורם:

פסקה כב

כג **בא פוטיפר ולקחו מדימוסי**'. והא דכתיב ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר הורידהו ודרש לקמן פפ"ה שהן היו הערבים עבורו ומפני שהן היו הקונים הראשונים וז"ש אשר הורידוהו שמה:

פרק פה

פסקה ב

א **שידעו הכל שאמרו ברוה"ק**. ע' שוח"ט מז' ג' שאלמלי נתנו על הסדר כל מי שקורא בהן מיד היה יכול כו' לפיכך נתעלם סידורה ע"ש וז"ש שמזה שלא נכתב על הסדר יבינו שהן ברוה"ק ולכן העלימו הדברים:

פסקה ד

ב **שנשתלשל ממנו העולם**. כצ"ל:

ג **פסקת שם מקום**. ע' רמב"ן שנראה שתיבות שם מקום אינו מן המדרש (רק איזה פירוש):

ד **ומערה**. לשון המשנה הוא בכתובות (ד' ע"ב א) ואמרו בירושלמי שם עלה כמעשה ער:

פסקה ה

ה **לתמר כלתו**. וגם כי אמר כו' כאחיו אר"א אע"פ שאין נחוש יש סימן רבנן אמרין בית כו' כצ"ל. וע' חולין צ"ה:

פסקה ז

ו **ופנויה אני**. כאן צ"ל מאמר שלהלן בפ' זו בבני עלי ובבני שמואל וכצ"ל ר"ח דריש ג' מקראות לשבח וזה א' מהן בבני עלי מהו אומר כו' ככתוב להלן עד בפתח עינים כדרשתם לעיל כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ"ק דסוטה ה"ד ורפי"ג דכתובות ובמדרש שמואל פ"ח:

פסקה ט

ז **זו סנהדרין**. שרובן היו משבט יהודה כדלקמן פצ"ח:

ח **שהם מצוינים בפתיל**. עמ"כ. ואפשר הכוונה שהם לבושי תכלת שהוא בגד חשובים כמ"ש (יחזקאל כ"ג) לבושי תכלת:

ט **משחקת בתבל ארצו ושעשועי את ב"א התורה היא משחקת כו'** כצ"ל:

פסקה יא

י **אל חמיה לאמר**. לאיש אשר אלה לו וגו' שלך ושל בוראך הן בקש לכפור א"ל הכר נא בוראך הכר נא למי החותמת אר"י כו' כצ"ל ודרש לאיש על יהודה ואשר אלה לו כלפי הקב"ה (כי הוא יוצר אלה):

פסקה יג

יא **אביו או אמו מעידין כו'**. כ"ה בקדושין וכצ"ל:

פסקה יד

יב **וחרמו של סיחון ועוג.** דכתיב בהו (דברים ג') כאשר עשינו לסיחון החרם כל עיר מתים (ולהמ"כ והפ"מ בירושלמי דסנהדרין שם אשתמיטתייהו):

יג **ומה בבל עבדא הכא.** ע' בתנחומא משפטים סי' י"ז תמצא מבואר. וע' שם פ' ראה ס"ח ובשה"ר פ"ח פ"ח:

יד **וזה משלח לו כותבות.** מיריחו עיר התמרים. ואף שבבבל מצוים תמרים ביותר כמ"ש מלא צנא בזוזא מ"מ היה חביב עליהם פירות הארץ:

פרק פו

פסקה א

א **וסוף ואט אליו אוכיל אכילות הרבה אנכי אכלכל אתכם כו' ד"א ויוסף כו'** כצ"ל:

פסקה ב

ב **נסחין נחת להון מאתריהון הד"א וירדהו כו'.** כ"ה בילקוט וכצ"ל וכמ"ש בסוטה שהוריד חרטומי פרעה מגדולתם ועיין זוהר קפ"ד:

ג **שלא בטובתו.** ד"א הוריד את השכינה כו' כצ"ל:

פסקה ג

ד **הקנהו קנין.** כצ"ל. ור"ל שיוסף הקנהו לרבו קנין טוב שיצא ממנו זרע כשר וכהנים כדלקמן ובילקוט הגירסא הא קנין קנין טב:

ה **נעשה פוטינון.** פי' במ"ע סריס:

ו **הד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו ע"כ אמר כו'** כצ"ל:

פסקה ד

ז **כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין אתמהא.** כלומר כל עיקר אותה דובה הוא שתקפוץ היא על האדם ותהרגנו והכל קפצו קפצו ולא עשו דבר. ואת (יוסף) וכי אתה גדול ממנה שיצליח לך אתמהא ור"ל אלא שה' הצליחו ולא מכחו. ואפשר יש להגיה ואת רב מדין את חמא. ר"ל עתיד אתה לראות דבר גדול מזה ולהצליח והיינו נסיונו בפוטיפרע:

פסקה ו

ח **י"ב חדש עשה שם כצ"ל.** כמ"ש המ"כ והוא ברייתא בס"ע פ"ב:

פרק פז

פסקה א

א **ונצורת לב למצרים**. שהיו מחזיקים אותה לצנועה כדאיתא בתנחומא שקוראה בשם צנועה כו':

פסקה ב

ב **רי"א אין לו הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה ש"צ**. עמ"כ והדבר קשה שיעקבו את המקרא להוסיף מלת אלא ונראה שט"ס וצ"ל בדר' יצחק ג"כ כמו בדר"א ב"כ אין לו הנחה בצד חבורה ש"צ אלא בצד חבורה של רשעים. ולא פליגי רק בפי' ינוח דמר דרש ליה לשון נייחא שאין לו לשבט הרשע נחת רוח ורצון כלל להיות עם גורל הצדיקים (וכענין דדריש לעיל פ"ס שאפי' בריה לא תבע בה ע"ש לא ינוח שבט כו') ומר דרש לשון הנחה לומר שאפילו נתעורר לבקש לו גורל הצדיק לא ינוח שם פוטיפרע עם יוסף:

פסקה ג

ג **לי יאי נאה גבור**. בילקוט הגירסא אנא גבור וכו':

פסקה ד

ד **וא"ל גדא טבא נחשא טבא כצ"ל**. פי' מז"ט כן א"ל האסטרולוגין לפוטיפרע וכדריב"ל לעיל פפ"ה שאמרו לה שעתידה להעמיד ממנו בן ובערוך ערך אסטרולוגוס הגי' סימנא טבא נפשא (זה נראה ט"ס וצ"ל נחשא כנוסח שלנו) טבא:

פסקה ה

ה **בדבר מצוה ממאנין**. בלא נ"ט כלל שכ"ה ל' מיאון בכ"מ כמו מאן יבמי מכ"ש בדבר עברה יש להשיב בלשון מיאון בלא נ"ט ועי' בפי' הגר"א ריש משלי על אם יפתוך וגו' אל תאבה. אלא האי וימאן הוא לעצמו מיפסק מן ויאמר וכן מורה פסוק הטעמים. והא דהן אדוני הוא ד"א להוכיחה בדברים של טעם בכדי שלא תוסיף עוד להסיתו:

ו **להיות נגלה בלילה כו'**. שלא תאמר שהדבור ביום דוקא ותפתהו בלילה לז"א אף בלילה מדבר בחזון עמם וכ"כ היפ"ת:

ז **ומה אדה"ר כו'**. אפשר יליף האי הן אדוני מדכתיב הן האדם היה וגו' וז"ש כאן ונטרד כמש"ש ויגרש את האדם:

פסקה ז

ח **יום גבול של נילוס**. בריש שה"ר ובפסיקתא הגירסא יום זיבול ועי' במ"כ בשה"ר שם:

ט **של אביו ראה וצינן דמו**. שנאמר מידי אביר יעקב. ר' אבין אמר איקונין של אמו ראה דכתיב משם רועה אבן ישראל כ"ה שם וכצ"ל (וכינה רחל בשם אבן ישראל כדלעיל פע"א עקרת הבית) וזהו שמסיים מי עשה כן ברכתא דאבוך ודאמך כו' ר"ל כמ"ש ברכת שדים ורחם:

פסקה ח

י **לאנשי ביתה וגו'**. ותאמר להם נתנה אותו בפיהם כו' כצ"ל. ולשון ותאמר לאמר קדרש. וי"ל ג"כ שרומז למ"ש בילקוט שאמרה להם שיאמרו גם אותנו תבע כמ"ש לצחק בנו:

פסקה י

יא **ויתן שר בית הסהר וגו'**. ואת כל אשר עושה שם הוא היה עושה ר"ה בשרא"א שימושו כו' כצ"ל. והאי רבו הוא שר בית הסהר. וכ"מ בילקוט ודלא כמ"כ. והא דהיתה אומרת לו הוא ענין בפ"ע שהיתה משדלתו בדברים א"ל כשהיה בבית הסהר. אבל בש"ס (ביומא ל"ה) ובתנחומא פר' זו אמרי לה קודם שנתנוהו בבית הסהר:

פרק פח

פסקה א

א **וסכופים**. בילקוט הגי' ושחופים פי' בעלי חולי השחפת:

פסקה ב

ב **זבוב כו' צרור כו'**. וי"ל שלכן מחל לשר המשקים ולא לשר האופים כענין מ"ש בגיטין (ד' ו' ע"ב) ע"ש אף כאן בצרור סכנתא לבלעו ולחנק בגרונו:

פסקה ג

ג **מפעלות ה' נורא עלילה על ב"א הקציף כו'**. כצ"ל. והוא קרא (תהלים ס"ו) וכ"ה בילקוט. ור"ל מסבב עלילות על ב"א שיקצוף זה על זה. ובאסתר רבה גרם קרא דלכו חזו כו' אשר שם שמות בארץ (שם מ"ז) וט"ס הוא:

ד **רבנן אמרי זבוב נתנו תוך פיילי פוטירון**. נראה מיותר כאן ומדלעיל נשתבשו לכתבו כאן. דזבוב מאי שליחות יד אית ביה שאינו אלא מאיסותא:

פסקה ה

ה **מכאן קבעו חכמים לד' כוסות**. הוא כמו מהיכן (עמש"ל פמ"ג בס"ד) ובירושלמי רפ"י דפסחים הגי' מניין:

פסקה ו

י **ואת שר האופים וגו' כאשר פתר להם יוסף אירע לזה כו'**. כצ"ל. ובא לבאר שהפתרון גרם וכמ"ש בסדר מקץ להלן שכל החלומות הולכין אחר הפה:

פסקה ז

ז **שר המשקים**. את יוסף וישכחהו כל היום היה מתנה כו' כצ"ל. ופי' היד"מ נכון שעשה שה"מ סימנים רבים לזוכרו באותו יום (שאז היה מוכן לכך יום הולדת ויום שנשא ראשו בו. וכיון שעבר היום לא הי"ל עוד מקום לזוכרו) ואעפ"כ וישכחהו וקרי ביה וישכיחהו מן השמים בטלו סימניו ועשו שישכחנו:

ח **ואני לא אשכחך**. אלא סבב הדבר ויהי מקץ הכתוב להלן ולמידרש סמוכין קאתי:

פרק פט

פסקה ב

א **אר"ש בר אבא כגון כו'**. כצ"ל:

פסקה ג

ב **של פוטיפרע**. ראיתי את כל החיים כו' השמש עם הילד זה יוסף. השני אלו ב' שנים כו'. כצ"ל:

פסקה ו

ג **ה' חכמים כו'**. ממ"ש חרטומי מצרים ואת כל חכמיה דרש שחרטומים היו מיוחדים למצרים שבהם הכשפים רבים. וחכמיה פי' הראוים לה כמו לכל אומה ולשון:

ד **וחכם באחור ישבחנה זה יוסף**. ע' מ"כ. אבל יותר משמע שדורשו ל' שבח שלכן בא יוסף באחרונה להראות שבחו (וכ"כ היפ"ת):

פסקה ח

ה **את ילידת בר דכר**. שבירת הקורה הוא רמז למשבר בנים (ובן נגזר משרש בנה):

פסקה ט

י **מ"ב שנה היו כו'**. בברייתא דל"ב מדות מדה יו"ד וע' ספרי עקב פסקא ל"ח:

פרק צ

פסקה א

א **זה יעקב.** שהיה ברור ליולדתו שהיה צדיק פי' לרבקה אמו היה ברור שהוא צדיק ואחיו לא כן (אבל יצחק היה חושב גם אותו לצדיק וע"ל פס"ה עלי לכנס ולומר לאביך כו') ודלא כמ"כ ולקמן פצ"ד חזר בו המ"כ ופי' כן ע"ש:

פסקה ב

ב **על ביתי ועל פיך ישק כל עמי שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך.** ד"א שלא יהא אדם נוטל פרוקופי כו' כצ"ל. וללשון ראשון ישק ל' נשיקה ממש שדרכם היה שהעם נושקין המלך (ע"ל פנ"ד) ואמר שכל העם ישקו ליוסף על פיו רק לי לבדי תשק אתה. וללשון שני דרש ישק לשון משק ביתי:

פסקה ג

ג **תבא ותקרא חכמה.** בתנחומא ברא' סי' י"ב וכן בזהר כאן הגי' נבון וחכם והלב שלא הרהר בעבירה יקראו לפניו אברך:

פסקה ד

ד **צפונה אחת שיש כאן באת לגלות עליה בא ושאנה.** ויצא על ארץ מצרים. בכולן כתיב ותגשן כו'. כצ"ל. ופי' צפונה אחת על אסנת שנתגדלה אצל פוטיפרע ולא ידעו מי היא עד שבא יוסף והכירה וגלה עליה כמ"ש המ"כ בשם מדרש (וע' פר"א פל"ח ומש"ש בס"ד) ודרש סמיכת קריאת שם צפנת פענח לויתן לו וגו' לאשה. והדר דרש ויצא על ארץ מצרים שנשאו ראשו עליה למעלה שזכה לכך בשביל שנשא ראשו לכסות על רחל:

פסקה ה

ה **לקמצים ויקבוץ את כל אכל רי"א מן קמצא לקרוויא רבנן אמרין לקמצתא ודלא קמצתא ויקבוץ את כל אכל כו'** כצ"ל. ופי' משום דכתיב לקמצים דהיינו בורות שבשדות והדר כתיב ויקבץ וגו' ויתן אוכל בערים וגו' נתן בתוכה. דהיינו שהכניסו באוצרות שבבתים (וכן כתיב אכל בערים ושמרו) ומפרש ר"י שתחלה אספום בבורות שבשדות ושוב הביאום אח"כ מן הבורות לאוצרות שבערים (תרגום בערים בקרוויא ורבנן אמרין שבשני המקומות הכניסן ואותן שנתנו בקמצים נשארו שם. ואותן שלא יכלו עוד לאסוף בקמצים (שהן בורות שבשדות עשויות למדות תבואות השדות כפי שדרכם לעשות ועתה בשני השבע עשו יותר עד שקבצו המותר) ודלא קמצתא שלא נכנסו לקמצים ויקבוץ את כל אכל וגו' ונתנום בערים:

י **שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה**. לשון מעמדת משמע כפי' המ"כ בקה"ר פ"א פ"ה מעמדת פירותיה שפי' כדהכא שלא ירקבו:

יז **עפר וקטמיות**. אפשר צ"ל וחומטיות. וכלשון קב חומטין שבשבת (דל"א א') ודרש אשר סביבותיה מהעפר אשר סביב מקום גידול הפירות נתן בתוכה:

פסקה ו

יח **בפנקיא**. הוא צור וסביבותיה. בפלסטיני הוא א"י וסביבותיה שנקראת כן ע"ש ים פלשתים:

פרק צא

פסקה א

א **יסגור כו' השבטים שהיו נכנסים כו'**. שסגר הקב"ה דלתי שכלם ולא יפתח לבבם להבין דבר מתוך דבריהם שזהו יוסף:

ב **וליעקב נתגלה**. לא גילוי ממש אלא כמש"ל רואה ואינו רואה:

ג **שבר במצרים האומר לחרס כו'** שיוסף קיים כו' כי יש שבר זה הרעב כו' וברכוש גדול ויאמר יעקב. כצ"ל:

פסקה ב

ד **אלא ט' חלקים לאחוה ואחד לשבור בר**. כצ"ל. ודרש אחי יוסף עשרה לשבור בר חלק עשירי לשבור בר. והמותר ט' חלקים בשביל אחוה של יוסף. וגי' חלוקים הוא גי' רש"י לשון חלוקי דעות:

פסקה ד

ה **בשני חמורים שלא יוליכו חמרים כו'**. כצ"ל. והוא פי' ונתינת טעם לגזירת חמורים כדי שלא יבאו חמרים להוציא תבואה ממקום. ולכן בקה"ר פ"ט וכן בילקוט כאן ובערוך ערך דיטגמא בשם הילמדנו ליתא כלל להא דשלא יוליכו חמרים כו':

ו **מה נעבד דבר אחר וירא יעקב כו'**. מן ד"א זה עד סוף המאמר היינו עד וירא יוסף את אחיו הוא שיטה אחרת בפסוקים ומאמרים שכבר נדרשו והוא הוספה מלשון תנחומא תוך דברי הב"ר:

פסקה ה

ז **מתחלה עברו והקנו לעצמכם תבואה**. כצ"ל. לנוסחת הספרים אבל בילקוט יש כאן מאמר שלם עיי"ש:

ח **לכם קמח מאתמול**. כצ"ל או אפשר צ"ל לכם קימעא מאתמול ועי' תנחומא:

ט **שמא יגזור עלינו ונמות**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

י **חתכו מבשרכם**. והאכילו לנעמיות. כ"ה בילקוט:

פסקה ו

יא **עד שתכלה הפת**. בלשון בעל המאור (חולין ד"ח א') הלשון עד שתכנה פרוסה מן הבית. ומ"ש מוטב תניח את הספק ע' בבעה"מ שם (ובעו"ג ד' כ"ז ע"ב):

פסקה ט

יב **שבטים מציאה מצאו כו' אנו שאבדנו כו'**. פרשתי בהספד על בני יקירי החריף י"א מרבים מוהר"ר חיים יונה לוריא ז"ל (שנפטר כ"ה טבת תר"ב ונקבר כ"ו טבת) מפני שמיתת צדיקים היא טובה ושמחה לנפש הצדיק כי תשוב נפשו למנוחתה לחזות בנועם ה' ואבדתו הוא לדורו. לכן אמרו מה השבטים מציאה מצאו בעצמן אך מפני שהיו חוששין שלא יתגולל עליהם בדבר הכסף חרדו ויצא לבם אנחנו שאבדנו את ר"ס אף שלר"ס עצמו הוא שמחה אבל לנו הוא אבדה מכל צד שמלבד שאבדנו במיתתו חכמתו להשפיע לבני דורו עוד יש לחוש כי תתגולל ח"ו מדה"ד עלינו על כי מפני רעת הדור נאסף אינו דין שיש לנו לירא מפני מדה"ד:

יג **עלי להעמיד י"ב שבטים**. באג"ב פע"ב מפרש שנאמר לו ויתן לך את ברכת אברהם והוא שנתברך הבט נא השמימה וגו' כה יהיה זרעך דדרש י"ב שבטים כי"ב מזלות ע"ש:

יד **ה"ז בכור שוטה**. מפני שבכור לנחלה נתנה ליוסף קוראהו בכור שוטה כמו בכור לאם ולא לאב:

טו **לא הם בני אתמהא**. ולכן אמרו עליו באדר"ן ר"פ ל"ז שואל שלא כענין:

פסקה י

טז **אל ישראל אביו וגו'. ונחיה ולא נמות מוטב תהא כו'**. כצ"ל. ודרש כפל ונחיה כלומר עתה נחיה אנו ודאי ואף הוא אפשר לא ימות:

פרק צב

פסקה ב

א **רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר נטל הקדוש ברוך הוא רגליו של אבינו יעקב כו' עד נגד אבותם עשה פלא**. לכאורה אין לו שייכות לכאן ואפשר לעת מצוא דרש שיצאו ממצרים וסיפיה דקרא לשטף מים רבים דריש על קריעת ים סוף שהתפלל יעקב שיעברו בו ישראל. או אולי היה כתוב כאן הדרשה הכתובה באג"ב פע"ב אהאי קרא דדריש ליה

על תפלת יעקב דהכא ודרש שם לשטף מים רבים כד"א הוי המון וגו'. וע"ז היה חוזר ודורש לשטף מים רבים על קריעת ים סוף כמ"ש:

פסקה ד

ב **אל תיראו**. אלהיכם ואלהי אבותיכם בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם נתן לכם מטמון מכ"מ כספכם בא אלי כצ"ל. ופי' נתן לכם מטמון מ"מ מאיזה מקום שהיה בא לכאן ואינו שלי כי כספכם בא אלי (וע' ב"מ דכ"ז א' ודו"ק):

פסקה ה

ג **ומריח בגביע**. לעיל פצ"א ומדרש משלי פ"א הלשון מקיש בגביע (ושם הלשון בכליד והוא תרגום גביע). והשמיענו בלשונם שלכן נקראו מכשפי בבל כלדאי שהיו משתמשין בכוסות. והם שתי כוסות שהזכירו בפ' חלק דף ק"א א'):

פסקה ח

ד **אין כולם בסירה**. כצ"ל וכ"ה בילקוט:

פסקה ט

ה **הא שלום דכוליה נצפה**. כצ"ל ולשון צער ודאגה הוא. עיין ערוך ערך נצף השלישי:

פרק צג

פסקה ד

א **בלב איש כו' לבאר עמוקה כו' הכל דולין ממנה**. שעצה עמוקה היה בלב יוסף להתפייס עם אחיו בסוף ויהודה ע"י תבונתו דלה העצה מעמקי לבבו והשקה לכל אחיו שנהנו כולם מעצה זו שנשקם יוסף וכלכלם. (ובריש שה"ר וקה"ר משל זה ושם שייך לשון החחילו הכל דולין ממנה ולכן נקט כאן גם כן לשון זה אע"פ דאינו שייך כ"כ):

פסקה ו

ב **זקנתו של זה כו'**. את פרעה על דבר שרי וגו' הזהר כו' כצ"ל. ולשון דבר קדריש מן על דבר שרי:

פסקה ז

ג **עד ששמע חשים בן דן**. י"ל דדווקא חושים הרגיש בקול יהודה (אף שהיה חרש באזנו) מפני שהי"ל שייכות זל"ז בשרשן ושניהם נקראו אריות. וכעין מ"ש בפי' תמיד המיוחס להראב"ד פ"ג על הקולות שהיו נשמעין ביריחו. שדוקא ביריחו שהיו בה דברים מעין ירושלים ע"ש (ואני מוסיף לומר שלכן נתנה דושנה של יריחו למי שיבנה בהמ"ק כמ"ש בספרי בהעלותך ואדר"ן) אבל לא היה נשמע לצדדין ע"ש:

ד **מבלי טרף**. ובני לביא יתפרדו זה יהודה כו' כצ"ל. ובני לביא הם כל השבטים ושנקראו בני לביא כד"א מה אמך לביא כמ"ש בתנחומא ר"פ וישלח ויתפרדו היינו שהיו מפרדים הארץ לתלמים:

ה **זה גבור ממנו**. בילקוט הגי' כמותינו ולגירסא דהכא צ"ל ממנו פי' משלנו:

פסקה ח

ו **תחריב את כל העולם**. שמצרים היו מושלים אז בכל העולם ותצטרך להלחם עם כולם. ובילקוט הגי' כאן שנאמר כגן ה' כארץ מצרים. משמע כפי' ב' של המ"כ שכל העולם צריך לה ללחם:

פסקה ט

ז **פיוס לאחיו**. מפני שאמרו לעיל פרשה פ"ה שהורידוהו מגדולתו לכן פייסם שימחלו לו. וע' תנחומא כאן:

פסקה י

ח **לעיניך עאכ"ו**. ר"א בן עזריה אומר אוי לנו כו' לעמוד לפניו גושו נא כו' בלשה"ק ויפול כו' כצ"ל:

ט **שלא תעמיד את השעה**. שהגיעה השעה שתרד למצרים רק הקב"ה ריחם עליך וגלגל הדבר דרך כבוד ואם תעבור השעה אפשר תקוים בהכרח ח"ו כדלעיל פפ"ו:

פרק צד

פסקה ב

א **זה גריסין של פול שהן עקת נפש**. עיקר הפי' נראה כמו שמצאתי בערוך ערך חלק ג' וערך לעסא דגי' הגאונים במתני' דנדה ס"ב הוא לעיסת גריסין של פול של עיקת נפש. ופירשוהו שהוא נלעס כ"כ שכבר עומד לבלע תוך עיקת הגרון בבית הבליעה שדומה לעיקות בית הבד ועקת מים עכ"ל. ויתפרש כאן ג"כ גריסין של פול שהם קלין ללועסו לזקנים שבטלו הטוחנות שלהם ויורדין בקל לעקת נפש לבית הבליעה:

פסקה ג

ב **למוד הוא השבט הזה לשרוף כו'**. אפשר ירמוז לזה מ"ש תהלים מ"ו עגלות ישרוף באש:

ג **בפרשה עגלה ערופה**. ע' מ"כ בשם הזהר. ושם (דר"י) סיים דאנא גרימנא (וע' מהרי"ו סי' קכ"ה וע' שו"ת צ"צ ס"ו) וז"ש לעיל פפ"ד ומיעיו מתחתכין. ומ"ש המ"כ שמשנה הניקוד מעגלה לעגלה באמת נראה כי שם עגלות שבמקרא היה על שהיו נמשכות

בעגלות בקר וכמ"ש בעגלות הנשיאים (ע"י בקר וע' סי' רשב"ם כאן שלכן נתנו עגלות ע"פ פרעה שאין פרה יוצאה ממצרים כו' ע"ש):

ד **עומד בצדקו**. דרש עוד יוסף חי שהוא צדיק שנקרא חי כמ"ש איש חי רב פעלים:

פסקה ה

ה **על ברית השבטים**. ע' מ"כ וכ"ה בילקוט. והיינו שנתבשר כאן שחזרו שמעון ובנימין ליוסף וניצול מצער עלי היו כולנה כדלעיל ש"פ צ"א עמש"ש:

פסקה ו

ו **ובני בנות כו'**. ע' ביאורי הגר"א יו"ד סי' ר"מ ס"ק ל"ד. ובבאורי לפר"א פל"ו בארתי בזה בס"ד:

פסקה ח

ז **שהן מופתלין**. ע' במ"כ. ובס' צרור המור הביא בשם המדרש נ"א. יחצאל שעשו חציצה בין הקב"ה לעבודת כוכבים שבטחו בהקב"ה ומאסו בעבודת כוכבים. וגוני שנעשה להם הקב"ה מגן בעדם. ויצר שהיה יצרם קשה. ושלם שהשלימוהו (ליצה"ר) להקב"ה. ואפשר כן ראוי גם הנוסחא כאן. ונפתלי ג"כ גרסינן לשבח שהיו פותלין ע"ב ניר כלומר עוסקים במלאכת פרוכת (וע' רות רבה רפ"ב לשבח על דוד) כי הנוסחות בב"ר מפרשיות אחרונות אלו מקוצרות ומשובשות מאד בכ"מ:

פסקה ט

ח **תחתים חדשי**. בסוף מדרש שמואל איתא ויבאו דנה יען מגלעדה גרש תחתים חדשי בית ירח דנה פנייס יען מדה כנגד כו'. וכצ"ל ולשון בית ירח וירח הכתוב כאן היינו ב' דעות דר"א ורשב"ן לקמן פצ"ח על כנרת ח"א ירח וח"א בית ירח:

ט **יוסף למשה**. יוסף נקרא נאמן שלא גנב משל פרעה כלום כמ"ש וילקט את כל הכסף וגו' ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה וע' תדא"ר פכ"ו:

פרק צה

פסקה א

א **בעוה"ז מרפא כו'**. שתחלת הדרשה אקרא דמחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב) ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל') שדרשו מחץ מכתו של עולם ירפא וז"ש כל מה שהכה כו' בעולם כו' מרפא:

ב **למה לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה וכו'**. כמ"ש (דברים שם) ראו עתה כי אני אני הוא (ודרשו בפר"א ר"פ ל"ד אני בעוה"ז ואני בעוה"ב) וגו' (אני אמית ואחיה מחצתי

ואני ארפא) ובמקרא שלפניו כתיב הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו והיינו כדהכא שעומדין במומן ואח"כ מרפא כדי שיאמינו:

ג **וכן ביוסף אומר**. וירא יוסף אתם את בנימין אמר ר"י כו' כצ"ל ומדכתיב אתם מביא שהיו ממצעין אותו ביניהם לשמרו:

פסקה ד

ד **מקניכם וגו'**. ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים. הסוס לקבלי וקלף בציליא כן צריך להיוח. ומפרש זה שנתנו לו תחלה הסוסים להשיב באוכל נפש כמשל שאומרים טוב להשליך הסוס מנגדו (למוכרו) ולקלוף בו בצלים לקנות במעותיו בצלים ותפש בצלים שהם מאכל רע ומאכל עניים ושומה המשל בפיהם של המצרים להוציא מלב שכיניהם הערביים שמחבבים את סוסיהם כנפשם. ולפי גי' הס' שמביא מקרא קמא ויאמר יוסף הבו מקניכם. י"ל שזה מוסב על מ"ש ליוסף ולמה נמות לנגדך כי אפס כסף וא"ל יוסף הבו מקניכם. וע"ז אמרו המשל למאמר יוסף בניחותא הרי הסוס לקבלי לנגדי (ואפשר גרסינן לקבלך) תן אותו לי בלחם ולך קלוף בציליא:

פרק צו

פסקה ב

א **ימי ישראל למות**. כתיב כי גרים אנחנו ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו כו'. כצ"ל. והוא מקרא דד"ה א' וכ"ה בתנחומא אשר כל הפרשה זו הועתקה משם ואינה מן הב"ר כאשר הלשון ניכר (וגם עובדא דר"י ור' יאשיה ודרבי דלהלן כתובים לקמן פ"ק בשינוי מדהכא כי שם הוא מן הב"ר) ובטעות כתבו כאן קרא דתהלים שאינו ענין לכאן.

פסקה ג

ב **שלא יהא אחר תוקע בהן והם באים כו'**. אף שבאמת כ"ה בספרי פרשת בהעלותך פע"ה שלא היו כשרים לדורות כ"א למשה מ"מ נראה כאן לענין המאמר גרס' שלא יהא תוקע בהן ול"ג אחר ועל משה קאי שביום מיתתו לא היה שלטון להקהל אליו בחצוצרות ועי' בקה"ר ספ"ח:

ג **נתנה השעה לפנחס והשפיל כו'** כצ"ל:

פסקה ד

ד **יותר מד' מאות שנה חיו**. בתנחומא הגי' זה על עובד לבדו. ולפי גי' דהכא אפשר לפרש שר"ל כולם יחד חיו יותר מד' מאות שנה. ע' מ"ש הרמב"ן פ' ויגש. כי מיצ"מ עד

לידת דוד ש"ע שנה והיו אותם ד' דורות שלמון בועז עובד ישי (וקשה מ"ט לא חשב כאן שלמון) ועד שמת ישי היו יותר מן ת' שנה:

פסקה ה

ה **בשבילך ירדתי למצרים**. וגם לא רציתי לפרוש ממך לחזור לא"י קודם מותי. ואם אקבר פה מעלה אני כאלו אתה תקברני במצרים לכן אל נא כו':

י **מעשה ברבי ור"א כו'**. בירושלמי דכלאים שהביא המ"כ וכן בפסיקתא בתחלתה גרס ברבי ברקוריא ור"א וכצ"ל:

פרק צז

פסקה ג

א **כקריעת ים סוף**. עיל פ"כ הגי' גדולה מקריעת ים סוף אבל הגי' דהכא עיקר וכ"ה בפסחים קי"ח והמ"כ לעיל הביא בשם סוגיא דפסחים מה שלא נמצא שם ע"ש:

ב **זה יהושע וגדעון**. עיין יד"מ. ועליהם אמר יעקב וזרעו יהיה מלא וגו' זה יהושע כדלהלן וגם הוא יהיה לעם זה גדעון כמ"ש בת"י שם:

ג **צעק מתוך צפרני רגליו**. וע' מ"כ לפי' ב' שהמלאך נופל לרגליו של יהושע. יש לדרוש שמ"ש ויפול יהושע אל פניו ארצה ולא נכתב על פניו כמו בכ"מ (רק ביואב ש"ב י"ד כתוב כן ע"ש ברד"ק) ופי' שנפל אל המלאך שהיו פניו ארצה וע' תנחומא משפטים סי"ח:

ד **בכ"מ שהיה ר"י ארוך כו'**. אפשר זהו יוסף חפני שאמרו להלן פ"ק ובירושלמי ובבלי כתובות שהיה משמש לרבי בחייו ובמותו:

ה **כיון שיורדת טפה אחת כו'**. אפשר היינו טפה של גשמים וכמש"ל ס"פ י"ב בס"ד:

פסקה ד

י **ידא. דדחת תילתא דעלמא כו'** כצ"ל ומשמע בפסיקתא דחנוכה ס"ד דמפרש ויתמוך יד אביו להסיר אותה שהיה רוצה להסירה בע"כ של אביו ולא יכול ע"ש:

ז **מעשה ראובן בבלהה ומעשה יהודה בתמר**. כ"ה בקה"ר פ"ט וכצ"ל:

ח **מה דברים שלא נתגלו כו'**. בפסיקתא שה א"ל מה אתה סבור מפני שהייתי שואלך בכל יום מה עשו בך אחיך ולא היית א"ל סבור אתה שלא הייתי יודע ידעתי בני ידעתי ע"כ:

פסקה ה

ט **כאפרים וכמנשה**. קדמו בברכה (ר"ל גם בברכת משה קדמו) והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הוי וישם את אפרים כו' כצ"ל:

פסקה ו

י **ואומר לכם פקוד**. עי' מ"כ ובתוס' עה"ת כתבו שמ"ש יוסף אנכי אעשה כדבריך היינו שגם הוא יצוה את בניו לעשות כדבר יעקב להעלות עצמותיו כשיגאלו ונמצא צוואת יוסף הן הן דברי יעקב:

יא **בן שהשכים**. ולא עשה כמעשיהם כצ"ל ע' מ"כ. ופי' שהשכים נראה שהוא שנטה שכמו לסבול עול צרת אשת פוטיפר ולא רצה לעשות כמעשיהם ורצונם (וכד"א תהלים פ"א) הסירותי מסבל שכמו:

פרק צח

פסקה א

א **ד"א אקרא לאלהים עליון זה הקב"ה**. לאל זה יעקב גומר עלי שהסכים הקב"ה כו' וכצ"ל ור"ל שקרא יעקב להקב"ה עמו שיסכים עמו על ברכתו לבניו ויעקב נקרא אל כדלעיל ס"פ ע"ט ורע"ב דמגלה ח':

פסקה ב

ב **והקבצו לרעמסס**. משמע שנאספו כולם תחלה לרעמסס ומשם יצאו כמ"ש ויסעו ב"י מרעמסס (שמות י"ב) וכן אידך דרשה דהקבצו לשבט יהודה ובנימין אפשר פירושו כן שמעשרת השבטים יקבצו כולם יחד תחלה עם שבט יהודה ובנימין (ולנהוג בהם כבוד כדלהלן) וכמ"ש הושע ב' ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו וגו' (ואפשר עיקר הגי' והקבצו שבט יהודה ובנימין) וכמ"ש ישעיה י"א ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ וגו' ועמ"כ לקמן פצ"ט ד"ה גלו ב"פ וע' רבינו בחיי כאן:

פסקה ג

ג **אף אביכם כו'**. עי' ויק"ר פל"ו:

ד **אף הוא פירש בשפתיו**. ר"ל בלחש והכוונה שלכן אומרים אותו בחשאי וע' בפסחים נ"ו א':

פסקה ד

ה **אלו זוקפי המלחמה**. כמו מעמידין זקפין לפניהם ולאחריהם (סוטה מ"ד). ע"ש בפי' רש"י ושבט ראובן היה החלוץ לפני המחנה וכמ"ש במ"כ:

ו **ושירוי צערי**. באג"ב פפ"ד שמיום שנולדת הייתי אומר שמא ראובן עולה לגג ויפול ירד ויפול כו':

ז **כפחזים שנשתברו שוקיהם במים**. ואפשר הם קנקנים של חרס מלאים מים ויהיה לשון פחזים כמו נפיש אפחזייהו פסחים דף נ' ולשון שוקיהם הם רגלי הכלים כמו שקורין אזן ויד הכלי. ואפשר פחזים הוא הנמהר בלכתו ובמקום שנשפכו במים הוחלקו רגליו בהחפזו ונופל ונשברו רגליו. והוא רומז לאץ ברגליה במקום מים:

ח **אל יהי לך יתרון מעון שלך** כצ"ל:

ט **ר"י בר סימון**. פריש על הדא דריב"ל משום רשב"י כו' כצ"ל. ופי' שמפרש ומסייע ליה במשל זה דקאמר:

פסקה ה

י **ובניהם הימן וגו' בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל**. כי באפם הרגו איש. ר"ה ור"ח ור"פ תלתיהון אמרין זה חמור כו' כצ"ל:

יא **אע"ג דאנן מפרשין ואמרין כו'**. אשר תתנו מאחזת ב"י מאת הרב תרבו וגו' וכתיב את בית שמש ואת מגרשי ערים תשע מאת שני השבטים האלה (יהושע כ"א) כולן משל שמעון היו כצ"ל. ור"ל אע"ג שהיה ראוי לומר שט' ערים אלו שניתנו למקלט מאת ב' שבטים אלו (יהודה ושמעון) היה החלק הרב בזה משל יהודה והמעט משל שמעון מ"מ כולן של שמעון היו והיינו מפני שרובן עניים היו ונפוצים בישראל והיו עריהם פנוים וחרבים וניתנו לערי מקלט. (אלא שלפי המבואר ביהושע ערי יהודה ושמעון נראה לכאורה שהרבה מאלו ט' ערים הן מערי יהודה וצ"ע):

פסקה ז

יב **כרע מפרץ עד דוד**. רבץ מדוד עד צדקיה כו' כצ"ל וכן בכל הני דלהלן וקרא דכרע שכב הנאמר בברכת בלעם לא על שבט יהודה אלא לכל ישראל נאמר:

פסקה ח

יג **שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו**. זה מכיר שבא ונחבט לפני רגליו כצ"ל. והיינו מכיר בן מנשה שלקח חצרון בתו ועי"כ זכה מני מכיר ירדו מחוקקים. דב"ב הרי הן כבנים כדאי' ביבמות ס"ד. ובא מכיר ונתחבט לפני רגליו של חצרון שיקח בתו וע"ש בתרגום דה"י שם:

פסקה ט

יד **ברקום א'**. במ"ע הגי' כרקום בכ"ף ופירשו יתד שסומכין בו הגפן. אבל דרשא דקרא עירה אין מתיישב לה. ואפשר הנוסחא הנכונה גי' א"א שהביא המ"כ דגרס לובדקים:

טו **לבושו**. זה החלבון כצ"ל ור"ל זהו יין חלבון דכתיב יחזקאל כ"ז:

טז **ר' נחמיה אמר כו'**. עירה מי אוסר לגפן כו' אתונו בנים האיתנים שראוים לעמוד ממנו כצ"ל. ור"ל מי אוסר אותו כלומר את שכינת הקדוש ברוך הוא (המדברת מתוך נבואת יעקב) שתהיה מקשרת עם הקרויין גפן ושורקה ואומר שהוא ע"י עיר אשר בחר בה וע"י בנים האיתנים שיעמדו מהם:

פסקה י

יז **יותר**. מחלב לתינוק כצ"ל וכ"ה בכתובות קי"א ובמ"כ ט"ס מ"ש בפ' הרואה:

פסקה יא

יח **קום לך צרפתה כו'**. ע' מ"כ דנקטינן שהיתה אמו של יונה. והוא בפר"א פרק ל"ג וסמכו עליו הירושלמי והב"ר בסתם כאלו כתוב במשנה ובריייתא. ולפי שחובר מכבר והיה מפורסם בימיהם כמו המשנה:

יט **א"ל**. אמרית יתיה קיים תיזכי מימרניה מן יתיב כצ"ל וכן כי"ב בירושלמי שלהי הוריות אמר ר' אבא ב"כ לר' לוי זה עצמו כו' (עיין רז"ו מ"ש בזה):

פסקה יב

כ והר **באמצע כצ"ל**. וזה הר תבור שבנחלת ישששכר:

כא **אמר ר' אסי הם מעלי מסין היו כמו שנכבשו**. כן הוא בירושלמי פ"ו דשביעית וכצ"ל. ור"ל לענין קדושת ארץ ישראל דינן כמו שנכבשו:

פסקה יג

כב **חמורותים וגו'**. ויהי ככלותו לדבר וגו' ויצמא מאד מי מפטפט צחי כצ"ל. ומדכתיב ככלותו לדבר דרש שעי"ז שדבר הרבה ויצמא:

פסקה יד

כג **מצוי בין הנשים**. שפיתה לחוה ולא לאדם. וע' מ"כ וכמ"ש בפר"א פי"ג ע"ש:

כד **יחזרו**. רוכביו לאחוריהם כצ"ל:

כה **שמת**. אמר אף זה מת לישועתך כו' כצ"ל וכ"ה להלן:

פסקה טו

כו **וישמעאלים מגדלין שער**. עמ"כ. ואפשר צ"ל כאבלים מגדלי שער והוא פי' על לשון מגדלי שער דבסמוך:

כז **מברכתו של יהושע כו'**. רבים וגו' חלקו שלל אויביכם עם אחיכם כצ"ל. ודרש שברכם שיחלקו עוד שלל אחר עם אחיהם שהניחו בעבר הירדן שהן שללו מן הגריאים:

פסקה טז

כח **שלחמו שמן**. שנשאו לכהנים אוכלי מנחות בלולים בשמן:

כט **כפליות ואנפיקינון**. כ"ה בספרי פ' ברכה פסקא שנ"ה וכצ"ל ואנפיקונון הוא שמן המור כדאי' בשבת ובכ"מ. וקפליאות מלשון קפילא כלומר מיני מעדנים לתבשילי שרים (ובתוספתא דנגעים פ"ח קפליאות מין צפור דרור ע"ש) וגי' המ"כ כפניות אין נכון שידוע שהוא מאכל שאין הגוף נהנה מהם:

פסקה יז

ל **הה"ד מכנרת וגו'**. וכנרת בחלקו של נפתלי וע' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פ' י"ח בארוכה בזה:

לא **שרים אלף**. (דהא י"ב) ד"א אילה שלוחה הה"ד וישלח וגו' מקדש נפתלי וגו' עשרת אלפים איש מבני נפתלי. ור"ל כדכתיב שם כן ברק בעמק שולח ברגליו:

פסקה יט

לב **שנונים עם גחלי רתמים**. ומה ראה כו' כצ"ל:

פסקה כ

לג **זו עכסילו שהוא עושה במזל קשת עמ"כ**. ובס' רזי"א להרוקח ד"א די"ט א' מבואר שכסיל הוא מזל תאומים (ע' ראב"ע איוב ט') שהוא סמוך לכימה מזל טלה. ואפשר צ"ל זה כסלו שמזלו קשת ור"ל חדש כסליו. ולומר שבחדש כסליו היה מעשה פוטיפרע (ולפמש"ל פפ"ז יום זיבול נילוס היה צ"ע אם יהיה זה בחדש כסליו) ואפשר צריך להיות עכסילו העשוי כמין קשת והוא שם עיר או הר בנחלת יוסף:

לד **אזכרות שבבעל**. ר"ל בית הבעל אשר למטר השמים תשתה מים:

לה **תחת**. זו בית שאן בית השלחין כצ"ל. ר"ל ששותה ממעינות שמתחת או צ"ל בית שקיי שהוא ג"כ בית השלחין עי' במ"ר ס"פ י"ז ובמתני' ספ"י דתרומות:

לו **על מלמדי ועל מעבירני כצ"ל ברי"ש**. וע"ל ר"פ ס"ח:

לז **תאכל בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא**. שקיים מצות כבוד אב ואם ושארי מצות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה כו':

פרק צט

פסקה א

א **רצים ומדיינים כו'**. עי' מגילה דף כ"ט א':

ב **וכרמל מאספמיא**. כן הוא גם במכילתא ביתרו פ' מ"ת. אבל צ"ע דאספמיא רחוקה מא"י הרבה (עי' ב"ב ל"ח) והר הכרמל מהרי א"י הוא סמוך לים הגדול (ואפשר צ"ל מאפמיא והוא בסורי' כדאי' שלהי חלה אבל ג"ז צ"ע לכוין יפה):

ג **שותפין במכירתו ש"י**. עיין ספרי ברכה פיסקא שנ"ב. ועל יוסף עצמו י"ל דכתיב וימאס באהל יוסף ובשבע אפרים לא בחר וכ"כ היפ"ת וכתב הטעם על זה כיון שאחיו נענשו על ידו וכדאיתא בסנהדרין בענין נבות:

ד **שקודם לת"פ שנה**. כצ"ל. והן שמן יצ"מ עד בנין בהמ"ק:

ה **הה"ד נכספה וגם כלתה נפשי**. אפשר מרישא מה ידידות משכנותיך דריש. בחלקו של ידיד זה בנימין משכנותיך. (ועי' מנחות כ"ג) וכ"כ היפ"ת:

ו **רי"א בית המקדש נבנה בחלקו של יהודה**. ר"י לטעמיה במגילה כ"ו א' דירושלים נתחלקה לשבטים וההי"ב ולשכות ועזרות בחלקו של יהודה:

ז **דכתיב באפרתה**. וכתיב אפרתי מבית לחם יהודה (רות א') כצ"ל:

פסקה ב

ח **ביד דניאל**. ר"ל בזכותו ותפלתו כמ"ש דניאל י' נשמעו דבריך וגו'. וכ"פ ביד מרדכי היינו בזכותו נתבטלה גזרת המן. וגם בנין בהמ"ק אח"כ ע"י דריוש השני בנה של אסתר כמ"ש במדרשות:

ט **אלו**. תוקעי חצוצרות ואלו תוקעי קרנות וסלפורין כצ"ל ושניהם במלחמה שהכהנים תקעו בחצוצרות ועי' בויק"ר פרשה ל':

י **ואלו**. לובשי פמלניא כצ"ל וכמש"ל פ' ל"ו בס"ד:

יא **באו מרובים כו'**. לשון מטבע תפלה דבימי מתתיהו נקט:

פסקה ג

יב **מה הזאב הזה**. חוטף את הלב כך חטף כו'. כצ"ל. וכמ"ש רש"י בשבת דף נ"ג שדרך הזאב לחטוף הצאן בלבם:

יג **ערפלא טורא**. סדרים טורים של אפלה שהן מסוככים מן השמש להקר:

פסקה ה

יד **נידונו בשפתותיהם**. דרש מסיר שפה כמו מיסר בשביל השפה (בשם היפ"ת):

פסקה ו

טו **השלכת עול**. דרש ה' כמו ח'. וכן בשבת דנ"ה ב' דרש ר"א המודעי כאן הרתעת על ח' דפחז. וכמ"ש בירושלמי בכ"מ דדרשי ההי"ן חיתי"ן אבל בתנחומא כאן הגי' חסכת עול:

פסקה ח

טז **עצמך ותמר**. האי עצמך צ"ל דהיינו מאורה של גיהנם אבל מן השרפה בב"ד הרי משלא היה מודה לא היה נשרף ובמד"ש פ"ט וכן בשיטה חדשה מב"ר לברכת יעקב

(הנדפס בס"ס משפטי שבועות לרב האי גאון) הגי' תמר ושני בניה מן האור ויוסף מן הבור:

יז **ארבעה שמות כו'**. יהודה כרע רבץ כו' כצ"ל. וחשיב אריה כשעולה מן הטרף וכשהוא רובץ לשני שמות שהן שתי מיני גבורות שונות:

יח **שכתוב ברגלים כו'**. צ"ל דכתיב תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כ"ז):

יט **תהא מתכבסת בתחומו**. ר"ל בלשכת הגזית שבחלקו של יהודה:

כ **שהיין**. ערב בתחומו כו' כצ"ל. וכדמסיים שחכו ערב לי:

פסקה יא

כא **עמו**. כאחד המיוחד כו' כצ"ל:

פרק ק

פסקה א

א **דעו כי ה' וגו'**. אין שייכות לדרשה זו כאן. ובודאי חסרון הניכר יש כאן. (כאשר בכל פרשיות אלו יש קיצורים ודילוגים כנראה לעין) ואפשר על האי קרא דויאסוף רגליו אל המטה היה דרשה שהכין עצמו להשלים נפשו בשעת מיתה להשיבה למנוחתה למקור חוצבה לעמוד לפני ה' ולבקר בהיכלו:

ב **ויאמר אליהם אני נאסף כו' כאשר צום**. ג' צווים נאמרו בענין כו' כצ"ל וע' יפ"ת:

ג **נאסף אל עמי**. קברו אותי אל אבותי אם זכיתם כו' אל עמי קברו אותי אל אבותי וכיון כו' כצ"ל. ואל עמי דרש שאם זכיתם הנני תמיד נאסף עמכם (כמ"ש יעקב אבינו לא מת כו') ואם לאו קברו אותי אל אבותי. אל אבותי אני הולך:

פסקה ב

ד **הראשון על כו'**. כמש"ל פצ"ח שמא יש בלבבכם מחלוקת כו':

ה **קאים אטימוס**. ויאסוף רגליו אל המטה. הדא דא"ר יונה בשם בר חמא רגלוהי כו' כצ"ל. והדא דר' יונה הוא בירושלמי שלהי כלאים:

פסקה ג

ו **אל תראי יעקב את תולעת ורבנן כו' כצ"ל**. וע' ספ"ק דב"ב:

ז **קרוב לעשרה פעמים יהודה אמר כו' כצ"ל**. וכ"ה בפר"א פל"ט שלכן נתקצר לו י' שנים. והיינו ששמע מפי המליץ ה"פ כמ"ש ביד"מ וזהו ל' קרוב דקאמר וכ"כ היפ"ת:

פסקה ד

ח **אבל משה ע"י שלא הי"ל בוכים**. אפשר בניו מתו במדבר ולא נכנסו לארץ:

ט **וידבר יוסף**. אל בית פרעה למי אמר כו' כצ"ל. ולבית פרעה דרש ביתו זו אשתו וכיון שאין אבל נכנס בפלטין וע"כ דבר עמו ע"י אחר. אמרינן שע"י הגדלת של המלכה שמצויה אצלה תדיר דבר עמה. וכי"ב בויק"ר בפי"ט ע"ש:

פסקה ה

י **גם פרשים וגו'**. ויספדו שם מספד גדול וכבד. א"ר יצחק גדולי עולם היו שם. ואית דאמרין כבוד חי העולמים כצ"ל. ולשון מספד גדול קדרישו. דר' יצחק דרש ליה גדולי עולם יוסף וכל שרי פרעה. וא"ד דרשי גדול ה' כבוד חי העולמים. וכי"ב לעיל פנ"ג וכמש"ש בס"ד:

פסקה ז

יא **אבל שלשים ניחא**. שבע ושלשים שמא כו' כצ"ל:

פסקה ח

יב **שאף הכתובים דברו דברים בדויים כו' כצ"ל**. וכ"ה בויק"ר ספ"ט ובכ"מ:

פסקה ט

יג **כוכב א' ולא יכלו לו**. כוכב א' היך יוכל לאבד י"ב כוכבים. ולא עוד מה אני יכול לשנות כו' עולם מפני שהן כנגד כו' כן צריך להיות. ועיין בילקוט:

יד **לכאן הודעתם אווגנוסים שלי כצ"ל**. פי' יחוס משפחתי: